

2010

Trinkov
koledar

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO ČEDAD

TK
10

TRINKOV KOLEDAR za leto 2010

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zanj: predsednik Michele Obit

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št.30

Tisk: LithoStampa (Pasian di Prato – UD) 2009

kdivantrinko@libero.it

tel., fax.: +39 0432.731386

Uredili: Lucia Trusgnach, Iole Namor (odgovorna urednica), Živa Gruden

Prevodi: Jadranka Križman, Peter Senizza

Slika na platnici: Graziano Podrecca, 25.04.2008, 15:24, Ljubljana, Dunajska cesta

Priloga:

GRAZIANO PODRECCA. Novi fotografski vodnik po Ljubljani / Nuova guida fotografica della città di Lubiana

Izdajo je omogočila Dežela Furlanija Julijska krajina

KULTURNO DRUŠTVO **IVAN TRINKO** – ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR

2010

PREGLED LETA 2009

IOLE NAMOR

Zakon 482, ki štiti zgodovinske jezikovne manjšine v Italiji je bil sprejet leta 1999. Ob desetletnici njegovega izvajanja lahko ugotovljamo, da je tudi Slovincem videnske pokrajine ponudil nove možnosti uveljavitve svojega jezika ter določeno vidljivost.

Najprej se je na tej podlagi sprožila pobuda v občinskih svetih vsega obmejnega pasu Furlanije in je prišlo do prve določitve teritorija, kjer je zgodovinsko naseljena slovenska skupnost v Furlaniji, kar je ključno vprašanje v procesu izvajanja zaščite. Pomenljivo je, da se je tista teritorializacija, ki jo je s svojim odlokom potrdila Pokrajina Viden, skoraj v celoti ujemala s tisto, ki je bila kasneje opredeljena na podlagi zakona za Slovence in jo je Predsednik Republike potrdil s svojim dekretom septembra 2007. Drug pomemben dosežek smo zabeležili na področju vidne dvojezičnosti, saj se z dvojezično toponomastiko, postavljeno na osnovi in s sredstvi zakona 482, lahko pohvalijo po skoraj vseh slovenskih, furlanskih in nemških občinah videnske pokrajine (z izjemo Dreke, Prapotnega in kar je nerazumljivo tudi Podbonesca in Sovodnje). Ob tem je, čeprav le na podlagi časovno omejenih projektov in brez kontinuitete, slovenski jezik vstopil v javno upravo, saj so velika večina slovenskih in mešanih občin ter obe gorski skupnosti odprli svoja jezikovna okenca. Nekaj se je premaknilo tudi glede vrednotenja slovenske krajevne kulture in jezika v šoli, saj so se od Trbiža, mimo Rezije in Terske doline do Nadiških dolin razvijale po šolah dejavnosti temu namenjene, čeprav ne s tisto intenzivnostjo in rednostjo, ki bi jo želeli in pričakovali. Izveden je bil še marsikateri projekt, prav nič pa nismo dosegli na ravni vidljivosti slovenskih Tv programov Rai.

Vprašanju zaščite smo v našem koledarju namenili dva prispevka, ki ponujata

izčrpen pregled stanja jezikovnih manjšin v Italiji in naši deželi, enega je napisal predsednik vsedržavnega manjšinskega združenja Confemili Domenico Morelli, drugega pa dolgoletni vodja manjšinskega resorja na odborništvu za kulturo dežele FJK Marco Stolfo.

Bolj kot v prazničnem vzdušju, kot bi se za desetletnico zakona spodobilo, se je pa leto 2009 zaključilo z zaskrbljenostjo zaradi drastičnih rezov v državnem finančnem zakonu že itak skromnih sredstev za vse jezikovne manjšine v Italiji. In nevarno je, da bo zakon vse bolj prazna škatla.

Velika je zaskrbljenost tudi v krogih slovenske manjšine v FJK, saj smo v znamenju bolegeča krčenja državnih prispevkov zaključili leto 2008, v začetku leta 2009 pa se je zadnji hip zadeva začasno rešila tudi zaradi pritiskov Republike Slovenije. Podobno se je zgodilo ob koncu leta 2009, ko je Dežela dejansko izničila dotacijo namenjeno slovenski manjšini in le porazdelila državni prispevek, ki ga je rimska vlada oklestila za milijon evrov, kar resno ogroža manjšinske dejavnosti in postavlja pod vprašaj nekaj desetnih delovnih mest. Ko pišemo še ne vemo, če se bo zgodba pozitivno razpletla kot leto prej. Vemo pa, da slovenska manjšina živi v stalni negotovosti in je vseskozi življenjsko ogrožena. To jo seveda šibi in izčrpava njeno ustvarjalno energijo, jo sili k ohranjanju obstoječega in ji obenem onemogoča vsakršno še kako potrebno spremembo in reformo. Tudi na ta način se »rešuje« manjšinsko vprašanje.

Če se vrnemo k delovanju slovenske manjšine v preteklem letu, moramo najprej povedati, da je bilo od Trbiža, Rezije in Barda do Špetra, Les in Čedadada izredno pestro in dinamično in to v taki meri, da iz leta v leto postaja ta pregled leta zahtevnejša naloga. Naj samo naštejemo najpomembnejše tradicionalne pobude kot so Dan emigranta, Novoletno srečanje v Kobaridu, Dan slovenske kulture, ki smo ga lani praznovali v Ristoriju v Čedadu ob 100-letnici Glasbene matice, Film Video monitor, razstave, koncerte, delavnice še posebej velikonočne s pisanjem pirhov, predavanja.

Posebej velja izpostaviti Beneške kulturne dneve, ki jih je v zimski sezoni 2008-2009 priredil Inštitut za slovensko kulturo in so bili posvečeni slovenskemu jeziku z različnih vidikov. Na njih so sodelovali strokovnjaki iz slovenskega in italijanskega akademskega sveta in odziv okolja je bil dober, saj se je

vsakega predavanja udeležilo lepo število ljudi. Drugi cikel BKD v sezoni 2009-2010 je pa posvečen zgodovini Benečije in vsega obmejnega prostora.

Opozoriti gre tudi na zelo prijeten kulturni dogodek, ki se je zgodil konec julija v Čedadu, bil je posvečen petstoletnici zgodovinskega dogodka po katerem je poimenovana ulica, kjer ima svoj sedež društvo Ivan Trinko. *Kapljice zgodovine in kulture*, kot so večer poimenovali, je bil rezultat sodelovanja treh sosedov in sicer društva Ivan Trinko, Univerze za tretje življenjsko obdobje in družine Constantini, ki ga je tudi sprejela pod svojo streho, torej sredin, ki že desetletja živijo ena zraven druge oz. ena mimo druge. Bil je prisrčen, večjezični kulturni večer, izredno dobro obiskan s strani čedajskih meščanov, ki je prispeval k rušenju sicer nevidnega zidu okrog slovenskega društva v Čedadu.

Svojevrsna je bila tudi druga pomembna pobuda kulturnega društva Ivan Trinko in sicer *Potovanje z Romi*, ki je omogočila neposreden stik z njihovo ustvarjalnostjo a tudi seznanjanje s kompleksno in večplastno problematiko integracije Romov v Italiji in v Sloveniji.

Med najpomembnejše dogodke v lanskem letu prav gotovo sodi izid knjige *Mi smo tu*, ki jo je s finančno podporo Slorija izdal Inštitut za slovensko kulturo in je bila predstavljena v začetku aprila v središču Vidna, na Oddelku za jezike in civilizacije srednje-vzhodne Evrope Videnske univerze. Bil je to pomemben kulturni dogodek, ki se ga je udeležil tudi videnski župan Furio Honsell, na njem pa se je slovenska manjšina predstavila s privlačno in pestro dvojezično publikacijo s katero je želela opozoriti nase in začeti nov dialog s sosedi. Na predstavitvi, ki so jo obiskali številni predstavniki kulturnega in upravnega življenja iz FJK, med njimi tudi senatorka Tamara Blažina, je predsednica Inštituta Bruna Dorbolò nakazala smernice delovanja ustanove, ki ima močne korenine v svoji zemlji, njeno obzorje pa predstavljata Evropa in evropska miselnost v času in prostoru, ki ga ne delijo več meje in želi uveljavljati svojo večjezikovno in večkulturno podobo.

Videnski je mesec kasneje sledila špeterska predstavitev knjige *Mi smo tu*. Bila je zelo dobro obiskana in dosti bolj topla in domača tudi zato, ker je bila priložnost za predstavitev CD *Unplugged*, ki je poklon skupine BK evolution kantavtorju Checcu in njegovi ustvarjalnosti. Še bolj kot prej smo se zavedli kvali-

tete in aktualnosti Checcovih pesmi, beneški kantavtor pa tudi sedaj, ko ga ni več, prispeva h kulturni rasti naše skupnosti, saj je v njegovem imenu nastal zelo kvaliteten ansambel, BK evolution, ki je z bogato Checcovo zapuščino nastopil na številnih koncertih v FJK in sosednji Sloveniji.

Drug zelo pomemben dogodek leta je bil prvi koncert šole Gasbene matice v Bardu 16. maja. Pobuda je potekala v domači cerkvi in je bila nadvse prisrčna, njeni protagonisti pa so bili mladi glasbeniki iz Terske doline. Teh je bilo 17, kar je zelo veliko za tako majhno skupnost v goratih krajih. Zamisel, da bi slovensko glasbeno šolstvo razširili tudi v Terske doline je sicer stara, vendar so časi dozoreli komaj sedaj. Velike zasluge za ta uspeh pa imata brez dvoma Davide Klodič, profesor klavirja in koordinator špeterske šole Glasbene matice ter domači kulturni delavec Igor Černo, ki je bil vezni člen med barškimi in nekaterimi tipanskimi družinami, Glasbeno matico in krajevno občinsko upravo, ki je zastonj dala na razpolago učne prostore. Lahko dodamo, da je bogato obrodilo seme, ki ga je že v letih popotresne obnove vrgel v očitno plodna tla duhovnik Renzo Calligaro z ustanovitvijo cerkvenega vokalnega in instrumentalnega ansambla. Lahko dodamo tudi, da končno ima tudi Terska dolina kulturno postojanko z redno profesionalno dejavnostjo vsemanjšinske kulturno-izobraževalne ustanove. To pa lahko predstavlja jedro okrog katerega se bo še kaj rodilo. Že v letu 2009 je nastal tudi Barski oktet, ki združuje mlade domače pevce.

Posebno pozornost zasluži drug kulturni dogodek, ki se je prav tako dogajal v dolini Tera. Po večletnem zahtevnem raziskovalnem in uredniškem delu je prof. Liliana Spinozzi Monai objavila Slovar terskega narečja Jana Baudouina de Courtenayja, ki ga je izdal Furlanski univerzitetni konzorcij. Obdelano gradivo je poljski jezikoslovec zbiral v obdobju 1873 – 1901 v Terski dolini. Slovar so predstavili v centru Lemgo v Teru ob prisotnosti pomembnih osebnosti akademskega sveta iz Vidna in Ljubljane. »To je slovar, ki ljudem vrača jezik in glas ter na tak način osvobaja ljudstvo, ki je bilo pred tem obsojeno na tišino«, je na predstavitvi dejal prof. Viljem Černo. Novembra so slovar predstavili tudi v Ljubljani na pobudo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki je s prof. Liliano Spinozzi Monai sodeloval pri tehnični obdelavi gradiva za izdajo.

Kulturni dogodek leta v Čedadu je za Benečijo bila antološka samostojna razstava slikarke in vsestranske umetnice Luise Tomasetig, ki je pod pokroviteljstvom Občine Čedad in v organizaciji društva Ivan Trinko, Beneške galerije, Študijskega centra Nediža, SSG in ZSKD razstavljala v najprestižnejšem razstavnem prostoru v Čedadu. V cerkvi S. Maria dei Battuti je predstavila svoje najnovejše slike, del svojega bogatega opusa ilustracije, lutke in maske, ki jih je pripravila za Slovensko Stalno gledališče za lutkovno predstavo Olgica in Mavrica. Razstava je pomenila dodatno priznanje za beneško ustvarjalko, bila pa je v ponos celotni skupnosti Nadiških dolin.

V tem pregledu ne moremo mimo omembe pomembnih jubilejev naših organizacij, zato naj poudarimo, da je leta 2009, kot rečeno, praznovala stoletnico Glasbena matica, 40 let delovanja pa sta z več prireditev zabeležili zveza Slovenci po svetu in kulturno društvo Rečan. Z veliko slovesnostjo, knjigo in filmom smo 17. aprila v Špetru zabeležili stoletnico rojstva mons. Paskvala Gujona. Praznovanje je uvedla maša, ki sta jo ob številnih domačih duhovnikih darovala videnski nadškof Pietro Brollo in koprski škof Metod Pirih. Prireditev je želela biti tudi poklon vsem beneškim Čedermacem za njih skrb za ohranjanje slovenske besede med beneškimi ljudmi. Bila je sad sodelovanja številnih organizacij iz Benečije in Posočja, pravzaprav je šlo za prvo prireditev, ki smo jo skupaj načrtovali, finansirali in izpeljali, kar postavlja na višji nivo že itak dobro sodelovanje med obmejnimi kulturnimi sredinami in ljudmi. V letu 2009 pa smo se še dodatno zblížali in spoznali. V Kobaridu so namreč v teku leta pripravili več srečanj, na katerih smo Slovenci iz Videnske pokrajine skupaj in ločeno predstavili bogato kulturno, še posebej založniško in glasbeno dejavnost.

Leto 2009 je bilo tudi volilno leto. Obnovili smo skoraj vse naše občinske uprave in zabeležili, kar se tiče uveljavljanja naših pravic, krepek korak nazaj. Desnica je namreč obdržala v svojih rokah občine, kjer je že upravljala ter se dodatno okrepila z zmago v Sovodnji in Srednjem ter z izvolitvijo v Reziji župana, ki je med prve pobude uvrstil in hitro speljal spremembo pisave rezijanščine z uvedbo italijanskega črkopisja. Kar se tiče Rezije, je treba dodati tudi, da so »protislovenski« branitelji rezijanščine dosegli na ravni Unesca priznanje statusa jezika za svoj govor. In bojazen je, da ne bo to brez posledic.

Po sprejetju deželnega zaščitnega zakona za slovensko manjšino se je začelo novo poglavje glede posegov za razvoj teritorija, kjer so naseljeni Slovenci v Videnski pokrajini. Na podlagi deželnega zaščitnega zakona za slovensko manjšino ter na osnovi delovanja slovenske konzulte, ki jo sestavljajo slovenski izvoljeni predstavniki in predstavniki SKGZ in SSO, je beneška gorska skupnost spremenila svoj pristop do tega vprašanja in dodelila sredstva za razvoj tudi gospodarskim dejavnikom na področju kmetijstva, gozdarstva in drugih dejavnosti. Inštitut za slovensko kulturo je iz tistega fonda zaprosil za izredni prispevek za ureditev prostorov, kjer bo imelo svoj sedež multimedialno središče, ki bo nastalo na podlagi evropskega projekta. Gorska skupnost je s svoje strani ponudila ureditev kulturnega centra za slovensko manjšino v lastnih kletnih prostorih. Na koncu je bil sprejet slednji projekt, izpeljala ga bo Gorska skupnost, nato pa naj bi pridobljen kulturni center za slovensko manjšino dala v upravljanje slovenskim krovnim organizacijam.

Volitve so se odvijale tudi v okviru SKGZ, ki je imela svoj redni kongres. Potrjen je bil deželni predsednik Rudi Pavšič, prišlo pa je do zamenjave predsednice za vidensko pokrajino z novimi in bolj svežimi energijami. Odgovorno funkcijo je prevzela Luigia Negro, ki si je doslej nabrala dosti izkušenj kot javna upraviteljica ter kulturna delavka v Reziji in je znala vplesti rezijansko specifiko in kulturno bogastvo v širšo manjšinsko, slovensko in italijansko realnost. Kot človek dialoga in povezovanja bo Luigia Negro tudi v tem smislu prispevala k rasti slovenske manjšinske skupnosti v Furlaniji. Njej naj gredo naše čestitke in iskrena voščila.

KOLEDAR

Januar

1	P	Mati božja Marija – Novo leto	
2	S	Bazilij – Gregor Nacijanski	
3	N	Presveto Jezusovo ime – Genovefa	
4	P	Angela Folinjska – Favsta	
5	T	Emilijana – Milena – Simeon	
6	S	Sveti trije kralji	
7	Č	Rajmund – Lucijan	●
8	P	Severin	
9	S	Hadrijan – Julijan	
10	N	Jezusov krst – Aldo – Viljem	
11	P	Pavlin Oglejski, ap. Slovencev	
12	T	Tatjana – Alfred – Bernardo – Cezira	
13	S	Hilarij – Veronika	
14	Č	Feliks – Odorik iz Pordenona	
15	P	Maver – Pavel Puščavnik	●
16	S	Marcel	
17	N	2. nav. nedelja – Anton Puščavnik	
18	P	Marjeta Ogrska – Favstina	
19	T	Makarij – Suzana – Marij – Pija	
20	S	Sebastijan – Fabijan	
21	Č	Neža (Jana)	
22	P	Vincencij – Anastazij	
23	S	Ildefons – Henrik – Emerencijana	●
24	N	3. nav. nedelja – Francišek Saleški	
25	P	Spreobrnitev sv. Pavla	
26	T	Timotej – Tit	
27	S	Henrik – Angela Merici	
28	Č	Tomaž Akvinski	
29	P	Valerij – Konstanc	
30	S	Martina	○
31	N	4. nav. nedelja – Janez Bosko	

Februar

1	P	Brigita Irska	
2	T	Darovanje Jezusa – Svečnica	
3	S	Blaž – Oskar	
4	Č	Gilbert – Veronika – Andrej Corsini – Katarina	
5	P	Agata	
6	S	Pavel Miki in tovariši	●
7	N	5. nav. nedelja – Koleta – Rihard	
8	P	Hieronim Emiliani	
9	T	Apolonija – Rinaldo	
10	S	Sholastika – Viljem	
11	Č	Lurška Mati božja	
12	P	Reginald – Evalija – Damijan	
13	S	Jordan – Kristina – Katarina Ricci – Foska	
14	N	6. nav. nedelja – Valentin (Zdravko) – Ciril in Metod – debelinca	●
15	P	Klavdij – Georgija – Favstin	
16	T	Konrad – Julijana – pust	
17	S	Aleš – Silvin – pepelnica	
18	Č	Janez iz Fiesole – Flavijan – Simeon Jeruz.	
19	P	Konrad	
20	S	Leon – Pavla – Silvan	
21	N	1. post. nedelja – Peter Damiani – Irena – Eleonora	
22	P	Sedež apostola Petra – Emilija	●
23	T	Polikarp – Romana	
24	S	Matija – Sergij	
25	Č	Valburga – Vanda – Konstancij	
26	P	Porfirji – Aleksander – Matilda – Romeo	
27	S	Gabrijel	
28	N	2. post. nedelja – Ožbolt – Roman – kvatrnica	○

Marec

1	P	Albin	
2	T	Karel – Neža – Simplicijan	
3	S	Kunigunda – Tician – Marin – Henrik	
4	Č	Kazimir – Lucij	
5	P	Janez Jožef – Olivija – Evzebij	
6	S	Miroslav – Fridolin	
7	N	3. post. nedelja – Felicita in Perpetua	●
8	P	Janez od Boga	
9	T	Bruno – Frančiška Rimska	
10	S	40 mučencev iz Sebaste – Emilijan	
11	Č	Sofronij – Konstantin	
12	P	Inocenc – Gregor – Maksimilijan	
13	S	Leander – Patricija – Kristina	
14	N	4. post. nedelja – Matilda	
15	P	Klemen M. Dvoržak	●
16	T	Hilarij Oglejski – Herbert	
17	S	Jedrt – Patricij	
18	Č	Ciril Jeruzalemski	
19	P	Sveti Jožef	
20	S	Marija Srca Jezuša – Klavdija	
21	N	5. post. nedelja – Nikolaj iz Flüe – tiha nedelja	
22	P	Lea – Nino	
23	T	Turibij iz Mongr. – Rebeka	●
24	S	Katarina Svedška – Dionizij – Bernarda – Flavijo	
25	Č	Dizma – Gospodovo oznanjenje	
26	P	Evgenija – Larisa	
27	S	Rupert – Lidija – Lazar	
28	N	Cvetna nedelja – Ojčince – Bojan – Marija Praška	
29	P	Bertold	
30	T	Janez Klimak – Amedej Savojski	○
31	S	Modest – Gvido	

April

1	Č	Veliki četrtek	
2	P	Veliki petek	
3	S	Velika sobota	
4	N	Velika noč	
5	P	Velikonočni ponedeljek	
6	T	Irenej – Celestin	●
7	S	Aleksander – Janez de la Salle	
8	Č	Valter – Albert	
9	P	Marija Kleofe	
10	S	Ezekijel prerok – Apolonij	
11	N	2. vel. nedelja – Stanislav – bela nedelja	
12	P	Julij – Lazar	
13	T	Ida – Hermenegild	
14	S	Lidvina – Valerijan – Lambert	●
15	Č	Peter Gonzales – Helena – Damijan	
16	P	Bernardeta Lurška	
17	S	Simon – Rudolf – Robert	
18	N	3. velik. nedelja – Evzebij – Eleverij – Apolonij	
19	P	Marcel – Leon – Ema	
20	T	Teotim – Bernika – Neža – Sara	
21	S	Anzelm – Konrad – Aleksandra	●
22	Č	Hugo – Leonid	
23	P	Jurij – Helena	
24	S	Fidelis iz Sig. – Stefanija	
25	N	4. velik. nedelja – Marko Evangelist – dan osvoboditve	
26	P	Marcelin – Marija, mati dobrega sveta	
27	T	Cita – Hozana	
28	S	Ludvik Grignon – Peter Chanel	○
29	Č	Katarina Sienska	
30	P	Jožef Cottolengo – Pij V.	

Maj

1	S	Jožef delavec – praznik dela	
2	N	5. velik. nedelja – Atanazij	
3	P	Filip in Jakob, apostola	
4	T	Florijan	
5	S	Gotard – Leo – Angel	
6	Č	Dominik Savio	●
7	P	Gizela – Gušto – Flavij	
8	S	Viktor	
9	N	6. velik. nedelja – Izajia	
10	P	Antonin	
11	T	Odo – Mamert	
12	S	Leopold Mandič – Pankracij	
13	Č	Mafalda – Fatimska Mati božja	
14	P	Bonifacij – Matija ap.	●
15	S	Zofija – Sonija	
16	N	7. velik. nedelja – Vnebohod – Janez Nepomuk – Ubald	
17	P	Paskal Baylon – Jošt	
18	T	Feliks – Erik	
19	S	Ivo – Leonard – Peter Celestin	
20	Č	Zlata – Bernardin Sienski	
21	P	Teobald – Fabij – Dino	●
22	S	Rita – Marjeta	
23	N	Binkošti – Majenca – Renata – Janez Rossi – Leon	
24	P	Marija pomočnica kristjanov	
25	T	Beda – Urban	
26	S	Filip Neri	
27	Č	Klemen – Avguštin Canterb.	
28	P	Ignacij – Julijan – Emilij – German	○
29	S	Maksim Emonski	
30	N	Sveta Trojica – Norbert – Pavlina – kvatrnica	
31	P	Marijino obiskanje	

Junij

1	T	Justin – Fortunat	
2	S	Erazem – Marcelin – Peter	
3	Č	Karel Lwanga in tov.	
4	P	Kvirin – Frančišek Car.	
5	S	Igor – Bonifacij	●
6	N	Sveto Rešnje telo – Gizela – Pavlina	
7	P	Bogumil – Robert	
8	T	Medard – Mino	
9	S	Primož in Felicijan – Efrem	
10	Č	Henrik	
11	P	Barnaba, sodelavec ap.	
12	S	Gašper – Edoardo Poppe – Jolanda	●
13	N	11. nav. nedelja – Anton Padovanski	
14	P	Metodij – Valerij – Elizej prerok	
15	T	Vid – Jolanda	
16	S	Beno – Avrelijan	
17	Č	Jan – Albert – Ranierij	
18	P	Gregor Barbarigo – Marcel – Marina	
19	S	Julijana – Gervazij in Protazij – Srce Jezusovo	●
20	N	12. nav. nedelja – Silverij – Mihelina	
21	P	Alozij Gonzaga	
22	T	Tomaž More – Pavlin iz Nole	
23	S	Jožef Cafasso – Agripina	
24	Č	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	P	Viljem – Eleonora	
26	S	Stojan – David	○
27	N	13. nav. nedelja – Hema Krška – Ciril Aleks.	
28	P	Irenej – Ada	
29	T	Peter in Pavel ap.	
30	S	Oton – Ladislav – Emilijana	

Julij

1	Č	Oliver – Ester	
2	P	Bernardin – Adeodat – Oton	
3	S	Tomaž ap.	
4	N	14. nav. nedelja – Urh – Elizabeta Port.	●
5	P	Ciril in Metod	
6	T	Marija Goretti	
7	S	Klavdij – Izaija prerok – Peregrin	
8	Č	Kilijan – Gregor – Evgen – Hadrijan	
9	P	Veronika Giuliani – Pavlina	
10	S	Amalija – Alma – Ljuba	
11	N	15. nav. nedelja – Olga – Benedikt	●
12	P	Mohor in Fortunat	
13	T	Henrik – Joel in Ezra	
14	S	Kamil de Lellis	
15	Č	Bonaventura (Bogdan)	
16	P	Karmelska Mati božja	
17	S	Aleš	
18	N	16. nav. nedelja – Friderik	●
19	P	Arsen – Zlatka	
20	T	Elija prerok – Marjeta	
21	S	Danijel – Danilo – Lovrenc iz Brindisija	
22	Č	Majda – Marija Magdalena	
23	P	Apolinarij – Brigita	
24	S	Krištof – Kristina	
25	N	17. nav. nedelja – Jakob Starejši ap.	
26	P	Joahim in Ana	○
27	T	Kliment – Gorazd – Natalija	
28	S	Urban – Viktor – Nazarij in Celzij	
29	Č	Beatrika – Marta	
30	P	Peter Krizolog – Angelina	
31	S	Ignacij Lojolski	

Avgust

1	N	18. nav. nedelja – Alfonz M. Ligvorij	
2	P	Porcijunkula – Evzebij iz Vercellija	
3	T	Lidija	●
4	S	Janez M. Vianney	
5	Č	Ožbolt – Marija Snežna (Nives)	
6	P	Jezusovo spremenenje na gori Tabor	
7	S	Kajetan	
8	N	19. nav. nedelja – Dominik	
9	P	Edita – Roman	
10	T	Hugo – Lovrenc	●
11	S	Klara – Jasna – Suzana	
12	Č	Ivana F. Chantal – Lelija – Inocenc – Hilarija	
13	P	Poncijan in Hipolit – Antonin	
14	S	Maksimilijan Kolbe	
15	N	20. nav. nedelja – Marijino Vnebovzetje – rožinca	
16	P	Rok – Štefan	●
17	T	Hijacint	
18	S	Helena	
19	Č	Ludvik – Janez Eudes – Marjan	
20	P	Bernard	
21	S	Pij X.	
22	N	21. nav. nedelja – Devica Marija kraljica	
23	P	Roža iz Lime	
24	T	Jernej ap. (Bartolomej)	○
25	S	Jožef Kalasanc – Ludvik IX.	
26	Č	Tarcizij – Aleksander – Ivana	
27	P	Monika	
28	S	Avguštin	
29	N	22. nav. nedelja – Janezov glavosek – Sabina	
30	P	Feliks (Srečko)	
31	T	Rajmund – Rajko	

September

1	S	Egidij (Tilh)	●
2	Č	Ingrid – Maksima – Antonin	
3	P	Gregor Veliki	
4	S	Rozalija (Zalka) – Ida – Mati Terezija	
5	N	23. nav. nedelja – Lovrenc Giustiniani – Viktorin	
6	P	Zaharija prerok – Eva	
7	T	Regina – Marko	
8	S	Rojstvo Device Marije (bandimica)	●
9	Č	Angela – Peter Klaver – Hozana	
10	P	Nikolaj Tolentinski	
11	S	Helga – Ema – Prot in Hijacint	
12	N	24. nav. nedelja – Marijino ime – Gvido	
13	P	Janez Križ. Zlatousti	
14	T	Povišanje svetega Križa	
15	S	Žalostna Mati božja (Dolores)	●
16	Č	Ljudmila – Kornelij in Ciprijan	
17	P	Lambert – Robert Belarmin	
18	S	Jožef Kupertinski – Irena	
19	N	25. nav. nedelja – Januarij – kvatrnica	
20	P	Agata – Evstahij – Suzana	
21	T	Matej ap. in ev.	
22	S	Mavricij – Tomaž Vil.	
23	Č	Pater Pij iz Pietralcine	○
24	P	Rupert – Anton M. Slomšek	
25	S	Sergij Radoneški – Nikolaj iz Flue – Avrelija	
26	N	26. nav. nedelja – Kozma in Damijan	
27	P	Vincencij Pavelski	
28	T	Venčeslav	
29	S	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	Č	Hieronim	

Oktober

1	P	Terezija Deteta Jezusa	●
2	S	Angeli varuhi	
3	N	27. nav. nedelja – Evald – Romana	
4	P	Frančišek Asiški	
5	T	Flora – Favština – Placid – Marcelin	
6	S	Bruno	
7	Č	Rožarska Devica Marija	●
8	P	Benedikta – Simon – Demetrij	
9	S	Dionizij	
10	N	28. nav. nedelja – Florencij – Danijel – Frančišek Borgia	
11	P	Filip – Janez XXIII. – Emilijan	
12	T	Maksimilijan Celjski	
13	S	Fatimska Mati božja – Edvard	
14	Č	Silvan – Kalist I.	●
15	P	Terezija V. Avilska	
16	S	Marjeta Alacoque – Hedvika	
17	N	29. nav. nedelja – Ignacij Antiohijski	
18	P	Luka evangelist	
19	T	Pavel od Križa – Laura	
20	S	Irena – Marija Bertilla Bosc. – Vendelin	
21	Č	Uršula	
22	P	Marija Saloma	
23	S	Janez Kapistran	○
24	N	30. nav. nedelja – Anton Klaret – Dejan	
25	P	Darija – Krizant	
26	T	Lucijan – Evarist	
27	S	Sabina – Vincenc	
28	Č	Simon in Juda Tadej ap.	
29	P	Narcis	
30	S	Marcel – Alfonz Rodriguez – Angel	●
31	N	31. nav. nedelja – Lucilla – Volfgang	

November

1	P	Vsi sveti	
2	T	Verne duše	
3	S	Viktorin Ptujski – Silvija – Just	
4	Č	Karel Boromejski (Drago)	
5	P	Zaharija – Elizabeta	
6	S	Lenart	●
7	N	32. nav. nedelja – Ernest – Engelbert – Lazar	
8	P	Bogomir – Deodat (Bogdan)	
9	T	Darko	
10	S	Leon Veliki	
11	Č	Martin iz Toursa	
12	P	Jozafat	
13	S	Stanislav Kostka – Diego	●
14	N	33. nav. nedelja – Nikolaj Tavelić	
15	P	Albert Veliki – Leopold	
16	T	Jedrt – Marjeta Škotska	
17	S	Elizabeta Ogrska	
18	Č	Roman – posvetitev bazilike sv. Petra	
19	P	Matilda – Epimak in Aleksander	
20	S	Edmund – Feliks	
21	N	34. nav. nedelja – Kristus kralj – Darovanje Device Marije	○
22	P	Cecilija	
23	T	Klemen	
24	S	Krizogon – Flora – Firmina	
25	Č	Katarina Alek.	
26	P	Leonard Port. – Silvo	
27	S	Virgil – Modest – Valerijan	
28	N	1. adv. nedelja – Berta – Jakob – Gregorij	●
29	P	Saturnin	
30	T	Andrej ap. (Štandrež)	

December

1	S	Eligij – Natalija	
2	Č	Bibijana (Živa)	
3	P	Frančišek Ksaver	
4	S	Barbara – Janez Damaščan	
5	N	2. adv. nedelja – Saba – Avrelijan	●
6	P	Miklavž – Nikolaj	
7	T	Ambrož	
8	S	Brezmadežno spočetje Device Marije	
9	Č	Peter Fourier – Valerija – Sirij	
10	P	Loretska Mati božja	
11	S	Damaz I. – Savinij	
12	N	3. adv. nedelja – Amalija – Ivana Franciška de Chantal	
13	P	Lucija	●
14	T	Dušan – Janez od Križa	
15	S	Virginija – Kristina – Silvija	
16	Č	Adela – Albina	
17	P	Lazar iz Betanije	
18	S	Teotim – Gracijan – Adela	
19	N	4. adv. nedelja – Urban V. – Favsta – kvatrnica	
20	P	Dominik – Evgenij in Makarij	
21	T	Peter Kanizij	○
22	S	Frančiska Cabrini – Demetrij – Remo	
23	Č	Janez Kancij	
24	P	Sveti večer – Adam in Eva	
25	S	Božič	
26	N	Štefan	
27	P	Sveta družina – Janez ap. in ev. – Fabijola	
28	T	Nedolžni otroci, mučenci	●
29	S	Tomaž Becket – David	
30	Č	Feliks – Ruggero – Evgen	
31	P	Silvester	

LETO 2010

LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA

Leto 2010 je navadno leto, ima 365 dni, začne se v petek in konča prav tako v petek. Februar ima 28 dni.

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo, 29. novembra 2009, in traja do prve adventne nedelje, 28. novembra 2010. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangeliji iz leta C.

Letni časi:

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Oвна ob 17.32'.

Pomladni ekvinokcij. Začne se pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 11.29'.

Poletni solsticij. Začne se poletje.

Jesen: 23. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 03.09'.

Jesenski ekvinokcij. Začne se jesen.

Zima: 22. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 23.38'.

Zimski solsticij. Začne se zima.

V »poletni čas« (ko premaknemo kazalce za uro naprej) stopimo v noči na zadnjo nedeljo v marcu (28. marca); k »sončnemu času« pa se vrnemo na zadnjo nedeljo v oktobru (31. oktobra), ko premaknemo kazalce za uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu

Pepeelnica: 17. februarja. Prva kvatrna nedelja: 28. februarja. Velika noč: 4. aprila.

Vnebohod: 16. maja. Majenca, Binkošti: 23. maja. Presveta Trojica, Druga kvatrna

nedelja: 30. maja. Presveto Telo: 6. junija. Tretja kvatrna nedelja: 19. septembra.

Prva adventna nedelja: 28. novembra. Četrta kvatrna nedelja: 19. decembra.

Leto 2010 je v znamenju Sonca, ki je za nas največje in najpomembnejše nebesno telo, saj nam daje življenje, svetlobo, toploto in energijo, brez katerih ne bi mogli živeti. Sonce je ena izmed mnogimi 100 milijardami zvezd v naši galaksiji ali Mlečni stezi; potrebuje 200 milijonov let, da konča eno obhodno dobo okoli centra naše galaksije. Vrti se okrog sebe, kakor Zemlja. Njegova površina, imenovana fotosfera, ima temperaturo okoli 5800 K in je 12.548 krat večja od Zemljine. Povprečna oddaljenost od Zemlje je 149,5 milijonov km, njegova svetloba porabi za to pot dobrih osem minut.

Vpliv Sonca

Sonce je edino nebesno telo, katerega vpliv občutimo še močneje kot vpliv Lune. Podobno kot slednja, tudi Sonce potuje po navidezni krožnici okoli Zemlje. Da opravi cel krog, potrebuje eno leto in se v vsakem znaku zodiaka zadržuje po en mesec, zaradi tega je njegov vpliv posebno neopazen v vsakdanjih dogodkih.

Sonce, oziroma znamenje, v katerem se posameznik nahaja ob rojstvu, kaže na njegovo življenjsko razvojno pot, na njegov največji potencial in na področje, na katerem ga lahko doseže. Podobno kot oče skrbi za družino, tako Sonce skrbi, vzdržuje in nadzoruje planete. Zato je Sonce v našem horoskopu povezano z očetom in oseba, ki ima močno Sonce v njem, v psihološkem smislu je odgovorna in odrasla.

Bolj kot drugi planeti daje Sonce dolgo življenje in zdravo telo. V človekovem telesu nadzoruje na možgane, živce in srce. Sonce in njegovo toplino imajo mnogi za najboljšo naravno lekarno za hrbtenico, kožo, imunski sistem in za psihološko in splošno vitalnost organizma.

Vreme

Sončna leta so ponavadi bolj suha in srednje topla. Večkrat se pojavljajo nevihte s treskanjem in točo, ki so za pridelek hudo nevarni.

Pomlad je zmerno topla, v začetku mokra, še posebno v aprilu, ko postane vreme zelo spremenljivo. Maj je lep in suh, proti koncu se ponovno pojavita slana in mraz, ki se zavlečeta v junij.

Poleti so dnevi precej vroči in noči hladne. Meseca junija se je še bati mraza in

slane, možna je tudi huda suša. Poletje je pretežno lepo in se konča z vihnim vremenom.

Jesen je prijetno suha in lepa. Precej zgodaj začne zjutraj padati slana in je mraz, čez dan pa je toplo.

Zima je bolj suha kot mokra in precej mrzla. Začne s hladnim in neprijetnim vremenom, nato se kmaluboljša. Februar se začne z zelo lepim vremenom, konča pa z veliko zimo, ki traja do marca.

STIKI SVETOLUCIJSKE SKUPINE S SVETOM

TEJA GERBEC, MIHA MLINAR*

V starejši železni dobi (9. – 4. stoletje pr. n. št.) je prostor ob dolinah Soče, Nadiže, Idrijce in Bače poseljevala tako imenovana svetolucijska kultura. Ime je dobila po Mostu na Soči (Sv. Luciji), središčnem naselju ob stičišču rek Soče in Idrijce. Železnodobni Posočani so ob koncu 7. ali na začetku 6. stol. pr. n. št. naselili tudi predele zunaj svojega matičnega območja. Zaradi bogatih ležišč železove rude je bil zanimiv predvsem Bohinj z Ajdovskim gradcem, ki je dominiral ravnici okoli današnje Bohinjske Bistrice. V tem obdobju so nosilci te skupnosti naselili tudi nekatere stranske doline in planote (Šentviška planota). Prostor za naselitev so izbrali na sotočjih rek, stičiščih dolin, ob poteh do gorskih prelazov ali na planotah z dobrim pregledom nad okolico. Arheološke raziskave na Mostu na Soči so pokazale, da so tedanji Posočani poznali enoten tip gradnje, ki so ga predstavljale stavbe s kamnitimi temelji in drenažnimi zidovi ter leseno konstrukcijo. Domnevamo lahko, da je bila taka gradnja razširjena tudi v Nadiških dolinah. Pokojne so pokopavali na pokopališčih, ki so ponavadi ležala na plodnih rečnih terasah (npr. Most na Soči, Koritnica, Kobarid, Špeter). Značilnost pokopa v svetolucijski skupini je bilo sežiganje umrlih. Največ grobov je bilo preprostih. Pri teh gre za manjše vkopane grobne jame, ki so jih po končanem pogrebem obredu prekrili s kamnito nagrobno ploščo. Le redko so sežgane ostanke umrlih položili v lončeno ali kovinsko posodo-žaro. Umrlim so lahko v grob priložili še osebne predmete (navadno nakit) in keramične pridane (razno posodje).

Območje svetolucijske skupine je bilo na stičišču mediteranskih, alpskih ter panonskih in balkanskih kultur. Med temi območji in ljudstvi je že v času starejše železne dobe prihajalo do stikov in blagovnih izmenjav. Te predstavljajo

tako prestižne predmete, ki jih sami niso izdelovali (torevtski, kovaški, steklarski in lončarski izdelki), kot tudi surovine, ljudi (ženske, sužnji) in živali (predvsem konji).

Prazgodovinska povezava z Alpami je potekala ob reki Soči preko prelaza Predil, na Koroško in proti severu. Trgovinska izmenjava s tem območjem je materialno težje dokazljiva. Vemo, da je današnja Solnograška (Hallstatt, Hallein), kot že ime pove, srednjeevropskim železnodobnim kulturam predstavljala zakladnico soli – življenjsko pomembnega prehrabnega dodatka in konzervansa. Še mnogo severneje ležijo Baltske dežele, od koder je v naše kraje in naprej v mediteranski prostor prihajal jantar – fosilizirana smola, iz katere so izdelovali nakitne in druge okrasne predmete. Posoška pot proti jadranskemu prostoru je šla čez Banjško planoto, medtem ko je komunikacija s panonskim in balkanskim območjem potekala predvsem preko Šentviške planote in Cerkljanskega hribovja.

V sredozemlju je bil to čas visokorazvitih kultur. Na srednjeevropski prostor so z materialno kulturo posredno vplivali predvsem Grčija, Etrurija in vzhodni Mediteran. Uvoženi predmeti iz mediteranskega bazena so bili na območju svetolucijske skupine dokaj redki. Največ teh predstavljajo dragocene grške in italške posode, ki so, predvsem po morskih poteh, dosepele do zadnjih grških postojank ob zahodni obali Jadranskega morja (Spina, Adria ob delti reke Pad). Od tam so se po kopnem širile v notranjost kontinenta. To so bili večinoma steklarski in lončarski izdelki. Domača obrt slednjih ni zmoгла posnemati že zaradi njihove kakovostne izdelave, dobro prečiščene glin, predvsem pa zaradi napredne lončarske tehnologije s hitro se vrtečim vretenom na nožni pogon.

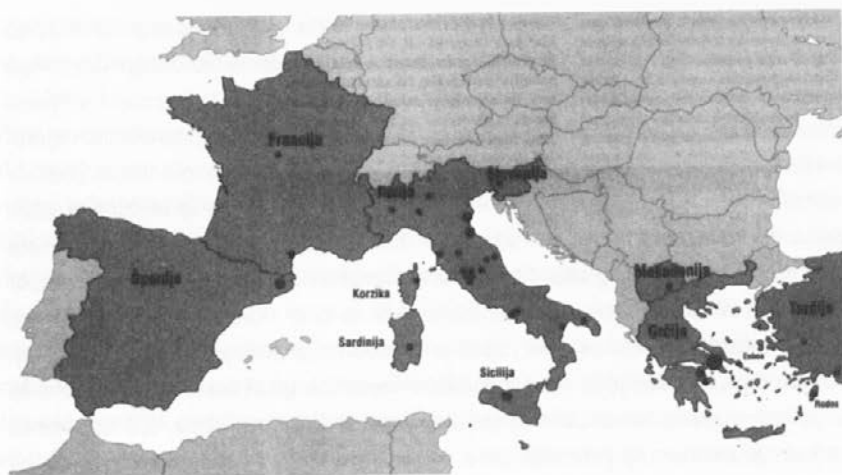
Večino uvoženih predmetov poznamo iz bogatejših grobov, v njih vidimo luksuzne izdelke prestižnega pomena. Arheološko najdišče z največjo množino lončenih posod, napravljenih v grški omiki, je na slovenskem prav Most na Soči. Od tam izhajajo štiri domnevno grške posode: dva jonska keliha (*kylix*) in dva skifosa (*skyphos*).

Skifos (*skyphos*) je po obliki majhen, skledasti pivski vrček z nizkim prstanasto oblikovanim dnom in dvema horizontalnima ročajema na vrhu. Poleg skifosov z Mosta na Soči je bil ta tip vrča v Sloveniji odkrit še na grobišču Kapiteljska njiva v Novem mestu, na Kučarju pri Podzemlju v Beli krajini in na Serminu pri Koprju. Tej posodici verjetno pripada tudi majhen odlomek dna, odkrit v žga-

nem grobu na grobišču na Koritnici ob Bači. Prvi skifos z Mosta na Soči so med raziskovanjem starejše železnodobne hiše 5 odkrili arheologi Goriškega muzeja. Sedem centimetrov visoka posodica, izdelana na lončarskem vretenu, je premazana s temnosivim firnežem in okrašena s slabo prepoznavnim vegetativnim in geometrijskim vzorcem. Glede na primerjave se domneva atiški – atenski izvor. Ta najdba pripada klasičnemu grškemu slogu iz sredine 5. stol. pr. n. št. Drugi skifos je bil odkrit pri raziskavah Tolminskega muzeja leta 2001. Pridan je bil v grobu 1 z najdišča Pucarjev rob, ki leži na severovzhodnem robu obširne mostarske nekropole. Gre za tako imenovani sovji skifos ali *glaux*, katerega oblikovna značilnost je kombinacija horizontalnega in vertikalnega ročaja. Izdelan je bil na lončarskem vretenu v grški rdeči figuralni tehniki in je premazan s temnosivim firnežom. Celotna površina trupa 8,7 cm visoke posode je okrašena s prizorom sove, ki jo z obeh strani obdajata oljčni vejici. Sova je kot središčna figura z glavo obrnjena proti gledalcu, medtem ko je njen trup obrnjen na levo. Prizor se ponovi na obeh straneh posodice. Tudi ta tip skifosa je iz grškega klasičnega obdobja, časa okrog 450 pr. n. št. Najdba je na našem prostoru edinstvena, najbližje primerjave zanjo dobimo na območju spodnje padske nižine. Ostale primerke sovjega skifosa poznamo iz celotnega mediteranskega bazena, od Gruzije in južne Ukrajine do Izraela, Turčije, Cipra, Grčije, Makedonije, Bolgarije, severne Afrike, Španije, južne Francije, srednje in južne Italije ter Sicilije, Sardinije in Korzike.

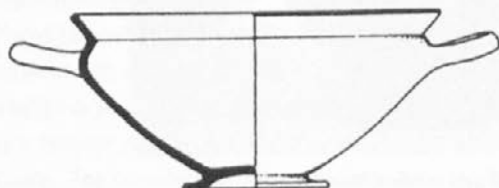

Atiški sovji skifos z Mosta na Soči (fototeka Tolminskega muzeja).

Karta razprostranjenosti sovjega skifosa (po Mlinar 2002b, 16).

Kelih (*kylix*) je starogrška oblika pivske čaše. Ta široka in plitva posoda ima dva horizontalna ročaja in visoko nogo. Kelih pozna širok spekter oblik, ki so dostiokrat poenostavljeno poimenovane kar »kupa«. Kelih iz fine svetlordeče gline s sledovi rdeče barve sta bila pridana tudi v dva bogata grobova, izkopana na prazgodovinskem grobišču na Mostu na Soči na prelomu iz 19. v 20. stol. (izkopavanja Jozefa Szombathya in Carla Marchesettija). Glede na primerjave sta izdelka morda iz grških delavnic ob Jonskem morju iz časa 7. in 6. stol. pr. n. št., lahko pa gre celo za dobre lokalne posnetke grških originalov. Grob 1008 iz Szombathyjevih izkopavanj je poleg keliha vseboval še bronasto situlo, štiri bronaste fibule, nekaj koščkov zlate pene in stekleno skodelico, morda uvoženo iz mediteranskega območja. Vse to, predvsem pa zlato, steklena skodelica in kelih, govori o izjemnem statusu, ki ga je pokopani zagotovo užival v

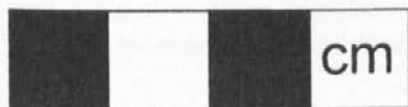
Jonski kelih z Mosta na Soči
(po Teržan et alii 1984, T. 104: 13. Najdbo hrani dunajski naravoslovni muzej).

takratni družbi. Iz jonskih delavnic je morda izviral tudi danes izgubljeni keramični pivski vrč (*oinohoe*) iz groba 1026 iz Marchesettijevih izkopavanj, ki pa ga je ta raziskovalec pripisal apulskim delavnicam.

Kot že omenjeno so bile na Mostu na Soči odkrite tudi v kalupu izdelane večbarvne narebrenne steklene skodelice z ali brez ročaja, ki jih datiramo na konec 6. ali v zgodnje 5. stoletje pr. n. št. Do danes jih je znanih devet. Morda so bile narejene po eksotičnih vzorih v domačih delavnicah, vseeno pa ne izključujemo možnosti, da gre tudi pri teh izdelkih za uvožene predmete iz vzhodnega Mediterana.

S tega najdišča poznamo tudi odlomke majhnih stekleničk (tako imenovana *amforisk* in *arybalos*), ki imajo ostenje okrašeno z vertikalnimi rebri. Primerki so značilni za celoten mediteranski prostor, delavnice za izdelavo takih stekleničk pa naj bi med 6. in 4. stol. pr. n. št. delovale na Rodosu.

Zanimiva je še steklena jagoda v obliki bradate moške glave, ki so jo odkrili med Marchesettijevimi izkopavanji na Mostu na Soči. Iz večbarvne steklene paste izdelana jagoda je velika približno 3 cm in spominja na primerke iz feničanskih delavnic.

Odlomek steklenega *amforiska* ali *arybalosa* (fototeka Tolminskega muzeja).

Steklena jagoda v obliki bradate moške glave (po Marchesetti 1893, tav. XXIV/9, hrani Tržaški mestni muzej).

Uvoženi predmeti so v Posočje prihajali tudi z etruščanskega območja. Med Marchesettijevimi izkopavanji je bil odkrit bronast pivski enoročajni vrč (*oinochoe*). Vrč je visok 20 cm, ataša na njegovem ročaju je palmetasto okrašena. Glede na primerjave je bil izdelan v enem od južnoetruščanskih središč, morda v Vulciju, v 1. polovici 6. stoletja pr. n. št.

Etruščanska *oinochoe* (po Vitri 1980, fig. 2/1, hrani Tržaški mestni muzej).

Glede na dokaj skromno število prepoznanih uvoženih najdb domnevamo, da ti predmeti v gospodarski izmenjavi Mediterana z jugovzhodnimi Alpami niso imeli večje tržne vrednosti, a so za naš prazgodovinski prostor vseeno izjemnega pomena, saj dokazujejo stike železnodobne skupnosti z visoko civiliziranimi sosedi. Tovrstni predmeti pa so lahko na svetolucijski prostor prišli tudi kot darovi obiskovalcev ali popotnikov iz dežel klasičnega sveta in ne le kot trgovinski produkti.

Literatura:

- Dular, J. 1982, Halštatska keramika v Sloveniji. – Dela SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede 23.
- Marchesetti, C. 1893, Scavi nella necropoli di S. Lucia presso Tolmino. – Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste XV.
- Mlinar, M. 2002a, Nove zanke svetolucijske uganke. Arheološke raziskave na Mostu na Soči: 2000–2001 (katalog razstave).
- Mlinar, M. 2002b, Vpliv stare Grčije na Posočje. Starogrška lončenina pri nas. – EPIcenter III/2, 16–8.
- Svoljšak, D. 1989, Grški import v prazgodovini. – Enciklopedija Slovenije 3, 398.
- Teržan, B. et alii, 1984/85, Most na Soči (S. Lucia) II. – Katalogi in monografije 23/1–2.
- Vitri, S. 1980, Un'oinochoe etrusca da S. Lucia di Tolmino–Most na Soči. – Situla 20/21, Zbornik posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici, 267–277.

* Teja Gerbec, Miha Mlinar (Tolminski muzej)

PRED STOTIMI LETI V BENEŠKI SLOVENIJI

BRANKO MARUŠIČ

1. Leta 1970 je Prosvetna zveza v Trstu izdala *Prosvetni zbornik 1868-1968*. V knjigi je objavljen tudi seznam društev, ki so v začetku 20. stoletja delovala v današnji Videnski pokrajini. V Žabnicah (takrat je bil kraj v Avstro-Ogrski in sicer v koroški deželi) je bila leta 1902 ustanovljena Hranilnica in posojilnica, v Vidnu je bilo leta 1910 ustanovljeno društvo beneško-slovenskih bogoslovcev in dijakov, tri društva/organizacije pa so delovale v Nadiških dolinah. V Podutani/Sv. Lenartu je bilo ustanovljeno leta 1910 Konsumno društvo v Šentlenarski dolini, v letih 1910-1911 je bila ustanovljena v Klodiču Hranilnica »Ilirija vstani«, za Mladinsko organizacijo Katoliške akcije v vasi Kozica pa ni podatkov o letu ustanovitve.

Čeravno navedeni podatki niso zelo natančni, pa vendar moremo zapisati, da se je pred sto leti začelo društveno delovanje med Slovenci v takratni sedanji videnski pokrajini. Med prvimi so bili srednješolci in semeniščniki, ki so se združili z namenom, da širijo slovensko besedo med rojaki in »sicer v prvi vrsti po knjižnicah, ki se prično ustanavljati« (Slovenski Branik, 1. 1. 1911). Društvo, ki pa je zelo verjetno delovalo na zasebni ravni, je imelo svoj pevski zbor, »ki se pridno uri v petju in se uči lepih slovenskih napevov tako, da more nastopati med rojaki z uspehom in pokazati prekomejnim bratom milino in lepoto slovenske pesmi«. Beneško slovenske dijake in študente je vodil bogoslovec Peter Hvalica (rojen leta 1887) iz Kozice pri Podutani. Hvalica je bil vrsto let duhovnik v Barnasu, bil je tudi katehet na učiteljišču v Špetru in prizadeval si je za rabo slovenščine v bogoslužju. Umrli je v Barnasu leta 1968.

Najverjetneje prvo kulturno društvo med beneškimi Slovenci je svojo prvo »veliko veselico« pripravilo v vasi Matajur, 11. avgusta 1910. Program prireditve

je obsegal predavanje in nastop pevskega zbora Matajur. Prostor, v katerem se je prireditve odvijala, so napolnili beneškoslovenski dijaki, študentje in duhovniki; nekaj udeležencev pa je prišlo z »avstrijske strani«. V opisu prireditve je bilo še dodano: »Izpred odra so visele tri zastave: naša trobojnica, papeška zastava in italijanska trikolora. Nudil se je udeležencem lep užitek; videlo se je, koliko zmore požrtvovalnost in trudoljubnost mladih društvenikov.«

Leta 1910 so najverjetneje v Podutani ustanovili konsumno društvo z namenom, da se prebivalci kraja »gospodarsko osamosvojijo«. Pripravljali so se pa tudi na ustanovitev posojilnice in hranilnice: »Na zimo se vračajo domači delavci iz tujine in prinašajo svoj zaslužek, ki ga lahko obrestonosno nalože, in denar ostane v domačih denarnih zavodih.« Konsumno društvo je imelo svoj prapor s slovenskim in italijanskim napisom.

2. V *Koledarju družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za navadno leto 1910* je Rihard Orel, učitelj v Višnjeviku med leti 1907-1910, objavil daljši spis *Med beneškimi Slovenci*. Družba sv. Cirila in Metoda je bila zasebna, narodnoobrambna, šolska in nadstrankarska organizacija, ustanovljena leta 1885 v Ljubljani. Ustanavljala je privatne otroške vrtce in šole predvsem v tistih krajih avstro-ogrske države, kjer so bili Slovenci narodnostno ogroženi. Z izjemo delovanja v Združenih državah Amerike, ni posegala na ozemlje drugih držav, v katerih so Slovenci živeli. Tako tudi ni delovala v Beneški Sloveniji, vendar je s problemi tamkajšnjih Slovencev seznanjala slovensko javnost s pomočjo svojih glasil (*Vestnik in Koledar družbe sv. Cirila in Metoda*, revija *Slovenski Branik*).

Rihard Dolenc je svoje potovanje med beneškimi Slovenci, nastalo pred letom 1910, začel pri Mirniku in nadaljeval v Ibani, kjer je z otroci, ki so bili na poti v šolo v Prapotno, govoril slovensko. Prapotno je bilo že povsem poitalijančeno, je ugotavljal Orel, v Ibani pa so bili Slovenci še v večini. V Čedad se je podal po jezikovni meji, ki pa je ni nakazal s krajevnimi imeni. V mestu ob Nadiži ga je pogostil »prijazni krčmar beneški Slovenec«.

Iz Čedada, »živahnega središča beneških Slovencev«, se je s poštnim vozom odpeljal po dolini Nadiže in na mostu preko te reke stopil na »slovenska tla«. Zelo verjetno je v Špeter prišel na dan sv. Petra in Pavla, saj je zelo živo opisal praznovanje tega dne v kraju, ko se zbere zaradi sejma veliko ljudi: »Razven okoličanov in sploh beneških Slovencev prihajajo na ta sejem vsako leto tudi

obmejni Slovenci iz Avstrije; precejšen kontingent udeležencev daje kobaridski okraj, posebno Kot. Popoldne pa se pripelje lahkoživa in zabave željna laška gospoda iz Čedad in bližnjih krajev. Predpoldne bi rekel je trg ves slovenski; laški kramarji, ki imajo razno šaro na prodaj, skušajo s par slovenskimi besedami obrniti pozornost kupujočega občinstva nase. Nebroj slovenskega občinstva kramlja živahno po trgu.« Popoldne pa: »prevladuje v pozno noč v trgu laška govornica in zdi se ti, da si v popolnoma laškem kraju.«

Orel je iz Špetra s poštanim vozom prispel do Brišč, odkoder se je v družbi znancev, beneških Slovencev, odpravil v Ronac. Tu je prebil večer na domačiji »rodoljubne družine Domenežev«. V pogovoru o razmerah v Beneški Sloveniji je našla posebno mesto preteklost. Zgodovini je pisec namenil veliko pozornost, pri tem pa ni presegel tistega, kar je o Beneški Sloveniji desetletje pred tem zapisal Simon Rutar. Obširneje od Rutarja pa se je Orel posvetil jezikovnim problemom in ugotavljal: »Ako bi očistili beneško slovensko narečje vseh tujk, posebno laških in takih podobnih primeskov, vzniklo bi nam potem lepo, čisto slovensko narečje, ki je ohranilo svojo svežost in pristnost – živ svedok krasne govornice naših dedov – starih Slovenov.«

Naslednjega dne se je Orel v družbi znanca vračal preko Čedad v Brda. V Čedadu se je že temnilo, zato sta pohitela proti avstrijsko-italijanski državni meji: »In zopet sem prinesel prijetne vtiske iz omiljene mi Beneške Slovenije.« Zagotovo pa je bil Orel avtor vesti v *Slovenskem Braniku* (1. 4. 1911), da je v Roncu v začetku februarja 1911 umrl 88-letni Anton Domenis, ki je bil »zaveden Slovenec, ki je naročal in čital rad slovenske časnike in, kar je poglavitno, v narodnem duhu vzgojil svoje potomce.« Iz Ronca je bil doma tudi Ivan/Giovanni Domenis (r. 1854), ki se je dopisoval z Jan Baudouinom de Courtenayem in ljudski pesnik Valentin Domenis (1857-1944).

Ob Orlovemu opisu potovanja je vredno omeniti, da je v nedeljo 14. julija 1910 Kolesarsko društvo Danica iz Gorice priredilo izlet iz Sv. Lucije (danes Most na Soči, do tu so prišli z vlakom), preko Tolmina in Kobarida, v dolino reke Nadiže v Čedad in od tu mimo Krmina v Gorico. Med potovanjem so se nekajkrat ustavili. Tudi »v Št. Petru ob Nadiži, kjer smo bili sprejeti kot slovenski bratje. Govorili smo povsod le slovenski« (*Soča*, 20. 8. 1910)

Rihard Orel je še zahajal v Beneško Slovenijo, čeravno je od leta 1911 učil v Šmarjah na Vipavskem. V bližino Beneške Slovenije se je vrnil v tridesetih le-

tih, ko je služboval v Huminu. Zanimala ga je posebej ljudska glasba; leta 1921 je v Ljubljani objavil zbirko *Slovenske narodne pesmi iz Benečije*. Leta 1910, ko je še bil učitelj v Višnjeviku, je objavil članek o slovenskem šolstvu ob jezikovni meji na Goriškem (*Koledar družbe sv. Cirila in Metoda za navadno leto 1911*). Leto dni nato pa v istem koledarju članek *Jezikovna meja na Goriškem*. Pokazal je, da odlično pozna razmere, zlasti na območju Brd, ki so tedaj sodila pod avstro-ogrsko državo. Jezikovno mejo je raziskoval od vasi do vasi in ugotavljal, da se je na Goriškem meja od približno leta 1870 dalje le toliko spremenila, da sodijo prej tri slovenske občine Ločnik, Rutarji in Dolenje k »laškemu delu dežele«. Njegov opis začinja: »Na Goriškem se pričinja jezikovna meja med Mirnikom in Dolenjami, približno ob občinski meji, obide zaselek Cerovo, ki šteje 4 hiše in spada pod županstvo v Kožbani. Ta pristava in plosnja so last laškega vlastelina [plemenitaša] iz kraljevine. V cerkvenem oziru spadajo pod slovensko duhovnijo v Mirniku.« Orlov podrobni zaris meje se nadaljuje vse do potoka Lokavca pri Štivanu. Naše opozorilo na Orlovo raziskavo se je omejilo le na območje, ki je bližje Beneški Sloveniji.

Jadranski koledar za leto 1962 je ponatisnil Orlov članek o slovenskem šolstvu ob slovenski jezikovni meji na Goriškem iz leta 1911. K objavi je Orel prispeval dodatek ... *in danes po 50 letih*. Orel se je po petdesetih letih, nekega poletnega dne (leta ni navedel), ponovno odpravil po jezikovni meji, da bi ugotovil razmere. Spremembe je opazil v zahodnih Brdih: »Slovensko šolstvo v Mirniku je danes na tleh. Vas šteje komaj 30 hiš in le tri ali štiri slovenske družine. Ostali prebivalci so furlanski koloni, ki so bivali tu že prej ali pa so se na novo naselili.« Razmere ob meji je raziskal vse do Jamelj in ugotovil, »da se kljub mnogim neugodnim pojavom, ta jezikovna meja v zadnjih 50 letih bistveno ni premaknila, kar je vsekakor dokaz še vedno dovolj žive narodnostne zavesti in odpora.« Po sto oziroma petdesetih letih od Orlovih raziskav bi bil pregled stanja slovenske jezikovne/narodnostne meje na zahodu slovenskega ozemlja potreben. Raziskava pa bi morala preseči goriški prostor.

NOVI MATAJUR ŽE ČETRSTOLETJA VSAK TEDEN V BENEŠKIH DRUŽINAH

IOLE NAMOR

Najpomembnejši je seveda začetek. Za človeka je to rojstvo, ki ga vsak od nas bolj ali manj praznično in prepričano praznuje iz leta v leto. Vendar so na njegovi življenjski poti tudi drugi trenutki, pomembni mejniki, ki pomenijo vsebinske in druge spremembe še posebej, ko prihaja do novih stikov, srečanj, porok in rojstev. Podobno se dogaja organizacijam in ustanovam, ki so živi organizmi in tudi nanje vplivajo zgodovinske in socialne razmere, izkušnje, pričakovanja, porazi in uspehi. Tako se je zgodilo časopisu Novi Matajur, ki bo oktobra 2010 praznoval šestdesetletnico izhajanja kot štirinajstdnevnik, v začetku leta 2010 pa beleži 25-letnico, odkar je postal tednik. Januar leta 1985 lahko predstavlja nek nov začetek, v novih tehnoloških razmerah in v tesnejšem stiku časopisa s svojimi bralci.

Matajur, Glasilo beneških Slovencev, je začel izhajati 3. oktobra 1950. Prve tri številke so pripravili v Špetru, nato se je zaradi hudih protislovenskih pritiskov uredništvo preselilo v Viden, kjer je ostalo do konca leta 1973. Do tistega trenutka je bil odgovorni urednik časopisa Vojmir Tedoldi, kulturni delavec in publicist doma iz Brezij v Karnahtski dolini. On je bil tudi predsednik konzorcija, ki je časopis izdajal. Časopis Matajur je bil prva kontinuirana kulturna dejavnost Slovencev videnske pokrajine, saj so kulturno društvo Ivan Trinko ustanovili šele pet let kasneje ob prvi obletnici smrti mons. Ivana Trinka.

Beneška pomlad z nastajanjem kulturnih društev in organizacij po vsem teritorju, kjer je slovenska manjšina naseljena, od Kanalske doline do Nadiških dolin, se je zgodila kasneje v desetletju od konca šestdesetih let do potresa iz leta 1976 in v naslednjih letih. Takrat je časopis doživel prvo korenito spremembo.

1. januarja 1974 se je preimenoval v Novi Matajur, uredništvo se je iz Vidna preselilo v Čedad, kjer je tudi sedaj in vlogo odgovornega urednika je prevzel Izidor Predan – Dorič, časopis pa je izdajala tržaška slovenska založba ZTT.

Drugi mejnik predstavlja januar 1985, ko je Novi Matajur postal tednik, takrat je odgovorna urednica postala podpisana. Ta prehod je omogočil tehnološki razvoj na področju tiska s prehodom na elektronsko obdelavo, kar je bistveno olajšalo in pohitelo delo v tiskarni. Nelahka odločitev je pa seveda bila tudi izraz razvejanosti in dosežene ravni kulturnega in političnega delovanja Slovencev v Videnski pokrajini ter znamenje nove in vse bolj razširjene narodne zavesti med ljudmi in še posebej med mladimi. Ne smemo namreč pozabiti, da je ta sprememba sovpadala z odprtjem dvojezičnega centra v Špetru, kjer je jeseni 1984 začel delovati dvojezični vrtec. V vsem tem procesu osveščanja in rasti skupnosti je seveda tudi Novi Matajur odigral svojo pomembno vlogo. Obenem je utrdil svoje temelje, od ljubiteljske dejavnosti se je spremenil v profesionalno novinarsko strukturo, pridobil je nove kadre in sodelavce ter postopoma pridobil tudi na ugledu. Leta 1991 se je spremenila tudi lastniška struktura, časopis se je osamosvojil, saj so novinarji in tiskarsko osebje ustanovili istoimensko zadrugo, ki od takrat izdaja časopis.

Da bo jasnejša slika stanja manjšinske skupnosti Benečije v tem zgodovinskem obdobju, naj navedemo vsaj nekatere demografske podatke. Po štetju iz leta 1951 je živel v Nadiških dolinah 16.195 prebivalcev, leta 2007 pa le 6.107 (-62,3%), v Reziji 3.358, leta 2007 pa komaj 1.175 (-65,01%).

Poslanstvo tednika Novi Matajur je bilo v začetku petdesetih let in je tudi danes delovanje v korist slovenske manjšinske skupnosti v Videnski pokrajini. To pomeni v prvi vrsti prizadevati si za uveljavitev njenih jezikovnih pravic na vsem območju, kjer je naseljena ob istočasni skrbi za kulturno, socialno in gospodarsko rast skupnosti.

Tednik je seveda najprej informacijsko sredstvo za našo skupnost, povezuje pripadnike manjšine ter utrjuje čut pripadnosti, obenem pa daje vidljivost skupnosti, ki je v italijanskih medijih, a tudi v osrednjeslovenskih, skorajda ni. Še vedno je zamolčana in se briše iz skupne zavesti. Pravila sodobne družbe pa so, da

ideje, dogodki, osebnosti so, v kolikor jim mediji dajejo značaj javnosti. Zato je zelo zgodaj slovenska manjšina v Furlaniji poskrbela za lasten časopis, na straneh katerega posredovati javnosti svojo zgodovino in kulturo, svoje potrebe in zahteve ter svoje poglede.

Novi Matajur je pomemben dejavnik v kulturni in jezikovni rasti slovenske skupnosti v videnski pokrajini, saj je odigral nemajhno vlogo v procesu ozaveščanja in pri utrjevanju oz. razvijanju jezikovne kompetence v slovenščini. Naloga je zahtevna in odgovorna, danes še bolj kot včeraj, saj živimo utopljeni v italijanskem jezikovnem okolju. Časopis je seveda vseskozi imel privilegiran odnos do narečij in narečne raznolikosti. »Pri nas nismo imeli slovenskih šol. Čeprav govorijo vsi naši ljudje slovensko, jih je manj tistih, ki znajo brati v materinem jeziku. Mnogi radi berejo v dialektu, ker čutijo, da je samo to popolnoma njihovo«, je napisano v prvem uvodniku Novega Matajurja leta 1974. In še: »Tudi med beneškimi Slovenci so bili taki, ki so bili vzgojeni in izučeni v italijanskem jeziku in kulturi, a so odkrili v zadnjem času sami sebe, odkrili svoj pravi izvor, vzljubili naš jezik, našo kulturo in nas podpirajo z vsemi močmi, v našem pravičnem boju, a ne znajo brati slovensko«. Jezikovni položaj se je v tem obdobju delno spremenil, saj je znanje slovenščine, tudi knjižne bolj razširjeno kot nekoč. Vrednotenje posameznih dialektov in skrb za njihovo utrditev v Nadiških in Terskih dolinah ter v Reziji danes pojmujemo tudi kot prispevek k ohranjanju večplastnosti slovenščine in posebne izrazne moči krajevnih govorov na robu slovenskega jezikovnega prostora.

Časopis je tudi sredstvo združevanja Slovencev videnske pokrajine, saj je Novi Matajur vedno bil neke vrste oporne točke zanje in eno od središč oblikovanja njihove politične platforme. Zelo zgodaj se je Matajur odločil za dvojezičnost in tista izbira mu je dajala možnost, da je vseskozi vzdrževal in širil dialog s Furlani in Italijani in postopoma je ozračje do Slovencev v Furlaniji postalo prijaznejše. Velikega pomena sta tudi povezovanje s sosednjimi kraji v Posočju in integracija celotnega prostora ob meji. Danes so možnosti velike, a je treba v to vlagati, s tesnejšimi stiki in sodelovanjem na vseh področjih se lahko naša manjšina kulturno in gospodarsko predvsem pa jezikovno okrepi.

ŠTIRI DESETLETJA NOVOLETNIH SREČANJ SLOVENCEV IZ VIDENSKE POKRAJINE IN POSOČJA

ZDRAVKO LIKAR

Prebivalci Posočja in prebivalci obmejnega pasu videnske pokrajine so vseskozi trgovali, se med sabo poročali, se tudi kregali. Spletle so se številne vezi, ki jih tudi vojne in meja niso nikdar popolnoma prekinile. Saj je tudi naravno, da je z gorami omejeno Posočje vseskozi iskalo najbližje poti do sosedov. In naši najbližji sosedje so bili in so Slovenci, Furlani in Italijani v Nadiških in Terskih dolinah, Reziji in Kanalski dolini. Gorica je oddaljena, še bolj Ljubljana. Naše naravne poti gredo čez Solarje in čez livški prelaz, skozi nadiška vrata pri Robiču, čez Robidišče v Čenebolo, čez nadiški most za Breginjem in Učjo v Terske doline in Rezijo ter čez Predel k našim sosedom v Kanalsko dolino. To je naše naravno zaledje. Škoda, da mnogi v Posočju tega ne vidijo in še vedno mislijo, da je na Kolovratu in Matajurju, za Stolom in Kanihom oddaljen, tuj svet. Pa ni. Toliko skupnega imamo. Le ponovno je treba odkriti vse tisto, kar nas je stoletja povezovalo in bogatilo.

Po drugi svetovni vojni so bili stiki obmejnega prebivalstva zaradi neurejenih mejnih zadev med Italijo in Jugoslavijo skoraj popolnoma prekinjeni. Odnosi so se izboljšali po letu 1954 s podpisom londonskega memoranduma.

V začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja je prišlo do prvih stikov med čedajsko in tolminsko občino in kmalu zatem tudi do stikov tolminske občine z drugimi občinami v obmejnem pasu videnske pokrajine. Ti stiki so bili zelo pogosti in zelo koristni za obmejno prebivalstvo. Skupno so urejali ceste, mostove, vožnjo avtomobilskega prebivalstva, avtobusni promet, odpirali mejne prehode ...

Sredi šestdesetih let so bili vzpostavljeni prvi stiki s slovenskimi organizacijami v deželi Furlaniji Julijski krajini in kmalu zatem tudi s predstavniki Slovencev v videnski pokrajini. V začetku leta 1964 je v zapisniku seje Komisije za zamejska in manjšinska vprašanja Občinske konference Socialistične zveze Tolmin zapisano, da se stiki med občinami ob meji zelo lepo razvijajo, da pa »še niso bili navezani nikakršni stiki z našo manjšino v Benečiji«.

25. junija 1965 je bilo na Mostu na Soči prvo srečanje med vodstvom SKGZ in vodstvom tolminske občine. Delegacijo SKGZ je vodil predsednik Boris Race; v njej so bili tudi Benečani Izidor Predan, Mario Cont in Vojmir Tedoldi. Največja zanimivost zapisnika s srečanja obeh delegacij je ugotovitev Maria Conta, da »jugoslovanski televizijski program lahko vidi le nekaj gorskih vasi v Beneški Sloveniji, medtem ko v dolino ne prodre. Prav bi bilo zavzemati se za to, da bi na nek način razširili televizijsko omrežje, tako da bi več Slovencev onstran meje lahko gledalo jugoslovanski televizijski program.«

Prav nič se torej ni spremenilo od tedaj do danes. Tudi danes bi lahko ponovili besede Maria Conta, izrečene pred petinštiridesetimi leti! Tudi danes se v velikem delu obmejnega prostora videnske pokrajine ne vidi slovenskih programov. Nekajkrat smo zelo resno poskušali rešiti ta problem. Rešili smo ga pri organih Republike Slovenije, tudi finančno. Vedno se je zataknilo pri vodstvu Televizije Slovenija, ki nima pojma in osnovnega vedenja o slovenski narodni skupnosti v videnski pokrajini. Vse naše predloge in tudi predloge državnih organov so zavrnili. Obnašajo se kot država v državi.

13. decembra 1966 se je vodstvo tolminske občine prvič sestalo z vodstvom Kulturnega društva Ivan Trinko na njegovem sedežu v Čedadu. Izidor Predan je v uvodu povedal, da »je slovenska manjšina v videnski pokrajini praktično brezpravna, formalno pa nepriznana in zaradi tega v popolnoma drugačnem položaju kot manjšina v goriški in tržaški pokrajini. Ker pa ta manjšina dejansko obstaja, je s tem treba računati in jo obdržati.«

Julija 1967 je v Benečiji prvič gostovala tolminska folklorna skupina. V zahvali predsedniku tolminske občine Francu Skoku je tajnik društva Ivan Trinko Izidor

Predan zapisal, da so »vaši folkloristi s svojim lepim, pestrim programom navdušili in očarali gledalce v Klodiču, kar priča žetev velikih aplavzov.«

10. oktobra 1969 je prišlo do pomembnega dogodka, ko je predsednik deželne vlade Furlanije Julijske krajine Alfredo Berzanti prvič sprejel predstavnike Slovencev iz videnske pokrajine oziroma kot je bilo rečeno v uradnem sporočilu »predstavnike državljanov slovenskega jezika iz province Viden«.

Za uspešnost stikov med Slovenci iz Posočja in iz videnske pokrajine je pomemben mejnik prvo ponovoletno srečanje, in sicer januarja 1970 v gostilni Štih v Starem selu. S tolminske strani so se ga udeležili predsednik občine Ferdo Papič, tajnik občine Zvonko Uršič, predsednik SZDL Franc Kravanja, podpredsednik občine Franc Skok, sindikalist Evgen Golja, ravnatelj bovške šole Vlado Uršič in občinska uslužbenca Ciril Kos in Avgust Kogoj. Vlado Uršič mi je pravil, da so iz Benečije prišli Izidor Predan, Mario Cont, Vojmir Tedoldi, Viljem Černo ter duhovnika Pasquale Gujon in Valentin Birtič. Prvih nekaj let so bila novoletna srečanja le skupne večerje v gostilni Štih. Na ta način so se utrjevala prijateljstva, poglobljalo se je medsebojno poznavanje.

Zaradi naraščanja števila udeležencev so se srečanja po potresu leta 1976 preselila v večjo gostilno pri Franku, prav tako v Starem selu.

Prvič sem prisostvoval temu srečanju januarja 1979. Tedaj sem na tolminski občini vodil oddelek za splošne zadeve in s tem sem prevzel tudi skrb za odnose občine Tolmin z italijanskimi občinami. Spominjam se, da nas je bilo na tem desetem ponovoletnem srečanju okoli petindvajset. Bilo je prisotno vodstvo tolminske občine v celoti, pa še vodstva organizacij ter vodje športa in kulture. Iz Benečije se spominjam Izidorja Predana, Viljema Černa, Valentina Birtiča in Pasquala Gujona, župana Grmeka Fabia Boninija, Pavla Petričiča, župana Sovodenj Petra Zuanella, župana Špetra Firmina Mariniča, Salvatora Venosija in Luigia Palettija. Še posebej se mi je vtisnil v spomin ognjevit govor Izidorja Predana Doriča. In prvič sem videl, kako je tolminski župan potisnil v roke Pasqualu Gujonu šteko cigaret Filter 57.

Zame je bilo srečanje veliko doživetje. Spoznal sem Benečane in Rezijane, ki

so me vpeljali v nov svet in s katerimi sem postal iskren, pravi prijatelj. Od tedaj sem bil prisoten na vseh ponovoletnih srečanjih. Torej že na tridesetih.

Konec sedemdesetih let so se začeli udeleževati srečanj tudi predstavniki Republike Slovenije in Republiške konference Socialistične zveze. Reden gost na srečanjih je tudi Generalni konzul iz Trsta.

Leta 1983 sem bil kot novoizvoljeni predsednik Socialistične zveze skupaj s tajnikom Milanom Lebanom prvič glavni organizator prireditve. Skrbno smo pripravili srečanje pri Franku. Tedaj sem prvič povabil tudi dva naša župnika, in sicer kobariškega Franca Rupnika in volčanskega Milana Sirka. Spregovoril nam je Generalni konzul iz Trsta Štefan Cigoj. Primož Heinz je prišel v imenu republiške Socialistične zveze. Na srečanju nas je bilo toliko, da je bila gostilna Franko pretesna. Zato smo začeli razmišljati o večjem prostoru.

Januarja 1985 smo prvič organizirali prireditev v kobariškem hotelu Matajur. Nastopil je oktet Simon Gregorčič. Govorili smo jaz kot predstavnik gostiteljev, Viljem Černo, Izidor Predan in Anton Birtič z beneške strani. Na koncu je seveda, kot vsako leto, povedal nekaj hudomušnih misli matajurski župnik Pasqual Gujon.

Za menoj je od leta 1987 do 1990 vodil tolminsko Socialistično zvezo Franko Simčič. Leta 1990 je bilo v kobariškem hotelu še prav posebej slovesno, saj je bilo to že dvajseto srečanje. Častni gost je bil pesnik Ciril Zlobec. Pripovedoval je o Slovencih, ki so jih »zgodovinska dogajanja prisilila, da so se pred sovražniki potuhnili v svoje tesne doline. Sedaj pa smo Slovenci prvič prisiljeni, da stopimo na plano in se pokažemo, da smo sposobni živeti skupaj z drugimi narodi Evrope. Slovenci kot celota smo zadnji čas dosegli najbolj množično in najbolj nesporno nacionalno zavest.«

Leta 1990 je Zavarovalnica Triglav prevzela pokroviteljstvo nad našo prireditvijo.

Na volitvah aprila 1990 je bil za župana občine Tolmin izvoljen dr. Viktor Klanjšček. Od tedaj do leta 1995 je bila organizatorica novoletnih srečanj občina, saj se je Socialistična zveza preoblikovala v stranko oziroma se je ka-

sneje zliła v Liberalno-demokratsko stranko. Od leta 1995 do danes so organizatorice srečanj občine Bovec, Kobarid in Tolmin ter Upravna enota Tolmin. Pri organizaciji nam pomaga JSKD, Območna izpostava Tolmin. Že precej let je režiser kulturnega programa Marjan Bevk.

Tri desetletja je novoletno srečanje tudi kulturni dogodek, saj so na srečanjih nastopile vse najpomembnejše kulturne skupine Posočja. V zadnjih letih se jim pridružujejo še beneški in rezijanski kulturni ustvarjalci.

Namen srečanj je, da se v ponovoletnem času srečajo Slovenci iz Posočja in videnske pokrajine. Iz Italije prihajajo na srečanja župani obmejnih občin, predsedniki Gorskih skupnosti, predstavniki političnih strank, predstavniki slovenskih kulturnih, gospodarskih, izseljenskih in športnih organizacij, učitelji, duhovniki. Prišla sta predsednika deželnega odbora Furlanije Julijske krajine Renzo Travanut in Riccardo Illy, predsednika videnske pokrajine Giovanni Pelizzo in Marzio Strassoldo.

S slovenske strani so redni gostje poleg posoških in primorskih predstavnikov oblasti, organizacij in podjetij tudi visoki predstavniki Republike Slovenije. Doslej so bili na srečanju predsednik Republike Milan Kučan, predsedniki Državnega zbora Jožef Školč, Janez Podobnik, Borut Pahor in France Cukjati, predsedniki Vlade Lojze Peterle, dr. Janez Drnovšek, Anton Rop in Janez Janša, mnogo ministrov, poslancev, diplomatov, akademikov.

Simbol naših srečanj je bil matajurski župnik Pasqual Gujon. Vsako leto je na koncu srečanje začel s hudomušnimi mislimi. V zahvalo smo mu vsako leto podarili zavoj cigaret Filter 57.

Od njegove smrti naprej podeljujemo Gujonova priznanja za zasluge v korist slovenskega življa v videnski pokrajini. Doslej so priznanja prejeli Dvojezična šola v Špetru, Rudi Bartaloth iz Kanalske doline, Luigia Negro iz Rezije, Viljem Černo iz Terske doline, Ado Cont iz Čenebole in Aldo Clodig iz Rečanske doline. Posebno priznanje smo ob padcu meje podelili tudi policistoma Tizianu Chiarandiniju in Natalinu Gožnjaku.

Navadili smo se, da se januarja vsako leto dvakrat zberejo skupaj Slovenci iz videnske pokrajine in Posočja. Za svete Tri kralje se v Čedadu že skoraj 50 let zbirajo Benečani in Rezijani na Dnevu emigranta. Vsako leto je na prireditvi tudi precej ljudi iz Posočja.

Januarja 2010 bo že štirideseto ponovoletno srečanje, ki ga prirejajo Upravna enota Tolmin in občine Bovec, Kobarid in Tolmin.

Januarska srečanja imajo več pomenov. Na teh srečanjih se zbirajo Slovenci, ki živijo v dveh državah. Pridejo tudi izseljenci, emigranti iz gospodarskih vzrokov, ki jih je borba za preživetje raztepla po vseh petih kontinentih.

Srečanja so izvrstna priložnost za medsebojno spoznavanje, navezovanje stikov, utrjevanje prijateljstva. Pred desetletji je bil krog znancev in sodelavcev, pa tudi prijateljev z obeh strani meje veliko manjši kot danes.

Velika zasluga januarskih srečanj je, da se je krog znancev, sodelavcev in prijateljev nenavadno povečal. Morda si snovalci prvih srečanj niso nikoli predstavljali, kako se bodo naši odnosi tesno prepletli. Odpravljenih je bilo večino težav med Slovenijo in Italijo, v Evropski uniji smo enakopravni partnerji, padle so meje.

Danes je veliko lažje navezovati stike in sodelovati. Srečanja so prerasla v pravo manifestacijo prijateljstva in sodelovanja sosedov. Ovir, predvsem tistih, ki jih je povzročala meja, ni več. So le tiste ovire, ki si jih sami postavljamo. Včasih sem žalosten in jezen, ker vidim, da je kljub odstranitvi vseh ovir na nekaterih področjih sodelovanje zamrlo ali se je močno okrnilo.

Na ponovoletnih srečanjih sem prisoten trideset let; od tega petindvajset let kot organizator. Spoznal sem vse pomembnejše predstavnike Slovencev v videnski pokrajini. Mnogih ni več med živimi. Spoznal sem veselje in stiske Benečanov in Rezijanov. Občudujem njihovo trdoživost, pridnost, svetovljanstvo, iznajdljivost. Videl sem domotožje izseljencev. Moji znanci in prijatelji so postali beneški Čedermaci, še posebej nepozabni matajurski gospod nunac Pa-

squal Gujon. Veselil sem se tisti dan, ko je vzniknila špeterska dvojezična šola. Žalosten sem bil vedno, kadar sem videl, da se med sabo Slovenci v videnski pokrajini kregajo in si nagajajo.

Jezen sem vedno znova in znova, ko vidim, da nekatere predstavnike oblasti v Ljubljani prav malo briga, kako živijo naši rojaki v Italiji. Pridejo, obljubijo in gredo. Mnogi že za prvim ovinkom pozabijo, kar so obljubili.

Mi v Posočju ostajamo trdni, zvesti prijatelji našim rojakom v videnski pokrajini. Skupaj nas je kalila usoda in tepla zgodovina.

Prijateljstvo, porojeno v težavah, ne more nikdar umreti!

SREČANJE

VALENTIN BIRTIČ – ZDRAVKO

SREČANJE

Staro selo 14. 1. 1983

Vsem tukaj zbranim
pozdrav iskren
prinašam s srcem vdanim
ob srečanju tem.

Pozdravljam oblast
Soške doline,
naj uspeh in rast
ji lepšajo dnine.

Vsako srečanje
oživlja spomine,
skupno zbiranje
deli opomine:

slovenska mati
nas je rodila
in po slovensko
nam govorila.

Nikdar ne zabi,
da si Slovenec,
jezik svoj brani
kot zlati venec.

(Birtič, Valentin: Spomin na dom, 1983, str. 73)

»TE ROZAJANSKI GLAS« MA 30 LIT

LUIGIA NEGRO – ŠIMILJONAWA

To jê bilo w sabôto 13 dnuw otobarja, lêta 1979, opuldnê, ko jê počala tražmišjun po nes ta-na Radio Trst A. Radio Trst A to jê jîmê od tražmišjun po slavinski, ki ni se narejajo tu-w Tyrstê tu-w sede Rai-ja.

Itadej tražmišjun na mêla jîmê da »Näs anu zutrâ« ano jê jo paračawel Sergio Di Lenardo. Tu-w itěj pyrvi tražmišjuni ma bi bil rōmonil pa Renato Quaglia Ġukatow.

Ise tražmišjuni so se tezale dolo pul ore ano ni so bile wsako drūo sabôto od otobarja dardo jūnja.

Itadej somo žîvili skorê wsy tu-w barake, karjê judi so mêli za si naredit hîšo aliběj za jo porownet. Jê bilo šcê karjê judi ôkol tih vasi, jê bilo pa več žîvine, jê bilo več njîw. To jê se žîvilo pa šcê nu mojo po starîn, tekěj to jê bilo prid ki potres.

Itadej paro noše rêči nejveč za te mlode ni nîso bile karjê wridne. Se jê ledalo bojê na te modernasti krej, te rêči ki so bile fora od Rezije. To jê se pravilo, da otrocy majo romonyt kěj po laški, ki da wmêt po nes to na pomoa nikar, onci to škōdwa otrucên.

Od itadej več nikěj kira rič se praġala, noši jūdi so kapîli da noše rêči, noša kultūra to jê na boatîja zajtō ki to jê itō ki so nin pūstili noši ti stari.

Ano ise tražmišjuni so nin pomoale karjê dyržet orê nošê romoninjê, noše wuže, nošo cîtiro, noše nawade, noše racjuni ano šcê karjê drūi rači. Na jê nin dala kuraž dyržet žive wse ise take rêči. Na jê nin pomoala kapyt, da mamō ne lipe, wridne rêči.

Ano za isō mamō zawalit karjê to slavinsko minorončo, ki jê tu-w noši reġuni.

Mo remo spet na nozêt, ko to jê se počalo.

Tražmišjun »Näs anu zuträ« na jê bila pa to lëto dôpô dardo jünja lëta 1982.

Jê jo wodyl rüdi Sergio Di Lenardo.

Po njamo jê pôčala Silvana Paletti Bertulawa. Jê se prağalo pa jîmê od tražmišjuni, to nî bilo već »Näs anu zuträ« mo »Glas od Rezije«

Silvana Paletti Bertulawa na jê wodîla iso tražmišjun dardo jünja lëta 1985.

Rüdi itô lëto, otobarja jê jo prawzel spet Sergio Di Lenardo dardo jünja druä lëta. Tražmišjun na mëla jîmê spet da »Näs anu zuträ«

Otobarja lëta 1986 jê pôčël pomoet Luigi Paletti Bertulow, ziz njîn jê bil pa rejnik Aldo Madotto Ćakarîn.

Tražmišjun na mëla no druë jîmê: »Te rozajanski glas«.

Otobarja lëta 1987 jê spet prawzela tražmišjun Silvana Paletti Bertulawa ano tražmišjun na mëla jîmê da »Rožice te ćanînave«.

To lëto dôpô, otobarja, jê spet wodîla tražmišjun Silvana Paletti Bertulawa ano jê ji pomoala Luigia Negro Šimiljonawa. Tražmišjun na mëla jîmê da »Te rozajanski glas« ano od itadej së to jê ostalo itako.

Otobarja lëta 1989 so prawzeli tražmišjun Luigi Paletti Bertulow, Dino Valente Pitriñow, Nevio Madotto Repow, Catia Quaglia Bidrlinawa, Vittorio Di Lenardo Pariser, Francesco Buttolo Ğüklinow, Luigia Negro Šimiljonawa ano od isaa lëta tražmišjun na pôčåla byt wsako sabôto rüdi opuldnê za pul ore, rüdi od otobarja dardo jünja.

Lëta 1996 na jê pôčala byt pa ta-lëtê. Tekôj to jê šćålê nešnji din.

Ziz iso tražmijuno Rezija na jê mëla karjê, mo fîs karjê!

Popomîslimo se kôj wse te noše stare, ki so jê dorivalo ġat ta-na trak! Karjê noši ti stari ki ji nî već! Njy las, njy baside, njy ućanja, wsê itô, ki ni so nin pravili to jê ostalo, zo-nes ano pa za ite ki prîdijo.

Tražmišjun na jê ano na jê bila za wse. Wsy so moly prît raćyt kej wridnaa.

So rômônili šîndikavi, ašešôrji, konsajirji, ti mlodi, ti parlitni, ti stari, jüdi ki dilajo tu-w noše asoćacjuni, noši otroćići.

Itô ki to jê se pravilo to jê bilo rüdi wridno. To jê se pravilo, da kako to jê bilo ninki nur, da kako noši jüdi so žîvili tu-w planine, da kake ne fadije ni so dëla-li. To jê se pravilo pa da kako so žîvi nešnji din, da koj se dila tu-w Reziji, da koj si mislijo jüdi, da ka to be tëlô byt prow naredit, da Rezija morêj žîvit pa zütra.

So ma pa raćyt, da tražmišjun na jê nin zdëlala pošlûšet wsako sabôto noše li-

pe wuže, ki so pëli noši jüdi nur naa tîmpa, nošo cîtiro, noše carkwonske wuže, pravice.

Tražmišjun na jë nin dala kuraž, somo kapîli da itö ki mamu tu-w Reziji to jë wridno ano da mamu ne lipe rëčî, ki to prow ne zübit ano da to jë za je dyržet orë.

Za isö mamu zawalit karjë Rai ano to slavinsko minoročno zajtö ki skuza nju somo dorivali mët isö mëstaco pa mî.

Mîslimo pa lõpo spomanot ise 30 lit. Mîslimo naredit kej lipaa tu-w vîlažej den drüi bot.

To jë prow omanot pa da skorë wsakë lëto ta-lëtë aliböj tu-w jasany somo se nalažali pa ziz direktörjon od isëh programow od Rai ano ziz itëmi ki so pomoali, za stat nu mojo wkop ano vidët itö ki jë bilo trëbë naredit, da tražmišjun bodi rüdi wridna.

Noši jüdi so radë jo pošlušali ano radë ni jo pošlušäjo fiš zajtö ki wsako saböto jë rüdi kej nõvaa za zdovëdët.

Tražimšjun so jo čüjë po wsëj Reziji ano pa na dölo dardo dö Hüdici ano orë z Karenj. Dö z Viden to jë šköda mo so jë na čüjë. Jo čüjajo lõpo invëci noši jüdi ki živijo tu-w Banitke, tu-w Ferari, tu-w Bolonji ano pa šcë bojë dalëč: ni so nin rakly, da pa tu-w Firenze ni so dorivali jo poslúšet.

Za wsë isö mamu zawalit ano powalit pa operatörje, ki wsake dvi nadëji pirajajo z Tyrsta orë w Rezijo za paračet tražmišjun.

Ta pyrwa ki jë paršla to jë bila Ivana Suhadolc, döpä karjë ni lit jë bil Igor Tuta, ano pa njaa mamu zawalit karjë, te pyrve lita jë pirajala orë pa Mirjam Koren, ki injn to jë diretriče od ti slavinski programow, tu ki jë pa noša tražmišjun; döpä Jan Leopoli, pa un jë pirajel karjë ni lit ano somo rüdi radë a čakali; ne par lit jë pirajel Pavel Volk, no lëto jë bil Danilo Pertot, pa Rossana Prezzo Pasarit, je pirajala več lit, Susi Bandi, David Bandelj, ano te zadnje lita piraja Marija Brecelj, ki na karjë nin pomoa pa ona.

Trîsti lit so karjë ano špiromo da isa tražmišjun morëj ostet šcë za karjë ni lit ano da na rüdi nin pomoej dyržet žîwo nošë romoninjë, nošo kultüro ano nošo düšo.

OB DESETLETNICI ZAKONA 482 KRITIČNI RAZMISLEK

DOMENICO MORELLI*

Letos praznujemo 10. obletnico zakona 482/99. Če je Republika Italija sprejela vrsto pravnih instrumentov za zaščito manjšinskih skupnosti, se je po moji oceni to zgodilo tudi zaradi prepričane soudeležbe in delovanja društev, ki so odigrala bistveno vlogo. Gibanje za ponovno oživitev in ozaveščenost jezikovnih manjšin se je namreč pojavilo zaradi nesebičnega delovanja društev, ki so ob pomoči izvedencev in aktivistov promovirala s pisnimi prispevki, publikacijami in drugimi dejavnostmi odkrivanje pogreznjene stvarnosti.

V pričujočem članku bom predstavil kratek obračun izvajanja ukrepov za zaščito jezikovnih manjšin v Italij in pregled še odprtih vprašanj ter prioritete, ki jih je treba nujno udejaniti.

Ta razmišljanja so sad svojih izkušenj kot predsednik zveze Confemili, organizacije, ki že 25 let deluje za vzpostavitev solidarnosti med različnimi jezikovnimi skupnostmi, za zaščito skupnih interesov, za oblikovanje konkretnih ciljev predvsem na področju šolstva in sredstev javnega obveščanja ter sodeluje s centralnimi in perifernimi državnimi organi, ki so pristojni za izvajanje zakonov.

Nov zakon za jezikovne manjšine

Z odobritvijo zakona 482/99 o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin, se je začel izvajati 6. člen italijanske ustave (»Republika Italija ščiti jezikovne manjšine z ustreznimi predpisi«), obenem je bilo priznano dejstvo, da pravice manjšin zadevajo tudi večino, saj gre za priznanje osnovne človekove pravice, pravice do lastnega jezika in kulture. Zakon, po katerem so veliko časa hrepele naše manjšinske skupnosti, je rezultat 50-letnih bojev, pobud, predlogov.

Zato je prav, da analiziramo najpomembnejše trenutke te zgodovine od sprejetja italijanske Ustave do danes.

Glavne faze v procesu izvajanja načela o zaščiti manjšin

V izvajanju ustavnega načela o zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji lahko določimo štiri faze.

Prvo bi lahko opredelili kot obdobje zaščite "superzaščitenih" manjšin oziroma nemške v Gornjem Poadižju in na Južnem Tirolskem, slovenske na Tržaškem in Goriškem ter frankofonske v Dolini Aoste, ki so bile zaščitene s specifičnimi predpisi v deželnih statutih ter na mednarodni ravni na podlagi dogovorov, ki so jih sklenili po drugi svetovni vojni (z Avstrijo oz. Jugoslavijo), medtem ko je bila Dolina Aoste deležna določenega priznanja že v obdobju zedinjenja Italije.

V naslednji, drugi fazi so z izvajanjem 6. člena italijanske ustave skušali razširiti zaščito tudi na druge manjšine. V zakonodajo so namreč vnesli določila, ki se nanašajo na vse manjšine, kot na primer v 109. člen kazenskega zakonika, ki določa, da morajo biti akti kazenskega postopka napisani v italijanskem jeziku, a italijanski državljan, pripadnik priznane jezikovne manjšine se na območju, kjer prebiva lahko poslužuje maternega jezika. Pojem "priznane" manjšine je Ustavno sodišče uvedlo z razsodbama št. 28 iz leta 1982 in št. 62 iz leta 1992, ki se nanašata na slovensko manjšino in sta bili zelo pomembni, ker z njima Ustavno sodišče predpostavlja in predvideva uvedbo splošne zakonodaje za zaščito jezikovnih manjšin ter določa minimalno stopnjo zaščite priznanih manjšin.

Tretja je faza zakonodaje dežel z navadnim statutom, ki so začele sprejemati ukrepe za zaščito jezikovnih manjšin, prisotnih na njihovem ozemlju. Do tega je prišlo po spremembi usmeritve Ustavnega sodišča, ki je vrsto let zanikalo vsako pristojnost dežel na tem področju.

Četrta faza je sedanja, ko je bil odobren zakon za zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin, ki pojmuje zaščito kot del zgodovinske in kulturne dediščine države ter zagotavlja homogene oblike zaščite različnih jezikovnih skupin, ki so zgodovinsko naseljene na italijanskem ozemlju.

Zakon 482/99

Postopek, ki je privedel do odobritve tega zakona, je bil precej težaven in je odražal zakonodajne neskladnosti na področju zaščite jezikovnih manjšin v Ita-

liji. Prvi zakonski predlogi so iz 70. let preteklega stoletja. Zadnjega, ki je bil sprejet s hitrim parlamentarnim postopkom, so predlagali poslanci Corleone, Boato in Ruffino. Besedilo je odobrila Komisija za ustavne zadeve, nato je bilo večkrat spremenjeno, poslanska zbornica ga je sprejela 17. junija 1998, senat pa 25. novembra 1999. Predsednik Republike ga je razglasil 20. decembra 1999 pod številko 482.

Zakon predstavlja pomemben zgodovinski dogodek za našo državo, ker nakazuje pot vrednotenja enotnosti Italije preko vrednotenja pluralnosti svojih raznolikih jezikovnih in kulturnih izrazov ter preko upravne in dejanske decentralizacije.

Cilja zakona sta vrednotenje in zaščita jezika ter kulture albanske skupnosti (v Kalabriji, Bazilikati, Moliseju, Apuliji in na Siciliji), katalonske (na Sardiniji), germanske (v Bocnu in Trentu in v Dolini Aoste), grške (v Kalabriji in Apuliji), slovenske (v Furlaniji Julijski krajini) in hrvaške (v Moliseju) ter francoske (v Dolini Aoste), franko-provansalske (v Dolini Aoste in Piemontu), furlanske (v Furlaniji Julijski krajini), ladinske, okcitanke (v Piemontu, Liguriji in Kalabriji) ter sardinske (na Sardiniji).

Osnovne značilnosti tega zakona so naslednje:

- 1) Območja, na katerem se uveljavljajo zaščitne norme določijo Pokrajine na podlagi mnenja zainteresiranih občin in na zahtevo najmanj 15% državljanov vpisanih v volilne sezname oziroma tretjine občinskih svetnikov omenjenih občin.
- 2) V vrtcih je pri vzgojnih dejavnostih predvidena raba manjšinskega jezika. V osnovni in nižji srednji šoli je predvidena raba manjšinskega jezika kot sredstvo za poučevanje in kot predmet pouka in to v okviru kurikularnega urnika. Univerze imajo nalogo, da izvajajo pobude, ki težijo k spodbujanju izobraževalnih dejavnosti.
- 3) V občinskih svetih je dovoljena raba zaščitenega jezika.
- 4) Dovoljena je ustna in pisna raba manjšinskega jezika v javnih uradih občin, v katerih je jezik zaščiten. Raba manjšinskega jezika je predvidena tudi v odnosih s pravosodnimi organi.
- 5) Predvideno je predvajanje radiotelevizijskih oddaj v manjšinskem jeziku preko javnih radijskih in televizijskih kanalov na podlagi konvencij med vsedržavno vlado oziroma deželno upravo in javno radiotelevizijsko hišo.

- 6) Občine lahko odobrijo uporabo toponimov, ki izhajajo iz krajevne tradicije in jih lahko dodajo uradnim italijanskim.
- 7) Mediji in založništvo lahko prejmejo deželne, pokrajinske in občinske prispevke.
- 8) Zakon spodbuja čezmejno in meddeželno sodelovanje tudi v okviru programov Evropske unije.
- 9) Zakonsko določena finančna sredstva znašajo 20 milijard lir (10.587.366 evrov) letno.

Zakon 482 predvideva formalno zaščito in specifične posege tudi ekonomske narave za spodbujanje aktivnega delovanja na področju šolstva in sredstev javnega obveščanja. Cilj je vrednotenje kultur, ki niso last samo njihovih nosilcev, pač pa so del italijanske kulturne dediščine. Zadnji člani se nanašajo predvsem na finančne obveznosti države in krajevnih uprav, čeprav je bilo od vsega začetka jasno, da je težko "a priori" oceniti dejanske stroške reforme, ki predvideva prevajalce, učitelje, tečaje za usposabljanje šolskega osebja in javnih uprav. Pravilno koriščenje razpoložljivih sredstev pa je osnovnega pomena za izvajanje zakona tudi v luči ekonomskih in socialnih razlik med različnimi italijanskimi območji, na katerih so jezikovne manjšine naseljene. Tovrstne praktične težave so obravnavane v izvedbenem pravilniku zakona.

Zato je padla odločitev, da se vzpostavi posvetovalni organ za izvajanje zakonskih določil in da so njegovi člani predstavniki vseh državnih uprav, zainteresiranih krajevnih uprav in dežel ter predstavniki samih jezikovnih manjšin.

Poudariti je treba, da so se kljub birokratskim težavam pri predstavitvi projektov, pozitivno odzvale vse zainteresirane uprave. Zakon je namreč spodbudil osveščenost, včasih so vplivale tudi ekonomske razmere, oziroma možnost za krajevne uprave, da koristijo dodatna finančna sredstva. Zakon pa je vsekakor povečal prestiž jezikov, ki so bili do tedaj rabljeni samo v zasebnem okolju in je spodbudil predložitev številnih projektov, večji del katerih predvideva odprtje jezikovnega okenca in vse tiste pobude, ki omogočajo takojšnje učenje jezika. V to kategorijo spadajo seveda radijske oddaje, periodični tisk v manjšinskem jeziku (ki ga ne financira Oddelek za založništvo), publikacije, slovarji, spletne strani in podobno.

Glede kriterijev za dodelitev finančnih sredstev, je prav povedati, da posamez-

ne uprave posredujejo vse projekte Rimu preko deželnih organov v roku do 30. junija vsakega leta. Skupno vsi ti projekti znatno presegajo vsoto 15.000.000 evrov (iz nje so izvzeti projekti Dežele Furlanije Julijske krajine, ki prejema sredstva posebej). Žal niso vse prejete prošnje upoštevane in finančna sredstva so dodeljena na podlagi odstotkov. Skoraj 10 let po razglasitvi zakona 482/99 pa smo še zelo daleč od njegovega popolnega izvajanja.

Najprej je seveda bistven problem razpoložljivih sredstev (10.000.000 evrov). Zakonsko določen znesek ni zadosten za kritje potreb manjšin, ki predstavljajo 5% državnega prebivalstva. Razmere se bodo še dodatno poslabšale zaradi drastičnega zmanjšanja sredstev za izvajanje samega zakona. Zaradi tega se je združenje Confemili odločilo, da bo intenzivneje postopalo in od pristojnih organov zahtevalo spoštovanje določb, tudi tistih, ki so bile sprejete na mednarodni ravni.

Poleg tega danes zaznavamo padanje občutljivosti do te problematike in posledično vse večje pomanjkanje sredstev.

Finančna dotacija za projekte je bila določena v treh fazah: prvo je zaznamovala obsežna finančna razpoložljivost, saj je bilo možno koriščenje finančnih sredstev iz prejšnjih let, uporabljeni pa so bili leta 2002. V drugi fazi, v obdobju 2003 – 2005, se je zakon dodobra uveljavil in so projekte financirali samo s sredstvi iz proračuna (9.445.453 evrov), tretje obdobje pa je zaznamovalo postopno zmanjšanje letnih državnih prispevkov od 8.305.298 evrov za leto 2006 na 2.274.425 evrov za leto 2009. Za leto 2007 so namenili 5.932.256 evrov, za leto 2008 pa 4.881.621 evrov.

Od leta 2003 Predsedstvo vlade ne prejema več projektov krajevnih uprav Dežele Furlanije Julijske krajine, ker so na podlagi statutarne izvedbene določbe (po zakonskem odloku št. 223 z dne 12. septembra 2002) prenesli funkcijo zaščite jezikovnih manjšin na Deželo FJK, ki torej prejema posebna sredstva. V letu 2008 so znašala 974.895,00 evrov.

Zmanjšanje sredstev seveda onemogoča zagotavljanje financiranj za predvidene projekte krajevnih ustanov, obenem onemogoča doseganje zakonsko določenih ciljev in spoštovanje mednarodnih obveznosti, ki jih je sprejela Italija.

Ker parlament postavlja pod hipoteko zakonsko določena državna sredstva, menim, da so dolžni te vrzeli zapolniti drugi vladni organi, tu mislim predvsem na

dežele. V tem zgodovinskem obdobju je treba optimalno izkoristiti sicer vse manjša finančna sredstva.

Dejavnosti pristojnih ministrstev za izvajanje zakona

Ministrstvo za deželne zadeve je preko Posebnega posvetovalnega odbora pripravilo kriterije za porazdelitev finančnih sredstev in financiranje projektov, ki so jih predložile krajevne uprave. Priredilo je tri pomembne posvete o jezikovnih manjšinah in vzdrževalo stike s krajevnimi upravami. Naj poudarim, da so se kljub birokratskim težavam za predložitev projektov, primerno odzvale vse zainteresirane krajevne uprave.

Zadovoljiv je bil tudi odziv Ministrstva za šolstvo, ki je spodbudilo uvedbo manjšinskih jezikov v šolski kurikulum in vzgojno prakso. V preteklih petih letih so številne šole razvile specifične vzgojno-didaktične pobude za zaščito manjšinskih jezikov in kultur ter se poslužile vseh predvidenih organizacijskih in didaktičnih priložnosti.

Tudi letos so vrtci, osnovne in nižje srednje šole, v katerih se uporablja manjšinski jezik, predložili za obdobje 2009-2011 kar 52 projektov pri katerih sodeluje 166 partnerskih šol, vključenih pa je 218 šol. Zelo uspešne so bile izkušnje velikih šolskih omrežij. Kot primer naj navedem projekt *Sentieri, Trois, Pütice, Stezice, Schtaiglan, Staigelan, Stazice, Wege*: naslov zajema vse krajevne različice, ki so jih uporabljali pri dvojezičnem poučevanju in se nanaša na večletni projekt, ki ga financira italijansko Ministrstvo za šolstvo. Omrežje sestavljajo naslednje šole: Didaktično ravnateljstvo iz Trbiža (nosilec projekta) za italijansko, furlansko, slovensko in nemško štirijezičnost, Večstopenjski zavod iz Ampezza za trojezično območje Sauris, Večstopenjski zavod iz Paluzze za italijansko, furlansko in nemško trojezičnost v kraju Cleulis/Timau, Večstopenjski zavod iz Čente, Državna srednja šola iz Čedadada, Didaktični krožek iz kraja Moggio Udinese za rezijanščino, Dvojezično državno didaktično ravnateljstvo iz Špetra in Večstopenjski zavod iz Špetra, Večstopenjski zavod iz kraja S. Pietro di Cadore (BL).

Generalna direkcija za šole je ob deseti obletnici zakona 482/99 zaznala potrebo, da preveri rezultate pobud za zaščito in promocijo manjšinskih jezikov v šolah na geografsko omejenem območju in je naročila italijanskemu Državnemu inštitutu za preverjanje vzgojnega sistema (INVALSI) pripravo raziskovalnega

načrta "Manjšinski jeziki in šola. Deset let po zakonu 482/99".

Z raziskavo so želeli preveriti dejansko stanje izvajanja zakona o jezikovnih manjšinah, raziskati število in vrsto soudeleženih šol, različne modele šolske avtonomije posameznih šol, različne usmeritve in metodologije poučevanja jezika, uporabljeno didaktično gradivo in odnos med jezikom in kulturo na določenem teritoriju ter sinergije med njimi.

Iz raziskave jasno izhajajo nekatere potrebe, ki so nedvomno zelo pomembne:

- jasna je potreba šol po zmanjšanju "načrtovalne prekernosti" in daljšem obdobju za načrtovanje in izvajanje načrtovanega dela, kar zagotavlja kontinuiteto in stabilnost projektov;
- potrebna je razširitev omrežnih projektov med šolami z namenom, da se okrepi identiteta posameznih manjšin in prepreči izolacija nekaterih šol preko povezovanja s šolami iz drugih območij in, v primeru transnacionalnih manjšin, tudi z izvornimi državami;
- nujna je potreba, da se določijo karakteristike docentov manjšinskih jezikov z opredelitvijo minimalnih skupnih pogojev za zagotovitev vsaj minimalnega skupnega količnika med vsemi docenti;
- možnost promocije, kjer je to izvedljivo, živahnije oblike poučevanja manjšinskih jezikov preko uporabe inovativnih metodologij in privlačnejših vsebin.

Pozitiven odziv na predlagana načela bo prispeval ne le k promociji manjšinskih jezikov v smislu zakona 482/99 a tudi k pozitivnemu odgovoru na zdrav izziv, ki ga predstavlja jezikovna raznolikost, kot predlaga Komisija evropskih skupnosti (Bruselj 18/9/2008).

V nadaljevanju pa bom na kratko obravnaval izkušnje na šolskem področju iz preteklih treh let.

Najprej je treba poudariti izredno načrtovalno zmogljivost manjšinskih šol, ki so pripravljene kljub temu, da se morajo spoprijeti z upadajočim številom prebivalcev, inovirati svojo didaktično dejavnost z ustreznimi strategijami. Z uvedbo poučevanja jezikov so številne šole občutile potrebo po medsebojnem povezovanju, da se na tak način bolje spoprimejo s skupnimi potrebami.

Iz pregleda projektov izhaja, da obstajajo močnejše jezikovne manjšine ne le po številu, ki so "povezane s teritorijem". V tem smislu menim, da je zelo pomemben primer Furlanije, ki je prejela najboljše finančna sredstva. Menim,

da je treba preučiti različne nivoje financiranja, da se na tak način izognemo nevarnosti nezadostnega financiranja šibkejših manjšin.

Iz pregleda predloženih projektov izhaja, da so dejavniki, ki spodbujajo vrednotenje manjšinskega jezika najprej seveda zakon, ki omogoča poučevanje le-tega v javnih šolah, a tudi motivacije docentov, ki poučujejo manjšinske jezike. Ni namreč dovolj, da imajo jezikovne skupnosti možnost poučevanja manjšinskega jezika v šolah, treba jim je tudi razložiti, zakaj je to primerno in koristno predvsem za prihodnost otrok. Obenem je treba pravilno informirati družine, da ne gre za alternativno dejavnost, pač pa komplementarno temu, kar že nudijo šole. Številne izkušnje v Italiji (Furlaniji) in v drugih evropskih državah so pokazale, da soudeležba docentov in njihov aktivni pristop do poučevanja manjšinskega jezika predstavljata bistvena elementa za uspešno doseganje željenih rezultatov.

Negativno pa je treba oceniti delovanje Ministrstva za komunikacije, saj ni še izvedlo 12. člena zakona 482/99, ki predvideva oddajanje radijskih in televizijskih programov v zaščitenih jezikih. Ministrstvo mora zato čim prej ustoličiti predvideno Paritetno komisijo med Ministrstvom in družbo RAI in v zelo kratkem času začeti izvajati zakonska določila, začenši s konvencijo med državo in postajo RAI ter pogodbo o izvajanju javne službe.

Rad bi s tem v zvezi izrazil svoje občudovanje do tistih sredin (županov, pokrajinskih predsednikov, univerz in avtonomnih dežel ter nekaterih članov parlamenta), ki so omogočile zagon pilotnega projekta RAI v furlanščini. Seveda predstavlja to dejstvo le zametek konvencije, ki jo morajo skleniti Predsedstvo vlade, RAI in Dežela Furlanija Julijska krajina.

Kot izhaja iz tega primera je treba odločno posredovati zahtevo po oddajah v manjšinskih jezikih Ministrstvu za komunikacije. Dokler pa bo RAI vztrajala pri omejeni viziji o svoji javni vlogi, bo treba drugje poiskati tudi druge vire financiranja oddaj, do katerih so upravičene manjšine.

Obstajajo pa tudi uspešne izkušnje na področju oddaj, ki črpajo sredstva iz zakona št. 482/99 in jih izvajajo zasebne televizijske postaje, predvsem v kraju Alghero na Sardiniji in na območju nemške manjšine v Pokrajini Trento, ki jih financirajo Pokrajine.

Splošno stanje manjšinskih skupnosti

Kljub omenjenim odprtim vprašanjem se je stanje manjšinskih skupnosti

močno spremenilo v preteklih letih. Prav je predstaviti glavne pobude, s katerimi dokazujejo svojo vitalnost. Omenil bom samo najzanimivejše pobude šibkejših manjšin: posveti, kulturni dogodki in publikacije so že del vsakdanjosti vseh skupnosti. Skoraj vse so s tehnično pomočjo Deželnih uradov za šolstvo in nekaterih univerz, predvsem Videnske, pridobile številne izkušnje na tem področju, saj pripravljajo didaktične projekte, ki jih v glavnem financirata Ministrstvo za šolstvo in Evropska skupnost. V okviru delovanja grške skupnosti v Apuliji in Kalabriji so vzpostavili vrsto izmenjav z grškimi učiteljicami, ki so lektoriče v šolah na območju grške skupnosti.

Albanci prebivajo na območju sedmih južnih italijanskih dežel in so izvedli nekatere projekte za oblikovanje jezikovnih arhivov in zbiranje bibliografskih virov ter za oblikovanje šolskih učbenikov za obvezne stopnje šolanja.

Cvetoča in vitalna skupnost v južni Italiji je Grika v Apuliji. Ustanovila je konzorcij med devetimi vasmii, kjer se govori grško in prireja zelo pomembne skupne projekte kot je na primer restavriranje gradu Castello del Monte v kraju Corigliano d'Otranto, kjer so uredili muzej in kongresni center ter zbirko bogate glasbene in ljudske dediščine. Druga vitalna manjšina je okcitanska, ki je pripravila obsežen projekt Espaci Occitan. To je struktura preko katere 12 gorskih skupnosti okcitanskih dolin v Piemontu nudi kulturne in turistične storitve. Cilj tega projekta je racionalizacija kulturne in turistične ponudbe ter priprava usklajene podobe okcitanskih dolin. Društvo Chambra d'Oc pa bo poskrbelo za vrednotenje in trženje kakovostnih izdelkov tega območja. Ta projekt, ki ga je prijavila Dežela Piemonte, je prejel finančna sredstva iz evropskega programa Interreg II.

Izboljšanje komunikacijskih storitev je omogočilo ponovno rabo manjšinskih jezikov v številnih središčih, kjer so na županstvih poleg napisov v italijanščini tudi napisi v nemščini, albanščini ali hrvaščini, ob tem pa so se ponovno pojavila tudi imena krajev v manjšinskih jezikih, ki so izginila pred mnogimi stoletji.

Vse te pobude spodbujajo razvijanje odnosov in partnerstev s subjekti (institucijami, nevladnimi organizacijami, krajevnimi ustanovami) izven manjšinskega okolja, vrednotijo njihov potencial kot dejansko bogastvo teritorija, omogočajo dialog/soočanje/srečevanje z večjimi stvarnostmi, spodbujajo zdravo konkurenčnost, odkrivajo nove oblike financiranja, omogočajo soudeležbo novih člo-

veških virov, delujejo kot nekakšno vadišče za usposabljanje mladih, povečujejo privlačnost in vlogo manjšin kot dejavnik sodelovanja in integracije, vključujejo manjšine v evropski prostor kot možnost rasti in uveljavitve.

Znano je, da je slika naših manjšin zelo raznolika in iz tega, kar je bilo do sedaj povedano, bi lahko sklepali, da so vse težave rešene. Mi pa mislimo, da bi morali najpomembnejši ukrepi transverzalno zadevati vsa področja ukrepanja in torej tudi tista, ki se nanašajo na socialno politiko, raziskovanje in razvoj, torej na življenje ljudi. Ne smemo pa pozabiti, da šibkejšje jezikovne manjšine prebivajo na osamljenih goratih predelih, kjer število prebivalcev postopoma upada. Zelo pomembno je nadaljevanje financiranja projektov, ki vrednotijo manjšinske jezike. Vzpostavitev jezikovnih okenc je bila hvalevredna pobuda, ker izpostavlja odločitev države, da zaščiti manj razširjene jezike in uvede ad hoc uslužbenke. Menim, da bi morali ti uslužbenci imeti izredne sposobnosti za pripravlanje projektov, ki odgovarjajo zahtevam prebivalcev. To je namreč večkrat preveč zapletena zadeva in zahteva veščine, ki jih številni državljani nimajo. Vsekakor je treba spodbujati soudeležbo pri programih. Decentrirano upravljanje projektov na podlagi usklajevanja državnega zakona in deželnih zakonov za zaščito manjšin, bi lahko spodbudilo boljše kompetence in večjo odgovornost. Zato mora ministrstvo natančno spremljati globalno upravljanje. Naše manjšine so dokazale številne dobre izkušnje, ki jih je treba odkriti in ustrezno uveljaviti.

Odrta vprašanja

Italijanski parlament ni še ratificiral Evropske listine o deželnih in manjšinskih jezikih Sveta Evrope. V prejšnji mandatni dobi je vlada pripravila zakonski osnutek, ki ga je poslanska zbornica sprejela, senat pa ne. Odboren osnutek pa zgolj ratificira listino in izvaja njena določila v odnosu do jezikovnih manjšin, ki so zaščitene po zakonu 482/99. To stališče pa se nam zdi nezadostno, saj Italija ima druge zakone za zaščito jezikovnih manjšin. Vsekakor pa je zakon lahko koristen, saj ratificira listino in to predstavlja eno izmed zaključnih dejanj italijanske države na področju zaščite jezikovnih manjšin.

Drugo vprašanje, o katerem bi kazalo razpravljati je, kako spodbuditi učinkovitejše zastopstvo manjšin v italijanskem okviru. Pred leti je tedanji minister za deželne zadeve senator Enrico La Loggia vzpostavil Stalno konferenco

za jezikovne manjšine, ki pa je z delovanjem prenehala ob koncu mandatne dobe. Tak organ bi lahko predstavljal učinkovito sredstvo za vrednotenje jezikovnih manjšin. Kolegialnega spodbujevalnega organa za jezikovne manjšine trenutno ni, deluje le Tehnični posvetovalni odbor, ki ima nalogo, da pripravlja mnenja v zvezi z izvajanjem zakonskih določil. Minister La Loggia je takrat želel vzpostaviti Stalno konferenco za jezikovne manjšine, ki naj bi jo sestavljali predstavniki državne uprave, dežel, zveze ANCI, jezikovnih manjšin in zveze Confemili. Ta organ naj bi spremljal stanje posameznih jezikovnih manjšin in preverjal izvajanje zakonodaje, predlagal ukrepe zakonskega in upravnega značaja ter koordiniral akcije na raznolikem manjšinskem področju.

Po drugi strani pa obstaja možnost, da bi ustanovili, na prostovoljni ravni, državno zvezo manjšinskih organizacij zasebnega prava (in to skuša uresničiti tudi Confemili), a obstajajo tudi izkušnje številnih držav, kjer so ustanovili Svet manjšin kot organ javne narave. Naj omenimo primer Sveta etničnih skupin v Avstriji, Okroglo mizo v Estoniji iz leta 1993, Svet manjšin v Romuniji, Državni svet nacionalnosti v Latviji.

O zaščiti jezikovnih manjšin ima Italija večletno specifično zgodovino in zato menim, da tudi v tem pogledu lahko ponuja odgovore, ki so v skladu s svojo pravno tradicijo in lahko ustanovi organ, ki naj bo podoben Konferenci med državo in deželami.

V današnjem času globalizacije postaja vprašanje zastopstva manjšin vse bolj aktualno tudi na mednarodni ravni. Od leta 1991 dalje se je vse bolj uveljavilo načelo, po katerem je zaščita manjšin pojmovana kot bistvena komponenta mednarodne zaščite človekovih pravic in je torej vprašanje legitimnega mednarodnega interesa in ne le notranja zadeva posamezne države.

Ne bom omenjal vseh inštrumentov, ki sta jih določila Evropa in mednarodna skupnost za uveljavljanje tega načela, bi pa rad poudaril dejstvo, da so mednarodne ustanove in predvsem Svet Evrope priznali, da je Italija vložila veliko truda za oblikovanje usklajenega pravnega okvira, ki naj zagotovi splošno zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin in njegovo izvajanje. Seveda morajo ta določila vse bolj prodrati v italijanski pravni sistem, ki ga sestavljajo tudi vedenja, prakse in navade.

Kot predstavnik manjšinskih organizacij odločno podpiram ustanovitev organa, ki naj okrepi soudeležbo manjšin in jim omogoča, da aktivno sodelujejo z

državnimi organi. S tem bi se formalno priznal dialog med manjšinami in inštitucijami.

Zaključki

Zaščitni zakon je uskladil zaščito vseh manjšin in je spodbudil stabilne odnose med manjšinskimi skupnostmi, ki so varuhi določenega jezika, kulture in običajev. Zato je koristno, da manjšinske skupnosti oblikujejo konzorcije oziroma poiščejo nove oblike sodelovanja za upravljanje kulturnih, izobraževalnih in jezikovnih dejavnosti v skupnem interesu in na podlagi splošnih določil novega zakona. Ustanovitev Unije občin salentske Grčije in tudi "Arberije" je obrodila dobre sadove. Na tak način lahko v duhu sodelovanja in pluralizma ščitijo kulturo manjšin kot dediščino države in preprečujejo oziroma blažijo morebitne konflikte in spore.

Oživitve manjšinskih jezikov so krepko in upravičeno spodbudili tudi evropski organi, saj je Evropa zaradi svoje bogate kulturne in zgodovinske dediščine idealna zibelka za kulturo manjšin. Prav z združevanjem različnih ljudstev, jezikov, ver in običajev se je namreč izoblikovala kulturna dediščina stare celine na pravni, znanstveni, filozofski, literarni, umetniški in glasbeni ravni.

Priznavanje pomena manjšinskih kultur in jezikov ni torej v nasprotju s procesom oblikovanja Evropske unije, ravno nasprotno, lahko ga spodbudi. Preseganje državnih meja namreč omogoča pridobitev novih prostorov in vzpostavitev znotraj njih novih pregrad mimo meja, ki so jih države vzpostavile, da bi zaščitile vsiljeno enakost.

V tem smislu so zelo zanimive izkušnje čezmejnih odnosih. Čezmejno sodelovanje omogoča krepitev kulturnih, družbenih in jezikovnih vezi mimo meja in to na podlagi prijateljskih odnosov in sodelovanja prožne in odprte narave. Naj poudarim, da bo življenje na obmejnem območju, ki je do pred kratkim zaradi geografske lege predstavljalo same neugodnosti, pridobilo s postopno integracijo vzhodno-evropskih držav v Evropsko unijo vedno večjo središčno vlogo znotraj razširjene Evrope in bo vse bolj pomembno komunikacijsko stičišče med Zahodom in Vzhodom.

Ne smemo pa pozabiti, da ima Italija tudi "tekočo" mejo, Sredozemsko morje, ki je bilo v teku stoletij pomembno za izmenjavo blaga in ljudi. Danes, potem ko je Evropska unija razširila svoje meje proti severu in zahodu, je "Mare no-

strum" postalo južna meja nove Evrope. Treba pa je poudariti, da medtem ko politične meje izgubljajo večji del svojih zgodovinskih funkcij, se kulturne meje ohranjajo dlje.

S postopno integracijo novih držav v Evropsko unijo so se pojavile nove možnosti, ki jih je treba izkoristiti v celoti. Oblikovanje nove Evrope je lahko priložnost za okrepitev splošne politike za zaščito manjšin in sicer tako, da bo zanimanje za manjšinske jezike in kulture predstavljalo v Evropi in po svetu znamenje pluralizma in strpnosti, ki sta potrebna za premostitev sovraštev in diskriminacij ter za zagotovitev miru in harmonije v vse bolj večetnični in večkulturni družbi. Le-ta se lahko razvija in bogati samo na podlagi spoštovanja razlik in značilnosti, ki jo zaznamujejo. In v tej smeri lahko tudi Italija prispeva svoj delež. Zaradi tega menim, da zakon 482/99 še vedno predstavlja koristen instrument za vrednotenje jezikovnih in kulturnih pravic.

* Domenico Morelli, predsednik zveze Confemili

ZAKON, KI GA JE TREBA IZVAJATI IN OBVAROVATI

MARCO STOLFO

Zakon št. 482/1999 je pomemben in sodoben zakon, ki je omogočil nekaj spodbudnih rezultatov, vendar se ne izvaja dovolj učinkovito oz. se včasih sploh ne izvaja. Od 25. novembra 1999, ko ga je dokončno odobril senat, je njegovo izvajanje nihalo med svetlimi in manj spodbudnimi trenutki. Če želimo oceniti njegov vpliv in učinkovitost v Furlaniji Julijski krajini, moramo upoštevati celo vrsto objektivnih (uporabljeni finančna sredstva, izvedeni ukrepi) in subjektivnih (pričakovanja, ki jih je vzbudil zakon, dojemanje rezultatov) podatkov, še prej pa se moramo zavedati, da je zakon zgodovinskega pomena, saj gre za prvi državni zakon o zaščiti manjšin in njihovih značilnosti.

Prvi korak na poti k Evropi, prvi korak na poti k Italiji

Zakon št. 482/1999 je bil sprejet pozno (mogoče prepozno glede na že skrhane razmere vsaj nekaterih manjšinskih jezikovnih skupnosti), mogoče pa je prav zaradi tega pomenil ciljno točko, rezultat dolgotrajnih zahtev, bojev in prizadevanj za priznanje jezikovne raznolikosti v Italiji in za zajamčenje pravice do jezika vsaj trem milijonom italijanskih državljanov. Zakon se je hkrati izkazal tudi za novo izhodiščno točko, za prvi korak na poti k Evropi, »združeni v različnosti«, skladno z obvezami, ki jih je sprejela italijanska država z ratifikacijo *Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin*, z večkratnimi smernicami Evropskega parlamenta, s kriteriji iz Koebenhavna, ki so jih leta 1993 predlagali državam, ki so želele pristopiti k Evropski uniji in so že veljali za druge države članice, kakor tudi skladno z načeli Lizbonske pogodbe, ki je začela veljati 1. decembra. Zakon je bil tudi prvi korak na poti k »svobodni in demokratični« Italiji, v kateri se skladno z ustavo vsi državljani obravnavajo enako, tudi tisti, ki jim italijanščina ni materni jezik.

Zaščita jezikovnih manjšin je temeljno načelo ureditve italijanske države, ki pa se več kot petdeset let dejansko ni uveljavljalo. Zaradi tega je zakon št. 482/1999 še toliko bolj pomemben. Jezikovne manjšine (furlanska, slovenska in nemška) so namreč pomembna značilnost našega območja, pravzaprav bi glede na geografske in demografske podatke lahko celo dejali, da so manjšine pri nas pravzaprav večina. V 197 občinah od 218 v naši deželi se namreč govori vsaj en manjšinski jezik (v 177 občinah se govori tudi furlanščina, v 32 slovenščina in v 5 nemščina, kar pomeni, da v nekaterih občinah sobiva več manjšin). Jezikovne manjšine in njihova zaščita so poleg tega glavni temelj specifične politične, zakonodajne in upravne avtonomije dežele Furlanije Julijske krajine, katere posebni statut je rezultat avtonomističnih furlanskih zahtev, ki so vedno in prvenstveno zadevale vprašanje jezika, kakor tudi rezultat potrebe po zaščiti pravic slovenske manjšine v Italiji (in zrcalno tudi pravic italijanske manjšine v Jugoslaviji) ob koncu druge svetovne vojne. Če upoštevamo te vidike, lahko lažje razumemo veliko zanimanje, ki so ga vzbudile te »posebne določbe«, ki jih je parlament prvič sprejel pred desetimi leti. Poleg tega je treba izpostaviti, da je imela naša deželna avtonomija, za razliko od tega, kar se je dogajalo v Dolini Aoste in na Tridentinskem, pravzaprav zelo omejen vpliv na položaj manjšin – edina temu namenjena določba v statutu je 3. člen (*»V deželi so vsi državljani deležni enakih pravic in enake obravnave ne glede na jezikovno skupino, ki ji pripadajo, ob tem pa so zaščitene tudi njihove narodnostne in kulturne značilnosti«*). Tudi priznavanje in zaščita, ki ne izhajajo iz ustave, temveč iz obvez, ki jih je prevzela Italija z mednarodnimi sporazumi in pogodbami, so se vedno nanašali zgolj na Slovence v goriški in tržaški pokrajini. Lahko bi še dodali, da je zakon št. 482/1999 pravzaprav nastal v naši deželi: dovolj je namreč, da se spomnimo vseh predlogov, ki so jih v tem smislu podajali furlanski poslanci, in na stalna prizadevanja v tej smeri še posebej furlanske in slovenske skupnosti.

Zaščita jezikovnih manjšin ali zaščita večine pred zaščito manjšin?

Zakon št. 482/1999 je bil sprejet v času, ki je bil precej naklonjen priznavanju različnosti in jezikovne ter kulturne raznolikosti – po padcu berlinskega zidu in v ugodnem trenutku za evropska povezovanja –, vendar tudi po dolgem obdobju velikih teoretičnih in praktičnih ovir. Zagovorniki zaščite jezikovnih manjšin so

se na vseh ravneh vse do parlamenta morali spopadati z ideološkimi stališči, ki so bila radikalno nasprotna dejanskemu izvajanju 6. člena ustave. Ta nasprotovanja niso povzročila samo več kot petdesetletni zamik med začetkom veljave ustave in izvajanjem enega izmed njenih glavnih načel, temveč so vplivala tudi na vsebino določb zakona št. 482/1999.

Ob branju zakonskega besedila lahko ugotovimo, da se je zakonodajalec zavedal kompleksnosti potrebnih ukrepov za zaščito jezikovnih manjšin, ki bi morali zadevati vsa strateška področja za uporabo posameznih jezikov, tj. izobraževanje, javno upravo in medije, in upoštevati veliko zgodovinsko, geografsko, demografsko in socialno raznolikost manjšinskih skupnosti v italijanski državi, to pomeni, da bi morali biti prilagojeni posameznim stvarnostim. Med vrsticami pa je mogoče razbrati tudi sled trenj in nasprotovanj, do katerih je prišlo med razpravo in glasovanjem v parlamentu. Nekatere napovedi in formulacije porajajo celo sum, da zakon št. 482/1999 pravzaprav ni ukrep za zaščito jezikovnih manjšin, temveč zakon za zaščito večine pred zaščito manjšin.

Ta vtis lahko dobimo ob branju raznih delov besedila, še zlasti pa 1. člena, ki se začne z izjavo, da je *»uradni jezik republike italijanski jezik«*, in pravi, da *»Republika, ki vrednoti jezikovno in kulturno dediščino italijanskega jezika, spodbuja tudi ovrednotenje jezikov in kultur, ki jih ščiti ta zakon«*. To zveni, kot če bi se zakon za spodbujanje mobilnosti z alternativnimi prevoznimi sredstvi začel z izjavo, da so avtomobili glavno prevozno sredstvo, da je treba spodbujati uporabo vlaka ali kolesa, vendar da si je treba prizadevati tudi za uporabo avtomobila.

Doseženi in še nedoseženi rezultati

a) Šola in univerza: *»alc al è alc, nuie al è nuie«*

Z zakonom, ki *»predvideva«* uporabo manjšinskih jezikov v šolah in ki ima kot *»namen zagotavljanje (njihovega) učenja«*, ne bi smelo biti težav za učinkovito ukrepanje na področju izobraževanja. Toda zaradi več razlogov stvari niso bile tako enostavne, niti v deželi Furlaniji Julijski krajini. Po eni strani je to posledica tega, da se v zakonu št. 482/1999 ob jezikih pogostoma pojavljata izraza *»kulture«* in *»kulturne tradicije«*: zaradi tega so se večkrat izvajale dejavnosti s *»kulturno«* in *»tradicionalno«* vsebino, ki so se poučevale tudi v italijanščini, namesto da bi prišlo do dejanske uporabe, poučevanja in torej tudi učenja fur-

lanskega, slovenskega in nemškega jezika. Po drugi strani je bila šolska avtonomija prepogosto pojmovana ne kot možnost za vsako posamezno šolo, da opredeli najustreznejši način za izvajanje določb iz 4. člena omenjenega zakona, temveč kot svoboda šole, da se odloči, ali bo zakon izvajala ali pa ne, v celoti ali samo deloma. Poleg tega omenjenega zakona niso večkrat dojemali kot ukrep, ki ob spoštovanju temeljnega ustavnega načela predvideva rabo, poučevanje in učenje zaščitenih jezikov ter daje šolam na voljo določena sredstva v ta namen, temveč bolj kot ukrep, ki omogoča koriščenje določenih prispevkov za »poskusno« izvajanje zakona s kakim eksperimentalnim projektom. Zdi se, da bo prav to »eksperimentiranje«, ki naj bi skladno z 2. členom odloka predsednika republike št. 345/2001 »trajalo največ tri leta«, po katerih naj bi uvedli popolno poučevanje manjšinskih jezikov, izgubilo svoj začasni značaj in postalo trajno. Predvidena uporaba, poučevanje in učenje manjšinskih jezikov, ki naj bi s časom postali pravilo, so še vedno izjema, nekakšna epizodična in improvizirana dejavnost.

Če pustimo ob strani vse te šibkosti, ki so deloma prirojene zakonskim določbam, je gotovo spodbudno dejstvo, da je bilo z zakonom št. 482/1999 končno priznано polnopravno »šolsko dostojanstvo« jezikov in kultur jezikovnih manjšin. S tem je bil povišan socialni status teh jezikov, obenem pa omogočen »izhod iz ilegale« vseh tistih staršev, ki so naklonjeni poučevanju furlanskega, slovenskega in nemškega jezika, kakor tudi profesionalnosti in občutljivosti vseh tistih učiteljev, ki so že pred sprejetjem zakona poučevali o manjšinskih jezikih/manjšinske jezike/v manjšinskih jezikih. Na splošno je zakon št. 482/1999 spodbudil načrtovanje in tudi projektne sposobnosti šol v Furlaniji Julijski krajini, ki se tako ali drugače ukvarjajo z manjšinskimi jeziki v katerih se ti jeziki poučujejo oz. v katerih se v teh jezikih poučuje. O tem pričajo vse pogostejši projekti, ki jih prejema in financira pristojno italijansko ministrstvo. V šolskem letu 2001/2002 je bilo projektov teh šol 8 na skupnih 43, v naslednjem letu 32 na 92, v letu 2003/2004 pa 55 na 120, v naslednjih letih pa konstantno okrog 70 na 200. Dežela je namenila zainteresiranim šolskim ustanovam okrog tretjino celotnega proračuna: sredstva so prvo leto znašala 746.796,68 evrov, med letoma 2003 in 2007 so narasla do okrog 1 milijona evrov, v letu 2008 so se znižala na 680.000 evrov, v zadnjem letu pa na 590.000 evrov.

Vprašanje o usposabljanju in izpopolnjevanju učiteljev, ki poučujejo manjšinske jezike oz. v le-teh, ni še rešeno. Gre torej tudi za prepoznavanje in priznavanje specifičnih usvojenih znanj. V tem pogledu zakon št. 482/1999 opredeljuje strateško vlogo univerz v deželah, kjer so prisotne jezikovne manjšine, ob tem pa pojasnjuje, da lahko to vlogo opravljajo »v mejah svoje avtonomije in z uporabo rednih proračunskih sredstev«. Na manjšinskih območjih morajo namreč univerze opravljati dodatno delo, saj se morajo posvečati tudi raziskovanju in usposabljanju tudi za manjšine in v/o manjšinskih jezikih. Furlanska univerza je na tem področju gotovo storila veliko več kot druge univerze v Italiji, kljub vsemu pa je bila deležna le skromnega upoštevanja, verjetno tudi zaradi tega, ker ni prišlo do usklajenega delovanja z Deželno in s celotnim lokalnim sistemom, da bi ji pristojno ministrstvo priznalo uspeh tečajev usposabljanja in izpopolnjevanja za učitelje, ki jih je organizirala.

Ob rešitvi tega problema in vprašanja vse manjše razpoložljivosti sredstev je na področju izobraževanja potrebno tudi večje usklajevanje na deželni ravni izvajanih ukrepov, ki se financirajo tudi z deželnimi sredstvi. Še zlasti pa je treba, da Dežela prevzame nase vse potrebne odgovornosti, za katere je pristojna na tem področju.

b) Javna raba manjšinskih jezikov: ozaveščenost se večja, sredstva se zmanjšujejo. Določbe o javni rabi manjšinskih jezikov imajo v zakonu št. 482/1999 pomembno mesto, kar je tudi povsem razumljivo. Jeziki se namreč ne morejo dejansko zaščititi, če ni predvidena in zajamčena njihova raba. Poleg tega se danes namenja vedno večja pozornost komuniciranju med državljani in institucijami, med državljani in upravami ter med uporabniki in ponudniki storitev. V tem razvejanem sistemu odnosov, ki vplivajo na vsakdanje, civilno in socialno življenje vsakega posameznika, je sporočanje predpogoj in tudi kriterij za merjenje demokratične udeležbe državljanov, transparentnosti in učinkovitosti uprav ter uporabnosti in kakovosti storitev. V tem okviru zagotavljata prisotnost in uporaba manjšinskih jezikov, tako v pisni kot v ustni obliki, še večjo učinkovitost in torej tudi večjo demokratičnost pri sporočanju, tako v konkretnem (komuniciranje je bolj razumljivo, zaradi tega prihaja do boljšega posredovanja vsebin) kot v simboličnem smislu (komunikacija je bolj prijazna in bližja državljanu, saj temelji na uporabi njegovega maternega jezika).

To je tudi področje uporabe zakona št. 482/1999, pri katerem je mogoče še

zlasti v Furlaniji Julijski krajini zabeležiti najboljše rezultate. Tečaji usposabljanja za osebje, projekti o institucionalnem in službenem sporočanju v manjšinskih jezikih (promocijske in informativne kampanje, spletne strani, radijske in televizijske tematske oddaje), uporaba tolmačev in prevajalcev pri delovanju upravnih organov oz. za prevajanje dokumentov in besedil javnega interesa v manjšinske jezike, jezikovna informativna okenca, institucionalna signalizacija in toponomastika v manjšinskih jezikih: vse to je v splošnem pozitivno vplivalo na status in polnopravnost furlanskega, slovenskega in nemškega jezika. Stopnja dejanskega zadovoljstva niha glede na posamezne situacije in glede na vrsto ukrepov, gotovo pa so lokalne uprave z izvajanjem zakona št. 482/1999 ustvarile nove priložnosti ter mobilizirale pomembna sredstva in energijo. Približno 50% kartiranih občin v Furlaniji Julijski krajini je v teh letih posamično ali skupinsko izvedlo vsaj en ukrep za izvajanje zakona št. 482/1999. To so storili tudi dežela FJK, vse štiri pokrajine in vse gorske skupnosti, videnska in tržaška trgovinska zbornica, vse zdravstvene ustanove z izjemo ustanove za zahodno Furlanijo, Furlanska univerza, Univerzitetni konzorcij Furlanije in Univerzitetni konzorcij za razvoj goriškega univerzitetnega središča. Deželna uprava je z izvajanjem zakonskega dekreta št. 223/2002 prevzela odgovornost za usklajevanje, usmerjanje in spremljanje dejavnosti posameznih ustanov. S tem je spodbudila kakovost in vsebinskost izvajanih ukrepov, med katerimi so v ospredju kampanje obveščanja o zdravju in socialnega sporočanja, ki so jih izvedle zdravstvene ustanove št. 3, 4 in 5, dvo- in večjezične table lokalnih skupnosti in zdravstvenih ustanov, signalizacija na pokrajinskem cestnem omrežju v videnski in goriški pokrajini, spletne strani, vodiči o posameznih območjih in jezikovna informativna okenca. Način uresničevanja tega specifičnega ukrepa, ki je predviden – vendar ne tudi natančno opisan – v izvedbenem pravilniku zakona, je opredeljen v *Priročniku o jezikovnih okencih*, ki ga je pripravila Dežela. V sklopu občin in drugih nadobčinskih struktur trenutno deluje okrog petdeset jezikovnih okenc. Njihovo delovanje obsega javno sporočanje in informiranje državljanov v zaščitenih jezikih ter promocijo socialne rabe jezika kot lokalnega jezika, tako v javnem kot v zasebnem sektorju. V okviru zakona št. 482/1999 postaja dejavnost teh okenc vedno pomembnejša, njihova vrednost je povezana tudi z značilnostmi njihovih zaposlenih. V splošnem gre za mlade, ki opravljajo nov poklic, ki si ga je treba nekako šele izmisliti.

ti. To pomeni, da lahko uporabijo vse svoje spretnosti komuniciranja in dela. Ta delovna razmerja temeljijo na pogodbah za določen čas, zaradi česar je nevarno, da ta lepa mešanica motiviranosti, priprave, znanj, veščin in multidisciplinarnih spretnosti ne bo mogla razviti vsega svojega potenciala. Pogodba za določen čas teh zaposlenih je trenutno namreč neobhodni predpogoj za pridobitev ministrskih sredstev. Zaradi vsega tega tudi ni mogoče zagotoviti neprekinjenega načrtovanja in neprekinjenih storitev in niti ne popolne doslednosti projektov.

Poleg tega so se državna sredstva v okviru tega zakona drastično zmanjšala. Za vse manjšine v Italiji so leta 2001 znašala 8.884.542,58 evrov, leta 2002 celo 13.784.607,66 evrov zaradi sredstev, ki so bila amortizirana leta 2000, torej pred odobritvijo izvedbenega pravilnika. V zadnji letih pa so številke začele močno padati: od 5.979.054,99 evrov leta 2007 na 4.681.621,00 evrov leta 2008 in na skromnih 2.072.000,00 evrov leta 2009. To dejstvo je močno ogrozilo učinkovitost predvidenih ukrepov. Tudi v tem okviru je mogoče zaznati pomanjkanje ustreznih oblik za priznavanje jezikovnih in poklicnih spretnosti odgovornih za usposabljanje in za komuniciranje, zaposlenih pri okencih in upravnih uradnikov, ki se ukvarjajo z manjšinskimi jeziki.

c) Mediji. Radio in televizija še vedno molčita.

Na področju medijev zakon št. 482/1999 predvideva, da morajo dežele in lokalne skupnosti skladno s svojo avtonomijo nuditi podporo lokalnemu založništvu in lokalnim radiotelevizijskim programom v manjšinskih jezikih. Ob teh določbah, ki jih je Dežela izvajala v zadovoljivi meri z lastnimi sredstvi in upoštevajoč določbe specifičnih deželnih zakonov, ki so veljali že pred državnim zakonom, se je državni zakonodajalec posvetil tudi rabi zaščitenih jezikov v okviru programov italijanske radiotelevizijske mreže Rai.

1. odstavek 12. člena državnega zakona je v zvezi s tem zelo jase, saj določa potrebne instrumente za ukrepanje (*»konvencija med Ministrstvom za komunikacije in radiotelevizijsko hišo ter naknadna pogodba o nudenju storitev«*) subjekte, ki morajo izvajati ukrepe (*državna vlada in Rai*), in cilje oz. konkretne ukrepe (zagotoviti *»pogoje za zaščito jezikovnih manjšin na pristojnih območjih«*).

Izvedbeni pravilnik tudi pojasnjuje, kateri so *»pogoji za zaščito«*. 1. odstavek 11. člena odloka predsednika republike št. 345/2001 pravi: *»Skladno s cilji,*

navedenimi v 12. čl. zakona, se s konvencijo med Ministrstvom za komunikacije in radiotelevizijsko hišo ter naknadno pogodbo o nujenju storitev določi – po možnosti na območju, kjer so prisotne posamezne manjšine – sedež same družbe, ki bo odgovorna za zagotavljanje zaščite manjšini, in minimalna raven zaščite, ki se bo za vsak manjšinski jezik zagotavljala z izvajanjem enega od ukrepov, navedenih v alineji a) 1. odstavka 11. člena Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih.«

Določbe 12. člena zakona št. 482/1999 se še niso začele izvajati, tako kot je razvidno tudi iz poročil Odbora za spremljanje izvajanja Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin Sveta Evrope v Italiji. To velja še zlasti za 1. odstavek: v okviru konvencije med Ministrstvom za komunikacije in ustanovo Rai in tudi v pogodbi o nujenju storitev namreč še ni bil določen sedež pristojnih družb za posamezne jezike kakor tudi ne »minimalna raven zaščite« za posamezne jezike. Glede na to, da ta »minimalna raven« ni zagotovljena in se niti ne izvaja, se ne more izvajati niti 2. odstavek 12. člena, ki predvideva možnost sklepanja dodatnih pogodb tudi med Deželo in ustanovo Rai ob državni pomoči, ki je opredeljena v 1. odstavku 12. člena. Konvencije, ki sta jih v teh letih sklenili Avtonomna dežela Furlanija Julijska krajina in ustanova Rai o radijskih in televizijskih oddajah v furlanskem jeziku, torej ne spadajo v okvir državnega zakona, kajti deželni ukrepi ne prispevajo k njegovemu izvajanju na radiotelevizijskem področju, temveč dejansko nadomeščajo izvajanje na državni ravni.

Te težave zadevajo v glavnem furlansko in nemško govoreče državljane, dejansko pa je zakon št. 482/1999 mrtva črka na papirju tudi za Slovence v videnski pokrajini, saj signal radijskih in televizijskih oddaj v slovenskem jeziku do njih ne seže.

To nerešeno vprašanje je ponovno aktualno, saj se pripravlja nova konvencija med vlado in ustanovo Rai, kakor tudi nova pogodba o nujenju storitev. Bo končno prišlo do rešitve?

Ocene, težave in obeti

S čustvenega vidika in glede na velika pričakovanja lahko rečemo, da je bilo desetletno izvajanje zakona št. 482/1999 v Furlaniji Julijski krajini – pa čeprav se je ukrep dejansko začel izvajati šele pred sedmimi leti in pol – vir velikega razočaranja, še zlasti na področju radiotelevizijskih programov in šolstva. Toda

če upoštevamo zgodovinski, politični in ideološki okvir nastanka in uveljavljanja zakona, lahko negativno oceno precej omilimo. Nekatero pobude in izkušnje pričajo celo o velikih konkretnih ali vsaj simboličnih dosežkih. Manjšinski jeziki, kulture in ljudje so deležni večjega priznanja, izoblikovane so bile inovativne didaktične dejavnosti, ustvarjeno je bilo več strokovnih poklicnih profilov. Danes se lahko vsi državljani polnopravno prepoznajajo v lokalnih ustanovah, kot npr. v *Provincie di Gurize* in *Prokrajini Gorica*, na tablah ob cestah je mogoče prebrati, da je Muscoli dejansko Muscli, Carlino Cjarlins, Tarvisio pa tudi Tarvis in Trbiž, Timau tudi Tischlbong in Tamau, Gorizia, Gurize in Gorica pa so eno in isto mesto.

Deset let po sprejetju tega zgodovinskega zakona nam torej ni treba biti razočarani, vendar smo lahko zaskrbljeni, ker sta izvajanje zakona št. 482/1999 in zaščita manjšin v nevarnosti: na ideološki ravni se ponovno pojavljajo stari šovinizmi in strah pred različnostjo, ki se odražajo v ponovnem čaščenju enojezičnosti in v novih skrajnih lokalno naravnanih pristopih; v praksi pa se še dodatno zmanjšujejo že itak omejena finančna sredstva za rabo in poučevanje manjšinskih jezikov v šolah, za njihovo rabo v javnosti in v medijih.

Po drugi strani dajejo sami prebivalci dežele FJK veliko spodbud za spopadanje z razočaranjem in zaskrbljenostjo. Iz statistične raziskave, ki sta jo na območjih upravičenih do zaščite izpeljala med koncem leta 2007 in začetkom leta 2008 SLORI in Furlansko filološko društvo, sicer izhaja, da 61,3% prebivalstva ne pozna določb o zaščiti, vendar 75,8% vprašanih pravi, da se »precej« ali »popolnoma strinja« s tem, da »bi morali pripadniki uradno priznane manjšine uživati pri ustni in pisni javni rabi svojih jezikov enake pravice kot pripadniki jezikovne večine«. 68,3% vprašanih se tudi strinja s tem, da je učenje manjšinskih jezikov v šolah »precej koristno« ali »zelo koristno«. Zdi se, da se kljub formalnemu nepoznavanju zakona št. 482/1999, zakona št. 38/2001 in deželnih zakonov o zaščiti, državljani v glavnem in zavestno strinjajo z njihovimi načeli, vsebinami in usmeritvami, pa čeprav se v tisku vodijo kampanje, ki prikazujejo drugačne podatke.

Deset let po sprejetju zakona št. 482/1999 je bolj kot kdajkoli prej potrebno, da spodbudimo in zagotovimo njegovo popolno izvajanje. Glede na že dosežene rezultate, na vse pretekle težave in na sedanje potrebe pomeni, da moramo pridobiti potrebna finančna sredstva, kajti jezikovna demokracija je lahko tudi do-

bra gospodarska naložba. Poleg tega moramo oblikovati bolj odločne in zavezujoče smernice za doseganje rezultatov, hkrati pa tudi pravila za uporabo sredstev. Denar se mora namreč prvenstveno uporabljati za dejavnosti jezikovnega načrtovanja, pri katerih je treba ustrezno poskrbeti za usposobljene strokovnjake in za orodja ter sisteme vrednotenja in spremljanja izvedenih ukrepov. Pri teh dejavnostih je nujno potrebno okrepiti vlogo Dežele in jasno opredeliti izobraževalne programe ter postopke za priznavanje jezikovnih in poklicnih znanj na tem področju.

KAJ BI S TO LJUDSKO GLASBO?

JULIJAN STRAJNAR

Glasbenonarodopisni inštitut Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti je od 24. do 28. 9. 2009 priredil simpozij ob 85-letnici pokojne dolgoletne članice inštituta dr. Zmage Kumer. Kot njen dolgoletni kolega in prijatelj sem na otvoritvi simpozija na kratko spregovoril nekaj besed o njej, pričujoča objava pa naj bo poklon njenemu spominu.

Naslov svojega prispevka sem povzel po naslovu dr. Zmage Kumer: »Kam bi s to folkloro?« (Ljubljana, 1975). Zmaga je imela izreden čut za lepo pisano besedo in spoštljiv odnos do ljudskega izročila, ali z njenimi besedami, citiram: »Na ljudski govoricni sloni vse ljudsko pesništvo in pripovedništvo, ki umetniško ni nič manj pomembno kot visoka poezija in proza šolanih umetnikov. Jezik preprostega človeka je jedrnat, slikovit, poln domiselnih prispevkov, ima svojevrstno oblikovane stavke, jasen in nazoren, ne izgublja se v puhlostih (dodam: z malo besedami veliko pove npr. »Snoč' je bil, dav' je šel, drev' bo pa spet prišel«.) Kakšno nasprotje zvanečemu besedičenju, ki se šopiri po časopisju! Veliko besed, a malo povedanega, našopirjen pisan ništrc, navidezna učenost. Izobraženost ni v tem, da se sliši tvoja govornica, kot bi prebiral strani iz slovarja tujk, marveč v tem, da znaš povedati svojo misel jasno, preprosto, razumljivo, v nepopačenem domačem jeziku. Zvestoba domačemu jezikovnemu izročilu (dodam: tudi glasbenemu) in skrb za čistost materinščine v govoru in pisavi je znamenje kulturnosti!«

Zmago Kumer sem osebno spoznal leta 1964, ko sem se zaposlil v Glasbenonarodopisnem inštitutu kot transkriptor glasbenih posnetkov ljudske glasbe. Bi-

la je vedno prva v inštitutu, saj svojega dela ni pojmovala kot službo, temveč kot poslanstvo. Bila je zelo stroga do sebe, disciplinirana in izredno delavna. Ko sem ji pokazal svoje prve transkripcije vokalne glasbe, sem dobil takoj prvo »lekcijo«: »Ne smeš misliti samo na potek napeva in na note, misli tudi na besedilo, kajti pod note pišem besede besedila, ki ima lahko pod noto samo eno ali dve črki, večkrat pa tudi več, npr. *smrt*, zato piši lepo in razločno, da bom lahko podpisala ustrezna besedila!« Čeprav je bila pri delu vedno zbrana in ni trpela, da bi jo kdo pri tem motil s »klepetanjem,« je bila takoj pripravljena na strokoven pogovor in pomoč, ko sem bil kdaj v dvomih, kako zapisati v note glasbeni potek napeva, ali če nisem dobro razumel pomena besedila v legendah in zgradbe določenega verza ali besednega naglasa, ki se ni vedno ujemal z naglasom po glasbeni plati.

Spodbujala me je, naj pripravim (poleg transkribiranja) kakšno razpravo. Pregledovala je besedilo in me opozarjala na nepotrebne tujke in pa, naj ne »šfe-fljam«, naj pišem razumljivo, naj prepričljivo utemeljim zapisane misli glede predmeta, ki ga obravnavam.

Za raziskovanje na terenu sva bila z Zmago dober raziskovalni par. Zaupala je v moje vozniške sposobnosti in če sva morala kam peš, zanjo ni bil noben breg prestrm, ko je bilo treba priti do hiše. V hiši je znala dobro pojasniti, zakaj smo jih obiskali, na preprost in spoštljiv način je spraševala ljudi o petju, navadah ipd. Vse je skrbno zapisovala v – vzorno urejene – terenske zvezke, medtem ko sem sam skrbel za snemanje z magnetofonom ter včasih »vskočil« s kakšnim vprašanjem o instrumentalni glasbi, pritrkavanju ipd. Postala sva ne samo kolega, temveč dobra prijateljca. Zato si dovoljujem imenovati jo samo z imenom.

Zmaga se je ukvarjala predvsem z besedili ljudskih pesmi, vendar je vedno poudarjala pomen glasbene plati, kot pravi, citiram: »Na najpopolnejši način se ljudska govornica izraža v ljudskih pesmih, ki so hkrati tudi del glasbenega izročila, saj pesem ni deklamacija, polno zaživi šele z melodijo. Slovenci se štejemo za narod pevcev in zmeraj je veljalo, da so trije dovolj za zbor. V resnici je ena izmed značilnosti slovenskega ljudskega petja prav večglasje, ne tisto naučeno iz šolanih pevskih zborov, marveč domače ...«

Najprej naj na kratko pojasnim, kaj mi kot etnomuzikologu pomeni LJUDSKA GLASBA. Ponavljam nekatera dognanja in misli, ki so bile že večkrat objavljene. Ljudska glasba je tisti del glasbene kulture, ki živi v neki etnični skupnosti – ljudstvu in je pretežno podzavestna, spontana v ustvarjanju in izvajanju (brez notacije), v nasprotju s pretežno zavestno, šolano, organizirano in fiksirano glasbeno dejavnostjo (z notacijo partiture) v UMETNI GLASBI.

Tako petje kot tudi instrumentalno glasbo izvajajo praviloma glasbeno nešolani izvajalci, ki pojejo ali igrajo ZASE, ne za anonimno publiko. Nikakor pa ni ljudska glasba nekakšna nespremenljiva stalnica, ki velja od nekdej (od kdaj??) in za »vedno«! Nastaja in razvija se po lastnih nenapisanih zakonitostih – pa naj bodo le-te etnomuzikologom všeč ali ne, v skladu z najrazličnejšimi okoliščinami v času njenega porajanja, izvajanja, prevzemanja in preoblikovanja. Razumljivo je, da ti pogoji niso vedno, v vseh zgodovinskih obdobjih enaki. Ljudska glasba je (poleg jezika) eno od izraznih sredstev njenih nosilcev, ki živijo v določenem okolju in času. V njej se lahko pojavljajo posebnosti, ki so značilne za čisto določeno etnično skupino, kakor tudi glasbene prvine, ki so splošno človeške (npr. otroške pesmi). Za našo, slovensko ljudsko glasbo je npr. značilno, da je ljudsko petje vedno brez instrumentalne spremljave (npr. harmonike, citre itd.). Omenil sem, da je poleg jezika tudi ljudska glasba eno od izraznih sredstev za opredelitev samopodobe-identitete Slovencev. Jezik Trubarja, Prešerna ali Župančiča se nekoliko razlikuje, a je in ostane slovenski jezik!

Kot ima slovenščina mnogo narečij – vsaka vas ima svoj glas – ima tudi slovenska ljudska glasba več narečij, vsebuje pa tudi glasbene posebnosti, ki so naša slovenska značilnost.

Naj naštejemo nekatere bistvene glasbene sestavine ljudskih pesmi. Petje je dosegljivo kar najširšemu krogu pripadnikov etnične skupine, omogoča jim, da aktivno sodelujejo. Pri večglasnem petju v hipu, ko pojemo z drugimi, že dobimo rezultat. Pri takem petju se individualno in hkrati kolektivno delo – petje podreja individualni in hkrati kolektivni glasbeni predstavi o določeni pesmi, sicer

je ne bi bilo mogoče izvajati. Vsak sodelujoči je soodgovoren za skupinsko petje. Pevci se praviloma nikoli vnaprej ne porazdelijo po glasovih, vsak pritakne tisti glas, ki se mu zdi najprimernejši. Na Slovenskem pride pri ljudskem petju do izraza individualna sposobnost pridejati glasove tako, da bo pesem zvenela v večglasju, danes pretežno triglasno, na nekaterih območjih (Haloze, Gorenjska, Koroška) pa tudi 4-5 glasno.

Čeprav smo izraziti individualisti, v vokalni glasbi ne poznamo enoglasja. Vsiljuje se mi primerjava z jezikom: redko kdo piše ali govori samo v prvi osebi ednine: JAZ tako mislim, JAZ sem odgovoren... Dvoglasje primerjam z dvojino, vendar ni vedno jasno, kdo je vodilni glas, kdo spremljava, kdo drugi glas. Tako poznamo pri dvoglasju petje z *burdonom* (Rezija) in petje s »križanjem«
glasov, kjer se na nekaterih mestih v pesmi drugi glas povzpne nad prvega. Večglasje primerjam z množino, toda vsi ne pojejo v en glas – unisono, temveč vsak individualno doda svoj glas, da hkrati z drugimi pesem polno in mogočno zazveni (individualni kolektivizem). Do druge svetovne vojne in nekaj let po njej tudi to ni bilo dovolj: vsako kitico je kdo – nenapovedano – začel z drugo intonacijo, vsi so mu nezmotljivo sledili – stopničasta intonacija. Tako petje bi lahko pogojno imenovali »petje v organiziranem neredu«, posebno še, ker so zanj v ritmičnem pogledu značilni petdelnost in sestavljeni takti (3 + 2).

Dandanes ljudska glasba – nemara le na prvi pogled – nima več tiste vloge, ki jo je imela še nedavno. Opozoril bom na objektivne in, še bolj, na subjektivne vzroke in razloge, na vsesplošno razširjeno predstavo (žal tudi med nekaterimi etnomuzikologi), da je ljudska glasba nekaj »preživelega«
in da se je treba v današnjem času globaliziranja, moderne Evrope in ostalega sveta »prilagajati modernim trendom s poustvarjanjem ljudske glasbe v sodobni obliki«.

Med objektivnimi vzroki bi npr. omenil velike spremembe v vsakdanjem življenju (kdaj pa jih ni bilo?). V času »napredka«
na vseh področjih, ko nas sodobni način življenja peha v vedno hitrejši in zlasti neoseben način dela in preživljanja prostega časa, ko hlastamo za pridobitvami novih tehničnih dosežkov (TV, svetovni splet na računalniku, prenosni telefon itd.), se drug drugemu vedno bolj odtujujemo. V času plastičnih izdelkov, konzervirane hrane in

glasbe na tako imenovanih »nosilcih« zvoka itd., se počasi začinjamo ozirati za »dobrimi časi«, ko smo še imeli voljo in priložnost, da skočimo k sosedu na klepet, da kakšno rečemo in zapojemo.

Med subjektivnimi vzroki pa naj najprej omenim vrednotenje in odnos do svojega lastnega izročila in korenin, iz katerih smo zrasli, podleganje trenutnim modnim muham (v govoru, politiki, popevkarstvu, narodno zabavni glasbi itd.). V glavnem je vse, kar zraste na tujem zelniku, na anglosaksonskem področju, *a priori* boljše, lepše, pravilnejše oziroma – v današnjem pogovornem jeziku »ful kul«, ko »dobri poznavalci ljudske glasbe« le-to zavestno ali nezavestno »prilagajajo današnjemu času« z najrazličnejšimi instrumenti, s pomočjo elektrike in ojačevalcev, z afektirano interpretacijo tako, da ostane naposled brez slovenske etnične in nacionalne glasbene identitete. Razumljivo je, da nihče ne more prepovedati ali omejevati uporabe in interpretacije ljudskih pesmi, njihovih besedil in melodij, njihovega »prirejanja« (potvarjanja) na najrazličnejše načine, toda RECIMO BOBU BOB.

Razprava dr. Zmaga Kumer »Kam bi s to folkloro?« je po obsegu sicer bolj skromna, a ima tehtno, premišljeno poglobljeno vsebino, utemeljena je z velikim znanjem! Je »oporoka« mlajšim raziskovalcem: KAJ – KAKO – ZAKAJ raziskujemo ljudsko glasbo.

Giuseppe Buttolo – Palà, Julijan Strajnar, Antonio Buttolo, Rezija 5.2.1967.
Dr. Zmaga Kumer, Ljubljana 1975.

PRITRKAVANJE, TONKANJE IN ŠKAMPINANJE

MOJCA KOVAČIČ*

Pritrkavanje je bilo pred leti že deleženo pozornosti v *Trinkovem kalendarju* (glej Strajnar 1995: 53-58), ker pa so nove raziskave prinesle nova spoznanja in prevetrila nekatera takrat vzpostavljena prepričanja,¹ je prav, da ponovno zapišemo nekaj besed o tej glasbeni umetnosti. Nove raziskave so etnografsko zajemale tudi t.i. *tonkanje* ali *škampinanje* v Benečiji, katerega predstavljam ob opisu ostalih, v Sloveniji poznanih načinov pritrkavanja. Poseben način pritrkavanja v Benečiji pa odpira tudi nekatere dileme na etnomuzikološkem raziskovalnem področju, ki so predstavljene v zaključku prispevka.

Nova odkritja

Pritrkavanje je v slovenskem etničnem prostoru še vedno zelo močno navzoča glasbena praksa in lahko bi trdili, da za njeno izginotje ni bojazni. Vsekakor pa je pritrkavanje s spremembami v načinu življenja ter z vključevanjem v nove kontekste pridobilo nekatere novosti, ki na drugačen način ohranjajo življenje te glasbene tradicije. Tako je predvsem s spremembo komunikacijskih navad iz nekdanj bolj lokalnih okvirov (pritrkavanje v lokalni cerkvi) prešlo v regionalne in nacionalne okvire (regionalna in državna srečanja pritrkovalcev, tekmovanja, pritrkovalske šole),² z nastopi nekaterih pritrkovalcev izven Slovenije pa se uveljavlja tudi v evropskem prostoru. Z raziskavo, ki je vključevala tako zgodovinske kot aktualne strokovne in poljudne vire o igri na zvonove v širšem evropskem prostoru se je izkazalo, da je priljubljeno prepričanje, da je pritrkavanje slovenska glasbena posebnost, ki se prakticira samo v okvirih našega etničnega prostora, napačno. Podrobnejši vpogled v nekatere prakse v Nemčiji, Italiji in na Hrvaškem razkriva, da je pritrkavanje kot način ritmičnega zvonjenja »ko se

vsi glasovi posameznih glasov zlivajo v melodijo v strogo določenih zaporedjih« (Strajnar 1995: 53) prav pogosta in razširjena praksa v omenjenih deželah.³ Prepričana sem tudi, da bi nadaljne raziskave razkrile, da je praksa del ljudske glasbene tradicije še prenekaterih drugih evropskih dežel. Vsekakor pa ne moremo zanikati, da je pritrkavanje z močno navzočnostjo v življenju Slovencev in tudi z vidno navzočnostjo v nacionalnem kulturnem prostoru ena razpoznavnejših praks slovenske glasbene tradicije in kot taka vedno bolj prepoznavna tudi izven naših meja.

Načini pritrkavanja v Sloveniji

Pritrkavanje je težko definirati in opredeliti z nekaj besedami, saj se načini tovrstne igre na zvonove razlikujejo iz kraja v kraj. V grobem bi lahko opredelili vplive na načine igre glede na:

- a) pozicijo zvonov, pri čemer razlikujemo leteče viže (eden kadar eden, najpogosteje največji izmed zvonov med pritrkavanjem niha, ostali med pritrkavanjem mirujejo) od stoječih viž (kadar zvonovi med pritrkavanjem mirujejo);
- b) načine vzbujanja zvoka, pri čemer ločimo igranje neposredno s kembljem ob obod zvana, igranje preko vzvodov in igranje s kladivi;
- c) razmerje med številom pritrkovalcev in številom zvonov, pri čemer lahko vsak pritrkovalec igra na svoj zvon, vsak pritrkovalec igra na dva zvonova, en pritrkovalec igra na dva zvonova, ostali vsak na svojega, pritrkovalec samostojno igra na tri ali več zvonov.

Vsi načini igre na zvonove vplivajo tudi na glasbeno podobo pritrkovalskih viž. Te se zopet razlikujejo od kraja do kraja, nekatere pa so poznane v večih krajih v Sloveniji (predvsem viže z imeni *Petka*, *Na štiri*, *Radecki*, ipd.). Na glasbeno oblikovanje pritrkovalskih viž najbolj vpliva razmerje števila pritrkovalcev do števila zvonov, saj do edinstvenih načinov igre na zvonove pride predvsem pri individualnem upravljanju vseh zvonov. Takrat ima namreč pritrkovalec največ svobode pri izbiri ritmičnih motivov, medtem ko skupinska igra zahteva točno določeno uskladitev vseh pritrkovalcev pri igri.

Tonkanje ali škampinjanje v Benečiji

Prav poseben način pritrkavanja pa je poznan v Benečiji, kjer v zvonove name-

stijo kembelj na specifičen način. Tovrsten kembelj je pogosto izjemno dolg in z verigo nameščen na nosilec za kembelj. Ta je tako dolga, da omogoča udarec tudi z zgornjim delom kemblja ob notranji obod zgornjega dela zvona ali kot je to opisal eden izmed pritrkovalcev »jeziki so tako pripeti, da morejo plesat, plešejo«. Tako pri pritrkavanju pritrkovalci udarjajo ob obod zvona s spodnjim in zgornjim delom kemblja in pridobijo na enem zvonu dve tonski višini. Opazna je tudi razlika v zvoku, saj je ton pri udarcu na zgornji rob zvona intonančno nečist, medtem ko udarec na spodnji rob lepo in mehko zazveni.

Kadar pa je kembelj predolg in pretežak, si njegov spodnji del zataknejo za pas in podložijo z blagom.

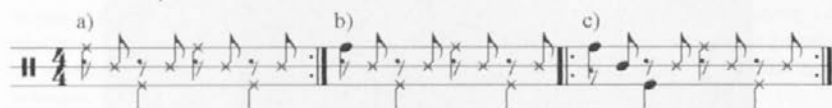
**Nameščanje kemblja,
Podutana, 15.8.2007**
(foto: Urša Šivic).

**Tonkanje z
opasanimi kemblji,
Matajur, 25.4.2009**
(foto: Urša Šivic).

Tako kot v Sloveniji pa se tudi v Benečiji pritrkavanje danes včasih predstavlja v obliki organiziranih prireditiv. V Podutani so tako na primer v okviru lokalnega praznika za izseljence pritrkovalci predstavljali svoje znanje širši publiki kar na prireditvenem prostoru, kar omogoča odlično interakcijo med širšo publiko in pritrkovalci.⁴ Tovrsten način predstavitve jim je omogočila livarna Simet iz Vidna, ki je v ta namen posodila set treh zvonov. Na srečanju so se v mešanih zasedbah predstavljali pritrkovalci iz Benečije in pri tem v zvonovih zamenjali kemblje (v Benečiji imenovane tudi *jeziki* ali *žvenklji*), saj obstoječi kemblji niso omogočali za Benečijo značilnega pritrkavanja. Skupina iz Moš, ki pritrkava na način, ki je v Sloveniji bolj razširjen⁵ pa tovrstne priprave na pritrkavanje ni potrebovala.

Za *rožinco* (14. avgusta 2007) so nekateri pritrkovalci na Razpotji (Dreka) izvedli šolo pritrkavanja, ki je poleg teoretičnega dela – predavanja o navadah zvonjenja in *škampinjanja* v Benečiji, vsebovala tudi praktični del, na katerem so igrali nekateri novinci in že preizkušeni pritrkovalci. Pritrkavali so na dva zvonova in sicer na zgoraj opisani način (z dodanim kembljem), tretji pritrkovelec pa je z železnim kladivom igral na zunanji obod enega izmed zvonov. Pritrkovalci so v teoretičnem delu učili novince kako se pritrkava na tri zvonove in opisovali vloge, ki jih ima posamezni zvon pri pritrkavanju: »Ta mal in ta velik se love, an ta srednji da na pol ... vmes enga an ta družga ...«. Pri tem pa je pomembno, da se na zvonove ne udarja hkrati: »se love, da pridejo lepo zloženi, da ne pridejo en na ta drug«. V spodnjem primeru z notnim zapisom predstavljam vižo, ki je zelo poznana med beneškimi pritrkovalci. Viža nosi naslov *Gor in dol*:⁶

Podutana, 15.8.2007, Benečija (transkribirala M. Kovačič).

Zaključek in nekatere dileme

Preseganje lokalnih okvirov pritrkavanja in njegova vključenost v nekatere institucionalne okvire kot so društva, tekmovanja, šole vpliva na spreminjanje konceptov tradicije. S tem pa se nekatere lokalne specifike pritrkavanja danes izgubljajo in prilagajajo merilom 'pravičnega' pritrkavanja. Pravila so osnovana tako na osnovi estetskih kriterijev protagonistov pritrkovalske dejavnosti, kot tudi na njihovem strokovnem znanju o zvonovih. Zvon je namreč dragoceno glasililo, bodisi s finančnega, kulturno zgodovinskega ali estetskega vidika in prav skrb za ohranitev zvonov je privedla do nekaterih dilem v pritrkovalski tradiciji. Že Ivan Mercina (1851-1940), znani slovenski zvonoslovec, kolavdator, glasbeni pedagog, skladatelj in glasbenik, je v svojih knjigah (*Slovenski pritrkovavec*, 1926 in *Zvonoznanstvo. Zbrani zvonoslovski spisi*, 1930) opozarjal na nekatere načine pritrkavanja, ki škodijo zvonovini in povzročajo, da se zvon bodisi na robovih odkrha ali celo počí. Danes so vse številnejši pritrkovalci, ki povzemajo Mercinove kriterije in opozarjajo na nekatere 'neprimerne' načine pritrkavanja. Tako med drugimi omenjajo tudi pritrkavanje s kladivi – predvsem železnimi ter udarjanje na mesta zvonov, ki niso temu namenjena. To pa sta prav dva načina, s katerima sem se srečala v Benečiji.

Škaminjanje z železnim kladivom, Razpotje, 14.8.2009 (foto: Mojca Kovačič).

Predvidevam, da je pritrkavanje s kladivi redkeje prisotno, način pritrkavanja kjer kembelj udarja ob zgornji in spodnji rob zvona pa je prava značilnost beneškega pritrkavanja in posebnost v slovenskem pritrkavanju. Na tem mestu pa se pojavi dilema, saj je način beneškega pritrkavanja z etnomuzikološkega vidika zelo zanimiva praksa in je z vidika glasbene tradicije vredna spodbude in ohranjanja, z zvonoslovnega vidika pa je izredno sporna in bi jo bilo potrebno zavračati; zaradi nje namreč počti marsikateri zvon (ki ima lahko poleg cenovne, tudi izjemno zgodovinsko vrednost). Tako pritrkovalcem iz Benečije kljub želji po srečevanju, ki so jo izrazili, žal ne bo nikoli omogočeno tovrstno pritrkavanje na srečanjih, tekmovanjih ali drugih javnih prireditvah v Sloveniji. Edina možnost je torej sprememba načina pritrkavanja, torej sprememba tradicije oziroma njena prilagoditev širše sprejetim kriterijem in merilom. Le to pa žal lahko privede do poenotenja glasbene podobe pritrkavanja, stapljanja glasbenih okusov, izginotja lokalnih specifik pritrkavanja in nenazadnje do uniformiranja tradicije.

Opombe:

1. V letih 2005 do 2009 sem intenzivno raziskovala pritrkavanja, rezultat raziskave pa je objavljen v doktorski disertaciji z naslovom *Pritrkavanje – etnomuzikološka fenomenologija pojava in njegova vključenost v slovenski in evropski prostor* (Nova Gorica, 2009).
2. Srečanja pritrkovalcev redno od leta 1983 organizira *Pritrkovalski krožek slovenskih bogoslovcev*. Le ta potekajo na regionalni (pokrajinska srečanja) in nacionalni ravni (vseslovensko srečanje) in niso tekmovalne narave. Izbor temelji tako na kvaliteti pritrkovalskih skupin, kot tudi na spodbudi še neveljavljenih pritrkovalskih skupin. Srečanja vsako leto potekajo tudi v cerkvi Sv. Roka v Gorici v Italiji (v mesecu avgustu). Tekmovanja organizirajo društva pritrkovalcev, kot so *Pritrkovalsko društvo Dolenjske in Bele krajine* s sedežem v Novem mestu, *Pritrkovalsko društvo Ivan Mercina* s sedežem v Ajdovščini in posamezne pritrkovalske skupine. Šolanje pritrkovalcev poteka interno v okvirih posameznih pritrkovalskih skupin in na nacionalni ravni v organizaciji *Pritrkovalskega društva Dolenjske in Bele krajine*.
3. Podrobnejša primerjava pritrkavanja v Sloveniji s pritrkavanjem v nemškem Porenju je predstavljena v članku *Pritrkavanje – nacionalna posebnost ali umišljena tradicija?* (Kovačič 2009: 287-307).
4. Ta je navadno omejena zaradi nedostopnosti zvonikov (npr. slabo vzdrževane stopnice, umazanija) ali pomanjkanja prostora v zvonikih. Tako pritrkovalci pogosto za vaško skupnost ostajajo nevidni glasbeniki, ki pa s svojo igro na zvonove vsekakor pomembno prispevajo k zvočni podobi praznovanja.

5. Skupina iz Mosse, ki je tudi stalni gost pritrkovalskih srečanj in tekmovanj v Sloveniji, je pritrkavala leteče viže. Pritrkovalci iz Benečije ta način imenujejo *po laško*, torej ga označujejo za furlanski način. Kot *sistema friulano* je poznan tudi širše v italijanskem prostoru.

6. Število notnih črt ustreza številu zvonov. Notna glava v obliki križa označuje izvajanje na zgornji del zvona, polna notna glava pa označuje udarce na spodnji del zvona. Notne vrednosti so relativne in predstavljajo vlogo udarcev v pritrkovalski viži: četrтинke so glavni udarci in odbijanje, osminke pa gostenje oziroma udarci, ki zazvenijo med udarci na veliki in najmanjši zvon. Deli a, b in c se ponavljajo in izmenjujejo.

Literatura:

KOVAČIČ, Mojca. *Pritrkavanje – etnomuzikološka fenomenologija pojava in njegova vključenost v slovenski in evropski prostor: disertacija*. Nova Gorica: [M. Kovačič], 2009.

KOVAČIČ, Mojca. Pritrkavanje : nacionalna posebnost ali umišljena tradicija?. *Tradit. – Inšt. slov. narodop.* Ljublj., 2009, 38, 1, str. 287-307.

MERCINA, Ivan. *Slovenski pritrkovavec*. Gorica: Katoliška knjigarna, 1926.

MERCINA, Ivan. *Zvonoznanstvo*. Zbrani zvonoslovski spisi. Gorica: samozaložba, 1930.

STRAJNAR, Julijan. Pritrkavanje – tonkanje. Slovenska ljudska glasbena umetnost. V: *Trinkov koledar*. Špeter, Čedad : Zadruga Lipa : Kulturno društvo "Ivan Trinko" 1995: 53-58.

* Mojca Kovačič, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU

ZUONIT AN ŠKAMPINJAT V KRAVARJE

GINO TONHU

Nie novica tista, ki prave, de venč part življenja adne vasi, adne skupnosti ku tista, ki je živiela ne previc liet od tega v Kravarski fari v Svetlienarskin kamune (štiela je parbližno štierstuo judi), je barleu oku cierkve an faruža. Dnevi, miesci an lieto so se spoznal iz liepega glasu zuonuovu.

Drugačni glas, z dviema al s trem zuonovi, takuo ki je bluo trieba dat ritem an partuc san al pa cjà, so oznanjuval an oznanjajo cerkvene liturgije, sveto mašo. Seviede, tudi brez se previc umiet tu škampinjanje, je lahko spoznat, kar zuon nas kliče na sveto mašo, kar oznanja praznik, žalostno novico, al pa kar cje bit klic na pomuoč za kako nobarnost.

Zuonovi so imiel tako muoč, de se je zdielo, de morejo premagat vsako silo narave, grede ki se je klempalo na zuonove za vprašat pomuoč: tuole klempanje je bluo arzstreseno rovsanje vsieh zuonovu. V resnici, tako *rovsanje* bi imielo razstrest čarne magle an rešit puoja an varte od morebitne tuče an kazamora.

Zuonovi pokažejo tud cajte dneva: *jutarince*, za nas zbudit zjutra; *pudan*, za nas zmisint, de je ura za zmolit an za kosit; *Ave Marijo*, kar začne mračit, an na zadnjo, kar je *ura noči*, za zadnji klic na molitu za te rance.

Se vide takuo, de če se je čulo zuonit v drugin cajtu, ku v telih navadnih, je bluo močnuo tonkanje, ki je oznanjevalo nič dobrega al pa je klicalo na pomuoč.

Nekateri dnevi tiedna se spoznajo od posebnega glasu zuona an od števila zuonovu, ki tonkač (po navad je nimar mežnar) nuca. Mežnarja je cenjeno an important dielo, sa za vsako praznično okuolestavo, an ne samuo, se vpraša njega pomuoč.

Samuo v nekaterih prazničnih okuolestavah, kar varce od zuona so takuo pote-

gnjene, de tičejo do tli, se dolože še *škampinjanje*, ki muore reč je zaries glasbena umetnost, ku muzika.

Za vsak zuon je an tonkač, ki z zuonovnin izikan udiela muziko škampinjanja, grede ki tuče znotra zuona. Izik zuona je takuo stvarjen, de z njim se more tuč od znotra takuo v gorenji konac ku na rob, na kraj zuona, takuo de se udielajo zaries drugačne note. Tako tonkanje, arzspartjeno san an cjà, nimar glede na tradicionalne kodifikane ritme, ustvari tako armonijo, ki more lahko se parglihat ti narbuojši orkestri, ki pa ima zaries puno štrumentu.

Brez škampinjanja nie sejma v Benečiji. Že tiedan pried, se iz turma, opudan an zvičer, oglašajo zuonovi, ki z njih veselin glasan oznanjajo senjan an povabejo bližnje an dejne judi.

Kar nardi senjan še buj praznični an veseu, je glih škampinjanje. Vsaka vas ima svoj glas, sojo vižo, katere so določene še navadne an tiste iz bližnjih vasi.

Tonkači so pravi mojstri, an še posebno bardak, pridan, je tist, ki nabiera: od njega je odvisen dobar part rezultata koncerta zuonovu.

Dobar parmier telega škampinjanja je biu na zadnji tiedan miesca vošta v Kravarski fari, kjer se praznuva Opasilo, ki je oblietince posvetitve cierkve svete Lucije.

Seviede, od starega sejma nie ostalo dost. Ostala pa je voja na zgubit duha starih prazniku, globoke ljudske pobožnosti, želje se srečat an z drugin delit vseje an ohranit navade škampinjanja.

De se bojo iz turma oglasil zuonovi tud na prihodnjih sejmi, že vič liet, v teli okuolestavi, se napravja šuolo škampinjanja, katere se udeleži skupinca mladih faranu. Upanje je, de teli bojo tud za napri zagotovil škampinjanje na Opasilu, na drugih praznikih, de bi takuo ohranil tolo lepo navado, poznano po vsieh slovienskih farah, od Benečije do Rezije.

Sloviensko tonkanje je zaries posebno an drugačno od furlanskega *kampanona*, ki zuoni s te velicin zuonan an diela tonkanje pa s tin malin an s tin sriednjim. Par *slovienskin* škampinjanju vsak od treh zuonu ima dvie note, adno, kar se z izikan tuče v gornji konac zuona, drugo, če se zájme na kraj.

Če pa gremo v Slovenijo, spoznamo še buj bogato an drugačno tonkanje, s to pravo šuolo tonkaču.

Kuo je bogata tala navada, je bluo videt na kravarskin sejmu, kjer so organizatorji poklical na revijo predstavnike beneške, slovienske an furlanske šuole. Na

turmu par cierkvi Svetega Štandreža, nad Kravarjan, domače skupine so za-tonkale to *gosto*, to *riedko*, *dva gor*, *dva dol* an to *laško*. To *laško* seviede je za-tonkala skupina iz Ipllisa, tentega, ki so soje viže storli čut predstavniki iz Bar-da v Terski dolin an iz Rezije.

Tonkači iz Vrtojbe par Novi Gorici so pa pokazal, kuo so bogate an različne viže an tehnike (tud z batico) na Slovenskem. Revija tonkaču je nauđušila zaries puno poslušavcu. Organizatorji so pa nagradil skupine s pergameno an parmier-nin darilan.

Kravar, tonkači.

ZVONOVI OB NADIŽI ŠE VEDNO POJO

VIDA ŠKVOR

Zvonenje v Breginjskem Kotu

Kdo med nami se še ni srečal s pesmijo zvonov?

Slovincem so zvonovi še posebej pri srcu, naš človek je nanje čustveno navezan.

O zvonovih so pisali znani pisatelji in peli veliki pesniki in tudi preprosti ljudski pevci so zlagali besedila in viže o njih. Zvon štejemo med glasbila, a je še mnogo več kot zgolj glasbilo, zvonovi namreč znajo peti. Zaradi tega gojimo do njih posebno navezanost, ljudem so bili v oporo in tolažbo.

Lepo in ubrano zvonenje, petje zvonov, je od nekdaj ponos vsake fare. Ljudje so zvonove šteli za del svojega življenja, zato so se zanje bili pripravljene žrtvovati. Njihova izguba v vojni je povzročala veliko žalost. In čeprav so vojne mnoge cerkve tudi v Kotu oropale lepo donečih zvonov, so se ponekod navkljub vsemu ohranili zelo stari, častitljivi zvonovi, stari več stoletij. Po prvi in drugi vojni so ljudje z velikimi žrtvami nabavljali nove.

Farni zvonovi prav mило pojo,
od fantov te fare jemljejo slovo,
jemljejo slovo,
sam bog ve kako,
nazaj jih nikol več ne bo. /Ljudska/

Nekdaj so imeli zvonovi tudi drugačno vlogo. Ko še niso nosili ur jim je zvon odmerjal čas, saj se je ob delavnikih redno oglašal trikrat na dan: zjutraj,

opoldne in zvečer; ob nedeljah pa večkrat, ker je naznanjal cerkvena opravila. Njihovo zvonjenje je opozarjalo na turške vpade, vojne, na hude nesreče in bolezni. Zvon je vabil ljudi predvsem k umirjanju, počitku in k službi božji. Ko so ga zaslišali, so obstali z delom, pomolili in se zazrli vase. Za nekaj minut so bili duhovno povezani vsi v vasi ali še širše. Cerkve in zvonarji (mežnarji) so imeli in še imajo nenapisana in točno določena pravila. V večini so si podobna od Porabja, Prekmurja, preko Koroške, Štajerske, Gorenjske, Primorske do Benečije. Zvon je pesem, je instrument in kot takega so ga naši nadarjeni zvonarji tudi predstavljali. Po nekod so znali zvoniti vsi moški v vasi pa tudi večji otroci. Zvonile so tudi ženske. Pritrkovanja pa so se učili iz roda v rod.

Notranjost zvonika, v katerem visi zvon ali več zvonov, so včasih ljudje dobro poznali, saj so se nešteto krat podali vanj in zvonili ali »tankali« kakor v Breginju pravijo pritrkavanju. Zvonove so ljubili, brez njih si verniki niso mogli predstavljati popolnega življenja. Tako občutenje do zvonov gojijo mnogi še danes. Žalostijo se, ker je njihov osebni stik z zvonovi nadomestila avtomatika, ki nikoli ne bo mogla zvabiti prave mile pesmi iz zvonov. Ljudje so še vedno pripravljeni veliko žrtvovati, saj jim zvonovi dvigajo zavest. Spremljajo jih k delu in počitku, k praznovanju, k rojstvu in smrti. Zvonovi vernikom povzdignejo cerkvene slovesnosti, njihovi glasovi so ubrani z razpoloženjem njihovih src. Zvok zvonov gane slovensko dušo. Glas zvona naj bi se slišal daleč naokrog, ker vsakokrat, ko se oglasi nekaj naznanja. Po ljudskem pojmovanju je meja nekega krajevnega območja do tam, do koder slišimo plat zvona.

V 6. stoletju je cerkev vzela zvonove v svojo službo in od tega časa jih je tudi blagoslavljala. V začetku je bilo zvonjenje izključno domena opatov, ki so za to sveto opravilo-zvonjenje morali obleči posebno oblačilo. In če povprašamo starejše ljudi, nam bodo povedali, kako so ob zvonjenju molili. Ljubezen do zvonov in do zvonjenja so starši prenašali na svoje otroke. Ob priložnostih ali ob praznikih so zvonarji jemali sinove v zvonik in jim dali preproste zadolžitve ali pa so smeli le gledati. Tako so se mladeniči naučili pravil zvonjenja ali izvabljeni prave melodije, kar ni bilo lahko. Vse pa je najbolj mikalo tankanje-pritrkovanje. Seveda so največ znanja o zvonjenju in navadah imeli mežnarji ali posamezni zvonarji, ki sta jih zvonjenje in pritrkovanje, še posebej zanimala. Poznali so pravila za vse priložnosti in so bili učitelji mlajšim.

V Breginjskem Kotu so se po pripovedovanju zvonovi oglašali prav pogosto. Zjutraj so že na vse zgodaj oznanjali jutro, jutranjico. Pepo Lenkič, star mežnar pravi, da so jo poleti od sv. Pavla in Petra naprej zvonili ob štirih, do 15. avgusta, ko je zvonilo ob petih. V Sedlu pa po pripovedi Pepota Žagar, pred začetkom domačih opravil, prej ko so šli v »štalo«, so pomolili. Ljudje so jutranjico zvonili po nekod tudi ob treh, ko so šli na delo. Drugič so zvonili opoldan. Zvečer pa so zvonili dve avemariji (kratko jim po vaseh pravijo »o marije«), prvo in drugo. Takoj, ko je zazvonila prva, so morali vsi otroci, ki so bili še na vasi v družbi vrstnikov, steči domov, da so doma skupaj molili. Včasih se je namreč reklo v Breginju: »Prva kliče, ta zadnja tepe.« Kar bi pomenilo, če otroci niso prišli k molitvi po prvi avemariji, je zapela tudi šiba. V Breginju so ljudje štirikrat molili angelovo čaščenje. To je molitev, ko se verniki spomnijo učlovečenja božjega sina:

Angel gospodov je oznanil Mariji

in spočela je od Svetega Duha.

Zdrava Marija ...

Glej dekla sem Gospodova,

zgodí se mi po tvoji besedi

Zdrava Marija ...

In beseda je meso postala

in med nami prebivala

Zdrava Marija ...

Prosi za nas sveta mati božja Porodnica,

da postanemo vredni obljud Kristusovih.

Molimo. Svojo milost prosimo te Gospod, v naša srca vlij,

da ki smo po angelovem oznanjenju spoznali učlovečenje Kristusa, tvojega sina,

po njegovem trpljenju in križu dosežemo vstajenje.

Po Kristusu našem Gospodu.

Amen

Maše ob delavnikih in praznikih zvonovi v Breginju vedno naznanjajo. Ob

tedenskih mašah so zvonili petnajst minut prej. Ob nedeljah in praznikih pa je oznanjalo dvakrat. Zvonili so tri četrt ure pred mašo in četrt ure pred začetkom. Prvi se oznanja le z enim, velikim zvonom, drugič pa z vsemi tremi. V Breginju pa so ob praznikih – Novo leto, Velika noč, Sv. Rešnje Telo, Binkošti, Marija Snežna, Sv. Marjeta, Rožnica, Sv. Miklavž, Božič – vedno tudi tankali, pritrkovali. Kadar je bilo veliko mladih, ki so imeli veselje do pritrkovanja so na veliko noč pritrkovali že k zgodnji maši in s tem delali močno praznično vzdušje in veselje.

Tudi vsako soboto, ob štirih, je zvonilo in naznanjalo, naj se z delom konča. Zvonilo je tudi pred prazniki svetnikov: Sv. Ano, Sv. Jožefom, Sv. Antonom ...

Takrat so otroci v roke vzeli dva kamna in šli »pokat« pod okno tistemu, ki je drugi dan godoval. Za »lon« so otroci dobili kakšno sladkarijo. Zvonovi pa so zvonili tudi, ko so bile svete noči, noč pred Božičem.

Mnoge (večina) navade so danes prenesli na električno zvonjenje, le »tankanja« ni, kakor prej, pravijo. Povedo še, da so tankali s srcem in pametjo.

Za praznike je pritrkovalo več skupin. Včasih se je mežnarska družina morala razporediti v dve cerkvi: v Breginju, v farno cerkev sv. Miklavža in k Mariji Snežni, če je bila procesija. Veliki zvon je »tankal« po enkrat enakomerno, vmes je dvakrat udaril srednji zvon, najmanjši je udaril petkrat ... Po dogovoru, so število udarcev menjali. V petek se po zvonjenju poldneva zvonil čez nekaj minut v spomin in čast Kristusovemu trpljenju. To so zvonili različno. V Sedlu so nekoč zvonili ob 3. uri.

V Breginju so zvonili Lenkiči, po domače Mežnarji. Ta rod je službo zvonarjev opravljal več kot dvesto let. V spominu še živi mežnar Žvan Lenkič in žena Marija, Franc starejši in njegova žena Terezija. Kasneje sta zvonila tudi sinova: Peko z ženo Vido, včasih pa tudi Franc mlajši z ženo Radi.

Med drugo vojno so pobrali tri zvonove: dva v farni cerkvi in enega pri Mariji Snežni. Mežnarjeva žena Vida je povedala, kakšno luknjo je napravil srednji zvon, ko so ga vrgli. Ljudje so gledali in jokali kot za mrtvim. Takrat so pobirali tudi druge predmete: težke bakrene kotle in zlato, za kar so dobili potrdilo. Pirc in kuharica s »faruža« sta dala zlato. Zvon pri sveti Marjeti so zatajili in ga po vojni kmalu ponesli k Mariji Snežni na Kladje. Za zvonove so kar dolgo zbirali darove in pod župnikom Jankom Kosmačem, ki si je z verniki za to zelo prizadeval, so blagoslovili mali in srednji zvon ob oltarju device Marije in jih

namestili v zvonik ob farni cerkvi sv. Miklavža. To je bilo med leti 1971 in 1972. Blagoslov je opravil škof Jenko. Po velikem vaškem prazniku so se možje še dolgo pogovarjali o zvonovih in modrovali, da je najlepše zapel mali zvon posvečen sveti Luciji, ki je bil zelo star in ulit iz dobrega bronu. Nova dva zvonova se nekam nista ujela s starim, so še rekli.

Stari zvon pri sveti Marjeti je bil nameščen pod skalo, mali zvon pa v začetku v cerkvi, kasneje pa pred cerkvico. Ljudje se spominjajo romanja k sveti Marjeti. Ko je romarska maša bila ob deseti uri, so mladi odšli že celo uro prej k cerkvi, kjer so imeli pod velikim zvonom postavljen oder in v presledkih tankali ali zvonili na vso moč. Star mežnar Pepo, ki gre proti devetdesetim, je povedal, da je oblačila za župnika nesel na hrib kar v košu. Najprej se je gospod nunc oblekel v kratko srajco in si nadel plavo štolo. Nunc je šel proti Plesišču. Pri cerkvi so tankali, ko so šli ljudje navzdol. Navzgor so vsi prepevali stare pete litanije. Duhovnik se je pred mašo oblekel v rdeče oblačilo. Vedno so zapeli vsaj dve pesmi o sveti Marjeti. Med pridigo je stopil na skalo, da so ga vsi videli in slišali. Največkrat so ta dan dobili tudi podobice svete Marjete. Ob veliki suši so šli prosit sveto Marjeto za dež. Takrat je šla procesija iz Breginja z molitvijo in prošnjami do svete Marjete in enako, v procesiji nazaj. Ves čas so molili in prosili za dež.

Procesija k Mariji Snežni je bila vedno svečana. Starejši mežnar je povedal, kako so šli od farne cerkve. Pred odhodom je svečano pritrkovalo. Eden od mežnarjev pa je bil pri Devici Mariji in, ko je procesijo zagledal, je začel zvoniti. V cerkvi so peli pesem Na Kladju. Pesem je lepo zapela Radi Lenkič in povedala, da jo je v mladosti pogosto pela.

V cerkev Marije Snežne je šel mežnar vsako nedeljo zjutraj, odklenil cerkev in odkril Marijo in zvonil z vsemi zvonovi. Čez dan je bila cerkev odprta in ženske so hodile molit. Prihajali so tudi od drugod, posebno poleti. Zvečer je Marijo s prtom pokril in cerkev zaklenil. Uro na stolpu je navijal vsak dan: »Vedno sem zvonil po naši sončni uri, če ni delala, pa po občutku. Zelo rad sem opravljal to delo. Nikoli mi ni bilo težko. To smo imeli že v družini, saj sta ded in oče delala enako zavzeto. Vsega so me naučili starši. Z zvonovi sem rasel, bili so del mojega otroštva. Prej je bilo naše hišno ime Drumci«, je povedal star mežnar Pepo. Kadar je kdo umrl se je potrudil, da je debel zvon pel žalostno. Vlekel ga

je počasi, zategnjeno. Oče je zvonil z malim in srednjim. Prvi se je oglasil srednji, potem mali in nazadnje debel. Grošnje so naročali.

Prva kitica romarske pesmi pravi:

Na Kladju cerkvica stoji,
hite k Mariji romarji.
Le pojte romarji lepo,
častite Mater kronano.

Tudi v Sedlu se ljudje radi spominjajo časov, ko so zvonili še mežnarji ročno. Dolgo časa so to delo opravljal Kaučiči, Lazar Jožef. Zvonili so v obeh cerkvah Svetega križa. Kar še pomnijo so ob nedeljah popoldan ob 13. uri oznanili blagoslov in začetek ob 14. uri. Tudi v Sedlu so med vojno vzeli tri zvonove. Enega v stari cerkvi Sv. Križa in dva v farni cerkvi. Za Vidnom je po vojni na travnikih stalo na stotine zvonov. Od tam so enega vrnili. Sejani so druge zvonove obesili v svoje cerkve pod župnikom Kosmačem, ki si je za to zelo prizadeval. S trdom in veseljem so zbirali sredstva in v začetku osemdesetih jih je škof svečano blagoslovil in ob tem dejal: »Pridni ste, pridni in dobri kristjani, ker ste toliko nabrali za zvonove, toda komu bodo pa zvonili, ko pa je vsako leto manj otrok, manj ljudi v vaših lepih vaseh?«.

V Sedlu so ob velikih praznikih pritrkovali mladi fantje in mežnar. Spomnijo se, da so »natukali«.

V Logjeh pravijo, da avtomati pomagajo zvoniti podobno kot prej. Jutranjice so zvonili ob 6. uri, kakor še danes. Do leta 1948 je zvonil Lavrenčič, po domače Premož. Celo stoletje in več je zvonila ta rodovina. Potem so moški pobegnili čez mejo in sta zvonila Alda in Jože Lavrenčič, dokler zvonjenja ni prevzel Žvaldin, Terlikar Ivan.

Med vojno so jim pobrali mali in srednji zvon. Danes ima cerkev Sv. Primoža in Felicijana 3 zvonove. Ta debel je že zelo star, srednji in mali pa sta kupljena z denarjem vernikov pod župnikom Kosmačem, je povedala cerkvena organistka Alda.

Jutranjico so zvonili poleti ob 5. uri, pozimi pa ob 6. uri. Poldan tudi tu zvonijo z enim, debelim zvonom. Ob petkih se zvonjenje ponovi takoj še enkrat z vsemi. Tudi oni so pred prazniki vedno zvonili ob štirih. Ob smrti so zvonili tri grošnje,

za oba spola enako in jih je bilo potrebno plačati. Pritrkovali so možje, dva ali trije. Rekli so, da kampanajo. Slišalo pa se je:

Tam-le dou,
grem do-mou.

Ljudje v Logjih še vedno imajo v spominu, da je veliki zvon pripeljal po stari cesti skozi Podbelo s konji gostilničar Mažola iz Breginja.

Za točo so vedno zvonili in se jezili na mežnarje, če je niso pregnali. Zvonili so na vso moč. Z enim, z dvema in z vsemi tremi. Zvonili so dolgo. Požar in druge nesreče so sporočali z enim zvonom tako, da je kambel udarjal le v eno stran.

Borjana, ima dve cerkvi: Marijo Snežno in Sv. Katarino. Tudi tu so med vojno izgubili zvonove in jih pod župnikom Kosmačem z darovi vernikov kupili in po blagoslovu vrnili v zvonike. Zvonijo podobno kot v drugih krajih Kota. Pritrkavanju pravijo, da »nabivajo«.

Več desetletij je zvonila mežnarica Katarina, ki je bila med krajani zelo spoštovana. Bila je vsestranska in je delala tudi z mladimi. Bila je tudi organistka.

Cerkev Svete Helene, na Lupu v Podbeli, je v potresu bila popolnoma uničena. Beganji so jo ob pomoči še drugih dobrotnikov dvignili. To je bila podružnina cerkev župnije Sedlo. Navade zvonjenja so se delno razlikovale. Grošnje za umrlim so razlikovali po spolu. Ženskam so zvonili dvakrat, vmes se je prekinilo enkrat. Moškim pa so zvonili trikrat in se je ustavilo dvakrat vmes. Tako so ljudje takoj vedeli, kdo je umrl. Pri pogrebu so na Lupu zvonili, ko je sprevod krenil od doma, pri sv. Križu pa, ko so jih na vrhu poti zagledali. Nekoč so krsto nosili vse do pokopališča v Sedlu. Pogrebcev je bilo šest. Vzeli so močno »staže« in nanj s trto trdno privezali krsto. Nosila sta vedno po dva in so se izmenjavali. Hodili so Gor po Čepreža in potem po glavni cesti. Tako so se izognili tudi plačilu, saj mrliča niso smeli nositi čez drugo faro. V Podbeli so bili mežnarji Tonakči, to je bila družina Marcola, štev. 12. Pred njimi pa so zvonili Modrijani. Prav ta mežnar se je sprl z župnikom Andreščkom, ki je dal prebeliti lepe freske v stropu prezbiterija. Prestavljale so nebeško »musko«. Toni Kramar iz Podbele je povedal tudi to, da so prve zvonove v Kot vozili iz Vidna po stari, takrat edini poti za Lupom, pod Sedlom s konjsko vprego. Po tej poti je Kramar vozil tudi tobak in sladkor na Robidišče za tihotapce.

O zvonovih v Podbeli je, po potresu 1976, krajanom posredoval opise zvonov pokojni dekan Franc Rupnik. Neobjavljeni zapis mi je posredoval Toni Kramar in ga dobesedno navajam. Le tako bomo spoznali, kako natančno so strokovnjaki za zvonove poznali zvonove. Eden izmed odličnih poznavalcev le-teh je bil ravno gospod dekan Rupnik.

OPIS DVEH ZVONOV SV. HELENE V PODBELI

*Veliki zvon ima glas HA, premer 78 cm, višino zunanjo 76 cm + koreniko 13 cm, skupaj 89 cm, rebro 6 cm težo pa 271 kg. Zvon je iz konca 18. stoletja, točna letnica je napisana zgoraj z rimskimi številkami: MDCCXCIX, to je 1799. Korenika ima šest ročajev, ki so oblikovani po vzorcu žage. Zgoraj je med dvema črtama okrog in okrog okras prepletajočega se viničja, vmes pa je neka pravljíčna figura v podobi moške glave in prsate ženske s podaljški rok in trupa v viničju. Proti vrhu zvona je na eni strani med dvema črtama zapisano ime in priimek mojstra livarja in leto vlitja, pred njim pa dve zvezdici: ** Delo Frančíška Franchija iz Vidna leta Gospodovega 1799. Tukaj je pod tem napisom okrog in okrog nek okrasni motiv, ki ga sestavljajo glave kerubinov in venčki, ki jih prekinjata dve peruti oblikovani na egipčanski način. V sredini zvona se nahajajo ikone: Križa, ki ima podnožje oblikovano na egipčanski način in ob straneh dva lista, zelo realistično upodobljenega zdravilnega zelišča žajblja. Potem je zraven v ikoni nek sveti škof, ki kleči, pa se ne ve kdo je, ker nima v rokah nobenega atributa. Desno in levo ob njem pa sta zopet dva lista žajblja. Sledi ikona matere božje v sedečem položaju z božjim Detetom v naročju in Janezom Krstnikom stoječim na tleh. Desno in levo ob njej pa spet dva lista žajblja. Potem je ikona svetega Antona Padovanskega z Detetom Jezusom na desni roki, močno vrvjo na sredi habita, »frančeskansko« tonzuro na glavi, močno široke postave in z žajbljevim listom v levi roki. Desno in levo ob njem pa še dva lista žajblja. Prav tako ikono najdemo tudi na zvonu v zvoniku cerkve sv. Lenarta v Starem selu. Bolj spodaj sledijo še trije pasovi črt in še tri druge tik nad debelejšim delom zvona.*

Zanimivo je, da ima stari zvon pri cerkvi sv. Lenarta prav tako 271 kg, je pa 10 cm širši, in 3 cm nižji. Je pa delo drugega Franchija Petra iz leta 1754., mlajšega, ki je slabo kopiral stare ikone. Podobne liste žajblja najdemo tudi na zvonu iz leta 1628 iz Magozda pri Drežnici, ki ga je vлил Pietro Franchi il Vecchio.

Stari, manjši zvon v Podbeli

Ima udarni glas Dis, a močno slišen tudi Fis. Premer je 65 cm, zunanja višina 58 cm + 12 cm korenike, skupaj 70 cm. Rebri meri 5 cm. Težak je okrog 150 kg. Ima prav tako lep venec viničja pri vrhu zvona, ikone pa: Heleno s križem v desni in palmovo vejo v levi roki, druga ikona je Jezus na križu, ob njem Mati božja in Marija Magdalena, sledi še ikona Matere božje z detetom v naročju, spodaj v pasu med dvema črtama s. ELENA DI BEL, na nasprotni strani pa JEZUS NAZARENUS REX JUDAEORUM – Jezus Nazareški Kralj Judovski. V posebni targi je napis livarja: Opus Petri Franchi Utinensis anno Domini 1756, delo Petra Franchija iz Vidna leta Gospodovega 1756.

Oba zvonova pri cerkvi svete Helene najbrž nista prva pri tej cerkvi. Leta 1951, je goriški nadškof že ugotavljal pri vizitaciji, da je cerkev svete Helene imela 2 zvonova. Sedaj obstoječa sta oba mlajša, manjši za 5 let, večji pa skoraj za 50 let. Zato smemo sklepati, da sta bila stara vsaj enkrat prelitata, kar je bilo takrat v navadi, če je zvon počil ali je bil premajhen. Sedaj obstoječa, ki imata svoja častljiva leta, 260 in 202 leti, pa sta imela posebno srečo ali varstvo zavetnice sv. Helene, ko sta padla z ruševinami cerkve vred 15.9.1976, skoraj 7 let sta zvonila v novem, zasilnem zvoniku, nedaleč od cerkve, od poletja 1998 pa zopet na svojem mestu v zvoniku.

Zvonjenju smo vedno prisluhnili, a malokdaj smo se spomnili, da so nam zvonili naši slovenski, nam pa Kotarski, zvonarji, mežnarji, ki so bili dragoceni pomočniki cerkve in ljudi. Veliko časa so prebili v zvonikih in so za to delo prejeli le skromne darove. Pravijo, da so delali s srcem. Čas gre naprej, tudi za zvonove. Zvonarji odhajajo, mi pa jih ohranimo v hvaležnem spominu. Zvonovi ne bodo nikoli utihnil, imajo pomembno službo in veliko ljubiteljev in raziskovalcev. Mnogi so zapisali tudi zelo bralne tekste in študije. Kdo bi si mislil, da imamo Slovenci toliko literature o zvonovih in zvonoslovju?

Breginj, cerkev Sv. Miklavža, blagoslov zvonov (foto Vida Lenkič).

Viri:

Pričevanja: Lenkič Pepo, Lenkič Vida, Lenkič Franc, Lenkič Radi, Lavrenčič Alda, Žagar Ana, Žagar Jože, Meri Tonkli, Toni Kramar

RUPNIK, Franc: Opis dveh zvonov (neobjavljen tekst)

AMBROŽIČ, Matjaž: Zvonarstvo na Slovenskem

MALAVAŠIČ, Ivan: Pesmi slovenskih zvonov

KUMAR, Zmaga: Slovenska ljudska glasbila in godci

GORENJSKI GLAS: Zvonenje ob različnih priložnostih

ZADRAVEC, Jože: Na gredicah moje dežele

PETRIČ, Franci: Duša le pojdi z mano / Božje poti na Slovenskem / Slovenija na dlani-Romarske poti na hribe

DRUŽINSKI VODNIKI: Postni izleti

SLIVARKE IN ŽAUDARCE, PRINELE IN PRUNELE

IVANKA POČKAR*

Ne na Bizeljskem, ne v Goriških Brdih niti v Benečiji najbrž nikoli več ne bodo zares lupili sliv, čeprav so jantarno rumene *prunéle* ali *prinéle* (iz fr. la prune – sliva, pruneaux – suhe slive) odlična poslastica celo za najbolj razvaje-ne sladokusce. Ni več časa in ne ljudi, ki bi opravljali obilico ročnega dela, po-trebnega za predelavo sliv v *prinele*.

Čeravno je šlo za enako sadje – *Prunus domestica* – sliva, češpa/češplja, so Bri-ci žulili *češpe*, Bizeljanci lupili slive, Brici so olupljene slive metali na *picone*, Bizeljanci na trstične lese, lupile so briške *žaudarke* ali *luparke* in bizeljske *sliv-arke*, prve so slive *pogačale* ali *penčale*, druge *košičvale*. Izkoščičenje in oblikovanje sliv v briške *prunele* ali bizeljske *prinele* je bilo zahtevnejše opravi-lo. Slivo so raztegnili, odvzeli koščico, nato pa po dve slivi z notranjima strane-ma stisnili skupaj in sploščili v obliko okroglega zlatorumenega medaljona. Z delom so Brici zaključili do *vendime*, Bizeljanci do *bratve* ali *braja*. Izdelek so imenovali *prinele*, *prnele*, *prunele*, *brenele*, *brinele*, starejši Bizeljanci tudi *sliv-e skošičvane*, nekateri starejši Brici pa celo *fige*.

Slivarji so se pojavili, kot kaže, v začetku 19. stoletja ali kot lahko preberemo v starih zapisih: lupljenje sliv so zanesli v Soško in Vipavsko dolino Francozi okoli leta 1810. Domnevo podpira francoski izvor besede *prinela* ali *prunela*. V po-ročilu načelnika cesarsko-kraljeve kmetijske raziskovalne postaje v Gorici iz leta 1906 lahko preberemo, da cvete v okolici Gorice, v bližnji Soški in Vipavski do-lini, posebno v sadja bogatih Goriških Brdih že več kot sto let pomembna do-mača obrt, ki se ukvarja s proizvodnjo *prinel*.

Sprva sta se ohranjala znanje in tehnika lupljenja sliv le na posameznih do-mačijah v Goriških Brdih, Vipavski in Soški dolini. Kot neke vrste »hišna indu-

strijaja« je predstavljalo lupljenje sliv dokaj donosno dejavnost. Zato se je hitro širila, tako da se je ob koncu 19. stoletja z njo ukvarjalo na Goriškem že več kot 2000 družin. V silnem razmahu so družine začele v dejavnosti zaposlovati delavce in poleg sliv iz domačega sadovnjaka za predelavo slive še dokupovale. Brici so za delo najemali Benečanke, dekleta in ženske iz Nadiških dolin in vseh podmatajurskih krajev. Poleg tega so se briški slivarji in najete slivarke iz Benečije v zadnji tretjini 19. stoletja odpravili organizirat lupljenje sliv še v druge, tudi precej oddaljene kraje. Vodja dela se je s 30 ali 35 ženskami iz Goriških Brd odpravil peš, del potovanja pa so opravili z vlakom. Koncem 19. in v začetku 20. stoletja so bile med *žaudarcami*, ki so prihajale na Bizeljsko, večidel ženske iz okolice Ažle in Sv. Lenarta pri Čedadu. Zadnja skupina lupark, v kateri je bila več kot polovica Benečank, je lupila slive na Bizeljskem leta 1913. Pot jih je zanesla na Dolenjsko, spodnje Štajersko in v hrvaške kraje, saj so Brici kot potujoči organizatorji lupljenja in sušenja sliv našli pot do vseh vasi, kjer so slive bogato obrodile. Sprva so delo opravljali sami, kmalu pa so k lupljenju sliv pritegnili še domačine.

Na Bizeljsko so Brici, ki so se po ustnem izročilu lupljenja sliv naučili od Francozov, Napoleonovih vojakov, dejavnost lupljenja in sušenja sliv prinesli ob koncu 19. stoletja. Bizeljski slivarji so imeli Brice kot organizatorje slivarske obrti v lepem spominu. Z njimi so se razumeli, označili so jih za dobre ljudi. Njihove moralne lastnosti so opisno izprijali z besedami, da »bi se celo župnik znal bolj zlagati kot oni«. Po ustnem izročilu so bile posebno briške ženske na Bizeljskem priljubljene in občudovane zaradi lepega petja in prijaznosti.

Lupljenje sliv na Bizeljskem je pozabljeni, a pomemben del življenja in preživljanja prebivalcev v času pred trgatvijo. Bila je zelo cenjena postranska dejavnost v Brdih, na Bizeljskem in vseh drugih krajih, kamor so jo zanesli Brici. Sčasoma so domači prebivalci prevzeli lupljenje sliv v svoje roke in se s tem ukvarjali vse tja do druge svetovne vojne in še malo čez. Nekaj let pred drugo svetovno vojno je prešlo lupljenje sliv pod okrilje zadrug. Najdlje se je ohranilo v Goriških Brdih in na Bizeljskem. Poročila kažejo, da je lupljenje sliv na Bizeljskem ostalo živo do leta 1957, v nekaterih goriških krajih pa tja do leta 1959.

V večini lupljenja sliv bizeljske slivarke niso zaostajale za briškimi *žaudarcami*. Spretna bizeljska slivarka je na dan olupila od 80 do 100 kilogra-

mov sliv bistic, v eni sezoni pa po »14 metrov«, kar je pomenilo 1400 kilogramov. S prisluženim denarjem si je pred drugo svetovno vojno lahko kupila te-ličko, če je primaknila nekaj zraven, pa kravo. Vendar so ženske zaslužek naj-pogosteje porabile za obleko in družino.

Etnološka raziskava o lupljenju in sušenju sliv na Bizeljskem, rekonstrukcija dejavnosti, snemanje etnološkega dokumentarnega filma Slivarji (Naško Križnar, 1981, 32 min.), izdelava publikacije o bizeljskih slivarjih (Ivanka Počkar, Slivarji, Vodič k razstavi 9, Brežice, 1982) in etnološka razstava Sli-varji leta 1982 v Posavskem muzeju Brežice so zajeli v svoj dokumentarni na-bor še zadnjih sto in več ustnih pričevalcev – sodobnikov zadnje zlate dobe sli-varstva. Z navdušenjem so se odzvali vabilu k rekonstrukcijskemu prikazu dejavnosti leta 1981. Udeležilo se ga je 25 nekdanjih slivark in slivarjev z Bi-zeljskega, ki so prikazali, kako teče delo od začetka do konca. Slivarski časi so bili večini od njih del njihove mladosti. Slive so na Bizeljskem lupile dekleta in ženske do konca 50. let 20. stoletja in takrat so bile stare dvajset do petindvaj-set let. Zaslužile so dobro, bolje, kot če bi kopale v vinogradu. Delale so od ju-tra do večera, in čeprav je lupljenje enolično opravilo, se niso nikoli dol-gočasile. Dolge delovnike so si krajšale z besedo in petjem, s tem pa nezaved-no negovale živo dediščino in jo podajale naslednjim rodovom. Delo jih je zblíževalo in jim nudilo priložnost za živahnejše družabno življenje. Nekatera slivarska dela so opravljali moški, oni so skrbeli za prenašanje trstičnih les, enkrat z olupljenimi, drugič z izkoščičenimi slivami, sušili so jih, žvepljali in pakirali. Bili so mlajši fantje in možje, ki so se znali med delom šaliti, tako da je ženskemu in moškemu delu slivarske zasedbe delo večinoma potekalo v ve-drem vzdušju. Preden so se zvečer razšli, so vedno skupaj zapeli, kar je bila tu-di sicer šega ob *likofu* – zaključku dela ali slovesu po vsakem prijetnem druženju.

Postopek predelovanja sliv v *prinele* je svojevrsten in nadvse zanimiv. *Prinele* so imele med suhim sadjem najvišjo ceno, saj niso imele z nobenim drugim sa-dežem toliko opravka kot s slivami pri predelavi v *prinele*. Delitev dela je po-tekala po ključu spretnosti: lupile so spretnejše, ostale so opravljale druga de-la: obiranje sliv, gospodinjska dela, pobiranje olupkov ipd. Moški so razvrščali olupljene in izkoščičene slive po lesah, pobirali olupke, tehtali slive, prenašali lese s slivami, jih žveplali, sušili in obračali ter brusili nožičke za lupljenje sliv.

**Tehtanje in pakiranje
prineli pred Vinarско in
sadjarsko zadrugo
Bizeljsko pred drugo
svetovno vojno.**
Razglednico hrani
Posavski muzej Brežice.

**Sušenje olupljenih sliv na
Bizeljskem pred drugo
svetovno vojno.**
Razglednico hrani
Posavski muzej Brežice.

**Pogled na prostor pred
Vinarско in sadjarsko
zadrugo Bizeljsko z lesami,
na katerih se sušijo slive
pred drugo svetovno vojno.**
Razglednico hrani
Posavski muzej Brežice.

Slive, namenjene za predelavo v *prinele*, so najprej skrbno obirali, da se ne bi poškodovale. Olupljene so po žveplanju tri dni sušili na soncu. Šele potem so jih izkoščičili in oblikovali, kar je bilo zahtevnejše in zamudnejše opravilo. Na lesah so jih sušili na soncu do te mere, da so zašelestele pod rokami. Tako posušene so zložili v požvepljane zabožčke, obložene s povoščenim papirjem. Pravilno shranjene so zadržale primerno barvo in okus po leto ali dve. Najbolj slastne so bile čez pol leta, ko je jantarno rumeno barvo narahlo prekril sladkor. Po sladko-kiselkastem okusu so nekoliko spominjale na suhe marelice. Največ *prinel* so izvozili v tujino, predvsem v Nemčijo, Anglijo, Skandinavijo in Združene države Amerike. Pri nas so jih prodajali v delikatesnih trgovinah v Ljubljani in Zagrebu, danes pa jih tudi tod ne poznajo več. Njihova cena je bila po drugi svetovni vojni okoli 14-krat višja od cene za navadne posušene slive. Ogromno dela je bilo vložena vanje, zato res niso mogle biti poceni. Ob rekonstrukciji lupljenja sliv na Bizeljskem leta 1981 so nekdanje slivarke olupile 400 kilogramov sliv in iz njih so s pomočjo moških, že v preteklosti udeleženih pri lupljenju sliv, nasušili 60 kilogramov *prinel* za etnološko razstavo Slivarji (1982) in za pokušno obiskovalcem na otvoritvah v Brežicah (september 1982), Sevnici (november 1982), Ljubljani (december 1982), Humu v Goriških Brdih (junij 1983), Novem mestu (september 1983), Čateških Toplicah (september 1986) in Mariboru (november 1986). Ljudje so si radi postregli z njimi, saj so jih mnogi poskusili prvič in zadnjič v življenju.

*Ivanka Počkar, etnologinja, Posavski muzej Brežice

**Rekonstrukcija lupljenja sliv
na Bizeljskem 1.9.1981.**

foto: Ivanka Počkar.

**Rekonstrukcija predelovanja sliv
v prinele – izkoščičenje in oblikovanje
v prinele, Bizeljsko, 8.9.1981.**

foto: Ivanka Počkar.

**Skupina 25 nekdanjih slivark
in slivarjev med rekonstrukcijo
predelovanja sliv v prinele
na Bizeljskem, 1.9.1981.**

foto: Naško Križnar.

CIEGLCI – SVETE PODOBICE

FABIO BONINI

Z razstavo *Cieglci*, ki jo je poletni Društvo Kobilja glava organiziralo najprej na Razpotji in potem v Beneški galeriji v Špetru, smo uspeli pokazati le manjši del podobic, »cieglcu« po dreško, ki jih naši ljudje hranijo doma.

Večina predstavljenih cieglcu je bila vezana na fare Device Marije in Štuoblanka v Dreki, saj društvo namerava odkriti in uveljaviti predvsem vso tisto bogato ljudsko kulturo, ki jo Dreka, in vsa Benečija, hrani in varuje.

Takrat nismo uspeli predstaviti vrste zanimivih podobic, nekatere od teh vam bomo v Trinkovem koledarju le omenili. Ugotovili smo, da je to polje raziskovanja tako veliko in bogato, da smo se ga z našim delom le dotaknili.

Besedila, ki jih dobimo na teh cieglcah, smo prepisali brez sprememb. Podobice lepo kažejo na osebnost duhovnikov.

Nekaj primerov.

Pre Mario Lavrenčič piše 1954. leta, na cieglcu »spomin Velikonočnega *obhajla*«:
»Umreti bom moral: in se posmehujem. Bog me bo sodil: in se posmehujem. V pekel bom šel: in se posmehujem. O usmiljeni Jezus usmili se me.«

Anton Domenis, kurat v Dreki, piše v lepi knjižni slovensčini, a v tiskarni niso imeli slovenskih črk!

»Velikonocno Obhajilo v Dreki, 1919.

Veliko pokore in trpljenja smo imeli in se ga imamo, Bog drži se sibo v rokah. Ali smo se poboljšali? Kaj se cakamo? Vsak hiti popravljati skodo ki mu jo je prinesla vojska doma in po polju...«

Prepišemo še besede, ki jih je napisal pre Arturo Blasutto, vikar na Lesah, na eni podobic brez datuma. Napis je v italijansčini, ker ta slovenski duhovnik, pogumen, trden, prostaško napaden – pa nikdar uklonjen – ni smel pisati po slovensko.

Piše »Vi me kličete Učitelj in me ne poslušate! Vi me kličete Luč in me ne vidite! Vi me kličete Pot in mi ne sledite! Vi me kličete Resnica in mi ne verjame-te! Vi me kličete Ljubeznjiv in me ne ljubite! Vi me kličete Gospod in me ne vprašate! Vi me kličete Milostljiv in me ne prosite! Vi me kličete Mogočni in mi ne služite! Vi me kličete Pravičen in se me ne bojite!

Če vas bom en dan obsodil, ne obtožujte me... (to je geslo, zapisano v Lubeck-ski katedrali)«.

Način zapisa imen duhovnikov, kraja in drugih podatkov se na ciglicah, podobih, spreminja skozi leta, in to tudi pod istim duhovnikom.

Izvirna besedila v slovenskem jeziku prepišemo z navadnimi črkami, italijanska s kurzivom. S kratico *slo* označujemo besedila v slovenščini, s kratico *ita* tista v italijanščini.

- 1914 v Drenkiji, Anton Domenis župnik (slo)
1919 v Dreki, Anton Domenis kurat (slo)
1920 v Drenkiji, Anton Domenis kurat (slo)
1922 v Drenkiji, Anton Domenis župnik (slo)
1925 pri Meriji Devici v Drenkiji, Anton Domenis župnik (slo)
1928 Marija Devica v Drenkiji. Antonio Domenis (slo)
1932 v Dreški župniji, Anton Domenis župnik (slo)
1939 *S. Maria assunta di Drenchia, Antonio Domenis sac. Parroco (ita)*
1946 v Drenkji, Anton Domenis duh. (slo)
1949/50 *S. Maria Assunta di Drenchia, Birtig Valentino sac. – parroco.*
1951 *Parrocchia S. Maria Assunta Drenchia, Valentino Birtig sac.*
1952 *S. Maria Assunta di Drenchia, Birtig Valentino sac. – parroco*
1953 *S. Maria Assunta di Drenchia, Birtig Valentino sac. – parroco*
1955 *Parrocchia S. Maria Assunta Drenchia, Birtig Valentino sac. – parroco*
1956 *Parrocchia di Drenchia, Birtig Valentino sac. – parroco*
1958 *Parrocchia di S. Maria Assunta Drenchia, (brez imen duhovnika)*
1960 *Parrocchia di Drenchia, Birtig Valentino sac. – parroco (ita)*
1961 *S. Maria Ass. Drenchia, Birtig Valentino sac. – parroco*
1962 *Parrocchia di Drenchia, (brez imen duhovnika)*
1963 *Parrocchia S. Maria Ass. Drenchia, (brez imen duhovnika)*
1965 *S. Maria Assunta Drenchia, Birtig Valentino sac. – parroco*

- 1966 pri Marii Devici Drenkja, Valentin Birtič duh. (slo)
- 1970 *Parrocchia di Drenchia, Valentino Birtig sac.*
- 1971 *S. Maria Assunta Drenchia, Valentino Birtig sac.*
- 1977 *S. Maria Assunta di Drenchia, Valentino Birtig mons. parroco*
- 1980/81/82/83 Devica Marija Drenkja, Mario Laurencic duh.
- 1984/85 Sv. Štuablank, Devica Marija, Mario Laurencic duh.
- 1986 Devica Maria, Mario Laurencig duh.
- 1987 Drenkija-Sv. Štuablank Marij Laurencig duh.
- 1924 v Vikarij St Stoblanka, Al. Qualla vikar (slo)
- 1929 pri Sv. Štublenku, Brez imen duhovnika (slo)
- 1929 *Vicaria di S. Wolfango di Drenchia, (brez imen duhovnika) (ita)*
- 1932 *Parrocchia di S. Wolfango di Drenchia, (brez imen duhovnika) (ita)*
- 1939 *Vicaria di S. Wolfango, Mario Laurencic sac. – Vicario (ita)*
- 1941 *Vicaria di S. Wolfango, Mario Laurencic sac. – Vicario (ita)*
- 1942 *Vicaria di S. Wolfango, Mario Laurencic sac. – Vicario (ita)*
- 1949/50 Vicaria di S. Wolfango, Mario Laurencic sac. – Vicario
- 1952 Vicaria di S. Wolfango, Mario Laurencic sac. – Vicario
- 1954 Sv. Štoblenk, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1956 Sv. Stoblenk, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1958 pri Sv. Štoblenku, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1959 Sv. Štoblenk Mario Laurenčič duh. (slo)
- 1961 Sv. Stuablank, Mario Laurenčič duh. (slo)
- 1963 Sv. Stuablank, Mario Laurenčič duh. (slo)
- 1964 Sv. Stuablank, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1966 Sv. Stuablank, Mario Laurenčič duh. (slo)
- 1967 Sv. Štuablank, Mario Laurenčič duh. (slo)
- 1968/69 Sv. Stuablank, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1970 Sv. Stuablank, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1971 Sv. Stuablank, Mario Laurenčič duh. (slo)
- 1974/76 Sv. Štuablank, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1977 Sv. Stuablank, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1978 Sv. Stuablank, Mario Laurenčič duh. (slo)
- 1979 Sv. Štuablank, Mario Laurencic duh. (slo)
- 1980/81/82/83 Sv. Štuablank, Mario Laurencic duh. (slo)

1984/85 Sv. Štuablank, Devica Marija, Mario Laurencic duh. (slo)

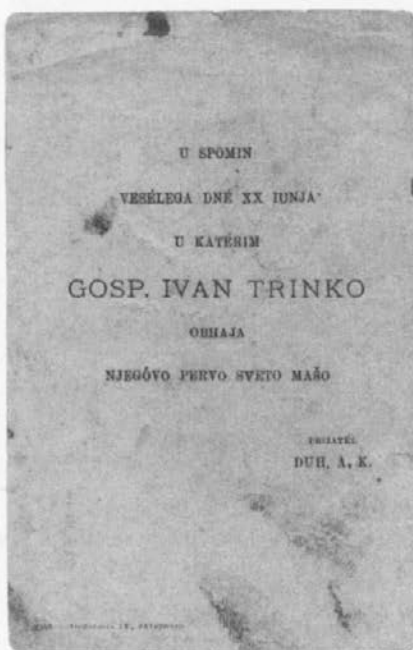
1987 Drenkija – Sv. Štuablank, Mario Laurencig duh. (slo)

1945 v Drenkji, Anton Domenis zlatomašnik (slo)

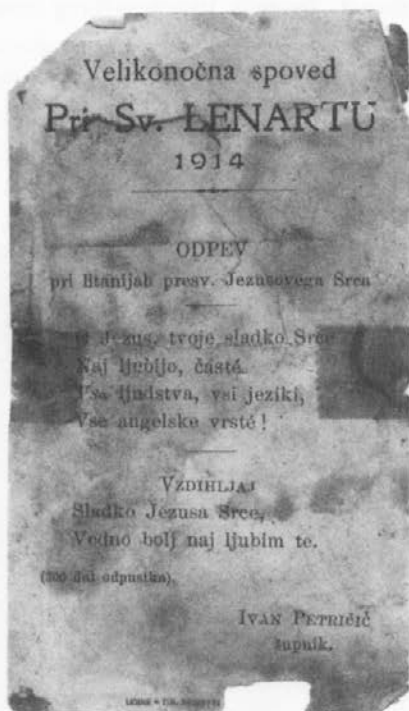
1983 Ronac, Valentino Birtig mons., V spomin svoje zlate maše (slo)

1984 Sv. Stuablank, Mario Laurenčič, 50 let mašnikovega posvečenja (slo)

Brez d. Drenkija, Valentino Birtig mons. (slo)

1886 – Ivan Trinko, prva sveta maša (arhiv Dom).

1914 – Velikonočna spoved pri sv. Lenartu, Ivan Petričič župnik (arhiv Dom).

1918 – Sprejemnica v Marijino Družbo (arhiv Dom).

1933 – Zaharija Sukalja, prva sv. Maša (arhiv Dom).

KAKO SEM SPOZNAL BENEČIJO

JANKO MLAKAR

Doma sem iz vasi Stopnik v tolminski občini, posamezne domačije so na levi in desni strani reke Idrijce s zaselkom Tilnik. Vas je »brez cerkve in nabožnega znamenja« in kljub temu še kar pobožne sorte. Doma, poleg mame Marije je bila še sestra Julka. Naša je bila najbolj revna družina v vasi. Stanovali smo v hiši, ki je bila last strica Anžeta in tete Rozalije, glavna skrb obeh je pa bila delati dnino »na fit« in preživetje. Ob večerjih sta ob komaj vidni petrolejki kekljali idrjske čipke. Zaslužek je bil skromen in tudi dandanes ni nič boljši.

Pri stricu je pod Italijo bila vaška »ošterija«, v njej so se v glavnem ustavljali »furmani« ob kozarčku rujne Rebule, v hlevu pa je skoraj sleherno noč prespal kdo od beračev. Občasno je prišel v dolino, bolje povedano v grapo, na lov in v gostilno veliki slok mož, od vseh spoštovani župnik Jožef Jušič iz farne župnije Pečine pri Šent. Gori. Svoje farane je poleg molitve učil tudi sadjarstva, sadike pa je prinašal iz rodne Benečije. Na stara leta in že po vojni je bil premeščen v Kred pri Kobaridu, tam je umrl in bil pokopan. O njem sem prebral, da je bil rojen 8. aprila 1873 leta v Sv. Petru pri Nadiži – Čedad.

Benečijo in njene ljudi sem tako »spoznaval na daljavo«, - bolj od blizu šele kot miličnik na Tolminskem - da je onkraj Nadiže Benečija, »dežela kostanja«, o kateri sem v otroštvu premleval radovednost, domišljijo. Mamina znanka Jera, katera pa je med vojno preminula med žicami na rapalski meji, je hodila v Benečijo po kostanj in se vračala šele po tednu dni. Bil je za večerjo.

Jere ni bilo več in tudi kostanja ne, pa tudi župnika Jušiča ni bilo na lov v grapo, ker je bilo prenevarno hoditi po grmovju in senožetih.

»Vojna vihra se je poznala tudi na podeželju.«

Ponovno sem razmišljal o Benečiji. To mora biti zelo daleč, zanjo ve sam Bog in mamina znanka Jera. Pozneje sem to razvozlal, »poslušali smo po radiu Ljubljana« prepevati *Beneške fantje*, in sedaj sem znanec te kostanjeve dežele »dobrih ljudi«, bralec tednika *Novi Matajur* in prijatelj mnogih, posebno iz vrst planinske družine.

In žal, mnogo znancev je odpotovalo v deželo odkoder ni vrnitve.

Za njimi pojdemo tudi mi in vsi.

»TAKO SO PELI – COSÌ CANTAVANO«

RUDI BARTALOTH

Glasbena matica – Šola Tomaž Holmar v Kanalski dolini, Slori in Slovensko kulturno središče Planika so pred kratkim izdali knjižico z naslovom »Tako so peli – Così cantavano«. Projekt, v okviru katerega je nastala knjižica je pomemben dokument kulturne dediščine na področju ljudskega petja v Kanalski dolini in se veže na zgoščenko z istim naslovom, ki so jo prav tako izdali v Kanalski dolini lansko leto. Posebej zanimiva je zlasti iz etnomuzikološkega vidika, saj prinaša uvid, katere pesmi so najraje peli zbori in priložnostne skupine vaščanov, ki so se zbirali v gostilnah po nedeljskih in prazničnih obredih, a tudi v vsakdanjem življenju.

Posnetki so nastali v ukovških gostilnah in domovih s snemalnimi aparati, ki so bili v rabi konec šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Posnetki pogovorov in petja tako ne ustrezajo današnjim standardom, saj vsebujejo še druge zvoke in šume, saj so bili pridobljeni s takratno tehnologijo in v neprimernih prostorih; predstavljajo jih v njihovi izvorni obliki brez kakršnihkoli popravkov. Snemalci, tehniki in raziskovalci so skušali – in to jim je tudi povsem uspelo – ujeti del kulturne in glasbene vsakdanjosti na območju Kanalske doline, posebej v Ukvah.

Originalna snemaja so nastala v letih 1968 – 1972 na pobudo Glasbeno narodopisnega inštituta predhodnika Sekcije za glasbeno narodopisje pri Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, in v sodelovanju z dr. P. Merkujem. Založniki so originalne posnetke iz starih trakov reverzirali in digitalizirali brez vsakršnega spreminjanja originalnih zvokov in šumov, ki se zato marsikdaj slišijo v ozadju.

Iz posnetkov lahko razberemo, da so bili pevci in pripovedovalci sproščeni, prepoznamo pa lahko tudi način takratnega razmišljanja in pogovorno različico slovenskega jezika v Ukvah.

Posnete pesmi so pevci peli v domačem slovenskem narečju in knjižni različici slovenskega jezika.

Vse to je prenešeno v knjižico. Ker besedila v knjižici niso zbrana zgolj v znanstvenoraziskovalne namene, so pri zapisovanju pesmi uporabili srednjo pot, ki je je bralec ali poslušalec vajen, in s poenostavljenim zapisom skušali slediti izreki. Izjema so le zapisi govornega besedila pokojne gospe Marie Wudenik, ki so namenjeni tudi podrobnejšim dialektološkim raziskavam slovenskega lokalnega govora in so v knjižici zapisana po sistemu ZRCola.

V brošuri so zbrana besedila v slovenskem jeziku, fonetični zapis pesmi v slovenskem narečju in prevodi pesmi v italijanščino ter zapisi govornega besedila gospe Marie Wudenik. Delo, ki mu bodo gotovo sledila še druga, je prispevek slovenskih ustanov k ohranjanju ter zaščiti pevske in kulturne dediščine v Kanalski dolini. Transkripcijo in prevode v slovenski jezik je opravila dr. Karmen Kenda Jež, prof. Manuel Figchel je vodil in izpeljal projekt v celoti. Na zgoščenci in v brošuri se nahaja samo del posnetega raziskovanega repertoarja zaradi tega obljublajo, da bodo z delom nadaljevali in da bodo sledile še druge objave.

**Tako so peli
Così cantavano**

Ukva
Peli skupina mladih v goriški
Pian Farche Minko in FK, 21. dec. 1968
(tam. 28. let. ZK)

The image shows a page from a music book. At the top, the title 'Tako so peli / Così cantavano' is written in a bold, serif font. Below the title, there is a small block of text providing details about the recording: 'Ukva', 'Peli skupina mladih v goriški', 'Pian Farche Minko in FK, 21. dec. 1968', and '(tam. 28. let. ZK)'. The main part of the page is a musical score. It consists of five systems of music. Each system has a vocal line on a single staff and a piano accompaniment on a grand staff (treble and bass clefs). The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings. The lyrics are written below the vocal lines.

NAŠA BESEDA

TI MARTVI NA GUORJO ... AN NEČIJO SUZE

ADA TOMASETIG

TI MARTVI NA GUORJO

Ankrat so vsi umeral ta doma.

Ponoč niesu pustil samega te martvega, an so blí možje al puobi od vasi, ki so ga hodil varvat.

Ta par hiš so jin napravli za pit, za jest, an oni so sediel du hiš an vsaktikaj su šli gu kambru gledat, če lumini so goriel an če je bluo vse pru.

Anta tle v Saržent je biu an šuoštar, ki je biu nimar veseu, je nimar pieu an je guoru, de se na boji še zluodja.

Kar je umru kajšan tu vasi, je vprašu te mlade – Na dost vas puojde varvat naco? Al se bojta? – An takuo naprej.

Takuo, kar tu vasi je umru an mož, puobi su se zbral an su jal: – Telkrat muormu stuort iti varvat šuoštarja, an ga muormu lepuo zastrašt. –

Anta so šli doh šuoštarju an su mu jal: – Čujte, obedan na more iti varvat rencega Lukeža, bote muoru iti vi an bote sam. –

– Kap de puojden – je jou šuoštar – se na more pustit samega rencega Lukeža, je biu an bardak človek. –

Anta po vičerji je pobrou njega rodje, stolič an je šu gu Lukežovu hišu. An je jou gaspudinji – Jest gren gu kambru, bon dielu an varvu Lukeža brez hodit gor an dol po štengah. –

– Takuo ki čete – je jala gaspudinja – tle na mizu san van diela za pit, če vas bo žejlu.

– Lepuo vas zahvalin – je jou šuoštar an se je pobrou go po štengah.

Je deu dol njega stolič, njega rodje, an potle je šu čeh te martvemu. Ga je le-

puo požegnu an je pomolu. Potle je začeu šivat čaruoje, ki je napravju te staremu Gujonu.

Tau koncu duora te mladi su mislil an guoril, kuo ga ustrašit.

– Kar puojde du hišu pit, al pa kar puojde scat, preložimu te martvega an jest se denin tu kaselu an ga bon strašu – je jou adan.

– Ja, ja – su jal te druž an su čakal.

Anta, kar šuoštar oku ne desete je šu du hišu, hitru su preluožli te martvega če na klanicu an adan se je deu tu kaselu.

Kar suoštar se je uarnu gu kambru, je pogledu lumine oku kasele, je parluožu nu malu oja an je pogledu te martvega an je jou – Pried je biu odkrit an sada je pokrit z arjuho. Muore, de je paršla ta stara ga pokrivat. –

An se je nazaj usednu če na stolič an je šu za njega dielan.

Anta tu an žlag je videu, de te martu je vzdignu gor nu roko. Je ustu an mu ju je luožu na mest.

Se nie biu ku usednu, ki te martu je vzdignu gor pa nogo.

Nazaj je šu če an mu ju je znižu.

– Je umru dave – je jou – an šele se mu natiegvaju žile! –

Počasu je šu sedet an nazaj je začeu šivat, riezat, natukat, an grede ki je dielu, takuo ki je biu navajen, je začeu žvižgat.

Anta te martu je gor ustu an je jou – Ka na veste, de se na žvižga ta par tih martvih? –

– An vi na veste, de ti martvi na guorjo! – je jou šuoštar an ga je poknu s kladvan tu rame.

Puob se je bou, de mu da s kladvan do po glavi, an takuo je skočnu uoz kasele an je leteu do po štengah.

– Glih tarkaj, de me nie ščedu! – je jou tin družin, ki su ga čakal do na duore.

TI MARTVI NEČIJO SUZE

Ni žen ji je biu umaru sin. Se nie mogla potalažit an je nimar jokala an se žal-
vala.

An dan, ta pod Vaht, je šla če h gaspuodu an mu je jala – Čujte, v telin cajtu
vse dušice se vračajo nazaj an ponoč hodijo pošlušat njih maše. Vas prosin, pu-
stite me iti gu cierku, naco. Rada bi videla še an krat mojga sinu. –

– Ne – je jou gaspuod – te martve če bit jih pustit v mieru. –

– Vas prosin, vas prosin, samuo še an krat ga čen videt! –

Anta gaspuod, usmiljen, je jou: – Na vien, če tuole je pru, pa ku čete iti, van
pustin odpartu cierku. –

Žena, opunoči, je šla gu cierku. Vrata so ble parpartē an notre je bla luč an se
je čulu molit. Kar je stopila notre, cierku je bla puna dušic. Kajšne su molile,
kajšne so piele.

Anta, tu nin piču, je vidla nje sinu. Je gledu tu tla an debele suze su mu šle do
po licah.

Nie mogla če h njemu, je bluo previč dušic miez njih.

O ni treh po punoči vse se je zubilu.

Žena je ostala tu cierkvi an at ju je ušafu gaspuod, kar zjutra je paršu za mašu.

– Ah, muoj gaspuod, – je jala joče – san še buj žalostna sada, ki san ga videla! –

– Čujte – jou gaspuod – vaš sin je joku, zak vas vide nimar žalostnu an objoka-
nu. Se muorte potalažit an molit Mariju, naj van da muoč iti naprej. –

Anta tala žena je molila Mariju, naj ji pomaga prenest tole žalost, an počasu
počasu se je bla potalažla.

Nu lietu potle, za Vaht, je nazaj prosila gaspuoda, naj ji odpre cierku. Opunoči
je šla gu cierku an se je usednila gor blizu utarja, an grede ki je čakala, je piela
potihu. Anta so paršle te dušice an miez njih je vidla nje sinu: je biu veseu, ju
je lepuo pogledu an se ji je posmejou.

Žena se je pokleknila an je lepuo zahvalila Marijo an potle je šla damu.

An po pot se ji je zdielu, de nje sin je šu blizu nje, de nie bla sama.

TU PIČ TE PANVAM

JOŽICA STRGAR

Strah, pravejo, je velik, je čerenj, ti store trest skranjo an če necieš, ko de b' cveke dielu.

Strah je na rieč, ki je dobro, de je, ma gorje tistemu, ki ga pošlata.

Pravejo, de gouorit go miz tele reči je nagobarno. Je buojš iti par nogah go na Staro Goro an plačat vič ku kako mašo.

Prid ku j' bla te druga uojska, ma an potle more bit, nie bluo ta po hišah letrike. Nie bluo lampadi na baterije, kar se j' muorlo ponoc okuol hodit.

Je bla kaka fagla doma nareta, kak lumin al samuo pot ta pred tabo.

Ma nuoč ma sojo muoč, an ponoč so dušice, tiste, ki nieso ušafale prestora tu britofe, okuol hodile.

So pravli, ja, de nuoč ma sojo muoč, an če nie bluo sile, je bluo buojš bit ta za kotam.

Ma tud ta za kotam nie bluo zmieram šigurno!

Mi je pravla moja ranca mat te stara tele strašnce. Jeh je pravla, de so nam šli lasje po luhtu.

Ankrat je jala, se na smie povidat kod, je tu naši vas tu Drec vsako nuoč tu ni hiš strašlo. Zvičer, kar je daržina šla spat, se j' čulo do po hiš hodit. Do na šporgetu so se čul rinki odperjat. Od mlieka so se začele kantle tačit. Čulo se j', ko de b' uoda vriela tu kotlu an no joudanje – jokanje – se j' čulo, takuo žalostno joudanje ...

Daržina se j' tresla tu kambri, molila, tist, k' je mogu buj zvestuo an mu j' skranja pustila. Sa so se zobje tresli ku makina za slamo riezat.

An ku j' začelo, takuo se j' vse umerilo, ma meru tu hiš ga nie bluo.

An dan pa je te star gaspodar šu h spuoved go h Devici Mariji an poviedu fajmoštru, ka se gaja.

Fajmošter ga j' poprašu, če je ker kakemu te ranjkemu tu hiš naredu ki slabe-ga.

Mož se nie mogu zmislet, de bi ki takega bluo.

– So bli vsi karščeni? – je prašavu napri.

– Ja! – je jau gaspodar.

– Se j' ker sam vzeu življenje an je podkopan ta za zidan od britofa?

– Ne! – je odguoriu gaspodar.

– Biežte damu an se pomenajte tele reči z družino. Tu nediejo pridite nazaj h spuovedi!

An gaspodar ga je v strahu prosu, če lohno pride že drug dan.

– Moreš prit, – je jau fajmošter – če boš znu ki poviedat.

An takuo je bluo, je šu damu. Kar so opudan zmolil očenaš, so se začel menat go miz tolo rieč. Počasno počasno je paršlo uon, de j' na čecha ta od hiše zalovila no staro pekjarco, k' jo je prosila an kos pulente.

Tuole je biu an smartni grieh, zak se j' seromaku – ma sa seromaki so bli vsi – muorlo zmieram kiek dat, zak če ne je parneslo nasrečo.

Tuole je šu mož poviedat fajmoštru.

An on mu je jau: - Skuhita an velik kotu pulente an jo pustita ta na vinkli. Peržgita no kandelo an vsi molita, de vam Buog an dušica odpusti. Ist pridem jutre zagoda an jo tu pič »panvam« an bota miel mier.

Takuo so naredli an blizu pulente so pustil še an lončič batude an so šli spat.

Za no malo cajta so čul, kuo se odperjajo vrata od hiše an potle od kambre, an okuol glave so čul an mraz, ko de b' bluo na križ odprto.

Še sami nieso videl, kakuo de jih od strahu an groze nje zadel Božji žlag.

Druzega tisto nuoč nieso čul.

Zagoda zjutra je paršu fajmošter an jeh je še ušafu tu pastiejah, k' so še nimar molil rožar.

Nie jau druzega, ku poprašu je, a je sniedla, kar so napravli.

– Ja – so jal vsi hnadu.

An je začeu škropit z vijo od pušpana an z žegnano uodo ta po vseh prestorih an molu an zagovarju ... Ta par štengah se j' ustavu.

– Tle v pič te denem, tle te panvam, ušafi svoj mir an odpusti grešnikam, saj so bli že zadost štrafani!

Tisto nuoč nieso spal, so v strahu čakal, če pride dušica nazaj.

Jo nie bluo. An maj vič potle ne, je biu mier.

»Videš, – je jala naša ranca mat – Buog ji di mier, zak je trieba zmieram takuo reč, kar se govori od kerega te rankega – na smiš bednega praznega pustit uon s hiše, de te na Buog štrafa. – Muoraš znat vzet, ma muoraš vič dat, ku vzameš. Če niemaš družega, pa zmol za lon an nimar boš miela čisto dušico an mier.«

Takuo se te rada zmislem, moja Tonina, s tojem učilam si zasenjala mojo pot.

An je ries, vič ku daš, vič ušafaš nazaj.

An če daš s sarcam, spiš v mieru, te na sisa ne mora ne beden strah an moreš hodit ponoc okuol tkaj, ki cieš. Te varjejo vse dušice, k' si jih meu rad an so te miele rade.

An mier tu duš an tu sarcu je na velika bogatija.

Ušafita jo an vi, k' bota tuole bral.

Boglioni moja ljuba ranca Tonina, te stara mat, an Buog nam di še napri v mieru spat.

MODERNI STRAHUOVI

CLAUDIA SALAMANT

Šesta an pu zvičer.

Šestuo metru od duoma. An drug dan je skoraj šu an tudi moja pamet začne plut.

Vozim an na gledam vič pot. Brisalci (od avtomobila) se gibjajo na pravo an na te čemparno, napri an nazaj. Tučejo ritem.

Ritem: trenutki, ure, miesci, lieta ...

Vse v življenju ima svoj ritem.

Kar naenkrat me zaboli želodec, mi parmanjka sapa.

Ritem vsakdanjega življenja nam krade cajt za vse, kar imamo pri srcu.

Tuole me mot, me pru straš.

Se potrudim: rada bi se spomnila na muoj narbuj oddaljen spomin.

Spomini, misli, čustva ... nam jih na more nobedan ukrast, niti cajt.

Sam bla zelo majhana. Je bla jesen. Ta uone je bla tama, vietar je gulu.

Vse žene (an tudi kajšan mož) so se zbrale dol na podu (gor nad kletjo) an so lupile sierak.

Je manjkalo malo dni za Vaht an o te mrtvih so guorile.

Je bluo malo luči v sobi an na zidu so plesale velike sience. Sam se bala, pa sam tiela poslušat.

Sam se usedinla na stolič v miez vseh. Oči sam imiela velike, ku bak, usta so se tresle an sam požgerjala slino. Se mi je zdielo, da videm vse, kar pravijo.

Vsaka je poviedla dno strašno an tista potle še dno buj strašno.

»Ankrat judje so hodil h jutarincah, h mašam, ki so jih dielal zjutra, pried ku se je nardiu dan. Gor par Čubcu (vasica v Idarski dolin) je bla na žena, ki je tiela iti h mas gu Lig, na drugo stran Idarje. Je vstala, ki je bla še nuoč, pa je bla v skrbeh, zak je mislila, da je ura za vstat, da je že pozna.

Je vstala, se je obliekla an je letiela čez Idarjo, tudi če je bla tarda tama.

Kar je paršla tu cierku, je vidla, da je bla že puna judi. Se ji je zdielo čudno, zak ponavadi jih nie bluo tarkaj. Je lepuo pogledala oku sebe an je zamerkala, da adni so bli že umarli. Jih je zapoznala, čelih so bli sam duh an nieso imiel obraza. Njih obleke so ble prazne.

Med njim je bla tudi nje botra, ki je bla že umarla. Se ji je parbližala an ona ji je jala: "Oh, moja čeča, ki dielaš tle? Muoraš proč iti, zak tela je maša za te rance. Na moreš ostat tle! Posluš, kar bo gaspuod ozdigu, let hitro uoz cierkve brez se obarnit, let hitro damu!"

Čeča je bla ustrašena. Je nardila, kar ji je botra kuazala. Se je tresla ku šiba.

Kar je gaspuod ozdigu ta pred utarjam, je letiela na vrata. Kar je bla ta na vrat, se je nazaj oglednila an ji je padla veleta dol z glave na tla.

Se ni ustavla za jo pobrat, je utekla damu, ku tavžint hudiču.

No malo ur potle se je naredu dan. Zjutra čeča je šla na pravo mašo, na jutarinco.

Pried, ku je stopnila v cierku, je zagledala, da dol na žegnu, na vsakemu grobišču, je biu an koščič nje velete, ki te martvi so nesli za sabo.«

Pravca je finila an ist sam ostala na stoliču, ku an štor.

Sam gibala samuo oči an gledala oku sebe.

Se mi je tielo scat, pa sam tiščala. Sam se bala še gor vstat.

Mama me je pogledala an se mi je parbližala, me je parjela tu naruočje an me je talažla: mi je pravla, da se na smien bať, da nie nič ries.

Nona, ki je pravco poviedla, nie bla takuo prepričana, da se ni zgodilo zaries.

»A, takuo so pravli!« je jala.

Te martvi, duhovi, fantini, viedomc ... so ankrat strašli judi.

Zadnje cajte »moderni strahuovi« hodijo po naših dolinah.

Požgerjajo slovenske besiede, strašijo nas an riežejo nam kornine.

Sada se bojmo vsega, še dihat.

Se bojmo s fureštim, ki ga na lepuo poznamo, preguorit,
se bojmo dielo zgubit,
se bojmo reč, kar mislimo ...
kajšan se boji še mislit!
Se bojmo bit, kar smo!

S telimi misli v glave odprem vrata od hiše, pozdravem an se posmejem, pa
želodec me spet zaboli.

PRAUCA O MRTVAŠKEM POTOKU IZ SOVODENJSKE DOLINE

Al veste, zaki se kliče potok, ki gre dol po dolin pr Čepletišču »Mrtvaški potok«, nam je jala dnega večera po zim naša stara mati, ku smo se vsi tiščal oku ognjišča an čakali, da b' nam kej interesantnega poviedala. Vsi smo dobro poznali ta potok, a nobedan ni viedu poviedati, zaki se kliče Mrtvaški potok. Kurjozni smo čakali sada, da nam stara mati povie ta mišterih. Prmaknila je suoj stolič bolj blizo ognja, se odkašljala an začela:

»Ku sem bla jast majhna, takrat se ni nobedan upu hoditi po noč po tisti tesni poti, ki pelje od Sovodnje do Čepletišč an Polave. Ljudje so pravili, da tam straši od starih cajtu sem an tuo narbolj tam pr muostu Ranta. Jast nisem maj nič videla, ker niesam hodila ponoč oku, a muoj oče je pravu, da je dno nuoč, ko se nazaj uraču od čedadskega sejma vidu cielo grupu škratu, k' so plesali. Mieli so duge an biele brade an na glavah so miel ardeče klobuke. Bili so takuo strašansko gardi, da se jih je bau tud sam zluodej. Muoj oče se je kar nazaj v oštarijo varnu an je tam čaku dan. Buog var tistemu, k' bi se upu motit ples škra-tu. Če je biu ta človek dobar an brdak so ga samuo pretepli, da se je težkuo da-mu parvljeku, če je pa biu ta kakšen pijanc, al da ni mieu čiste vesti so ga kar na drobne kose raztargali. V dolin ob tistemu potoku pa so se parkazovale tud hudobne divje babe, tašne da se je vsak bau, da bi ga štrafale, kjer jih je paršu motit ponoč. Dosti je znu poviedati rajnki Žuan taz Polave o škratih an od teh divjih bab. Žuan je biu godac, ki je takuo lepuo godu na suojo violino, da so ga še sami cesarji klicali na svoje gradove, da jim je godu na violino an takuo jim dielu kratak cajt. Hodu je po cielem svietu an nimar na violino godu, ku pa je paršu bolj v lieta je postau bogat se je zaželiu priti na suojo domačo zemjo. Kar

je biu tud potrieban počitka od takuo dugega življenja po svietu se je varnu v Benečijo. Bluo je oku sv. Tri Kraju an prav marzlo je bluo, ko je paršu dnega večera v Sovodnje. Čepru je biu močno postaran so ga ljudje subto spoznal za Žuana, za tuo, k' še nimar je nosu svojo violino čez rame. Prosili so ga, naj ostane v dolin do drugega dneva, an da se ne smije fidat hodit ponoč po pot, k' pelje ob potoku v Polavo. Žuan se je pa tou pokazat za korajžnega an nie maru dobre nasviete ljudi. Pa tud šperanca, da b' vidu družino, je bla takuo velika, da je še pred punočjo zapustu dolino par Sovodnji. Nuoč je bla takuo tema, da se ni videlo niti dan korak naprej an zatuo se mu je zdiela pot bolj duga, ku po navad. Da b' priet pršu do domače hiše, je začeu gosti na violino an godu je takuo lepua, ku še nobedan krat priet v suojen življenju. Škrati an divje babe, ku so čul to liepo melodijo so ostali kar inčantani an zatuo niso Žuanu nič hudega napravili. Sada je Žuan mislu, da je žej deleč od perikulja an zatuo se je usednu na dno skalo, da b' se odpoču. A glejte, pred sabo med potjo je ugledu čarno mertvaško kaso oku katere so ble paržgane sveče. Ču je tud od te kase dan čudan glas. V tistem momentu se je parkazala od oblaku tud luna an ta špetakul je biu strašanski. Marzli sudoriji so ga začeli obhajati po vsem telesu, tišču je ušesa an oči an usedno je vidu an ču tist glas od tiste kase. Je teu ustati gor, pa ni mu več, biu je ku žiu prkovan na to skalo. Sada se je spet spomniu svoje violine an je začeu še lieuš ku prej gost, zaki je zaries videu škrate an tiste babe. Godu je takuo lepua an dugo, da se je začeu dielati dan an tada so paršli škrati an odnesli kasu du patok. Žuan ni mogu več hodit an so ga muorli nesti na rame damu dva moža, k' so od tam šli. Potem je še dugo liet živeu an pravu, kakuo je bla huda tista nuoč.

Žuan an tud drugi ljudi, k' so bli korajžni se niso več upali hodit ponoč po tej poti an še danas, kdor pozna tisto prauco o Mrtvaškem potoku, hodi raj po dnen domu ku ponoč. Vsak se boji, da b' ga zajela na tem kraju kakšna naseča, ker nobedan v Benečiji ne zna gosti na violino takuo lepua ku Žuan od Polave, k' je inčantu škrate an divje babe, k' kakor pravijo ta star, še danas stojijo tam na tistem miestu.«

ZA WOTROKÈ

SILVANA PALETTI

Nur noga timpa naše none, naše mame, so nās wučile zglicduwat po nās, gore po pǎrsta. Ni so gǎli, da wsaka rokica ma pet pǎrstiçow, wsaki pǎrst ma dǎn glas. Wsakè zglicduwēnji ma swo wižo.

Te pervi pǎrst di: – Ja si lačan

te zagont di: – Čemo skuhat

te tretnji di: – Ni muke

te štertnj di: – Čemo jo wzet tuw komarlino – tuw bankiço

te petnji mali piçinink, zarehni: – Ma çon nawadi mami!

Dǎn, dwa, tri, štiri, pet, spravi pǎrstiçe

dǎn za glawo, dǎn za rep!

Dǎn, dwa, tri

dǎn, dwa, tri, štiri, pet

obrati se, dǎn kenk, tau rit!

Dǎn, dwa, dǎn, dwa, tadej kohà?

Tri, štire, pet, gó, čakajme spet!

Šejst, sedǎn, ösan, devät, desät,

ojme vè, taw ti poloze!

Dǎn, dǎn dǎn waliki patalèn se budi, kikiriki

dwa, dwa na mala raçica dila kwa kwa

tri, tri dan černi grigić dila kri kri
stiri, štiri dān mali pēsic se čipiri
pet, pet sunčace se smiji spet
šėjst, šėjst, dān vliki kolačec
sēdan, sēdan, babica sidi
ōsan, ōsan nōgica je bōsa
dēvat, dēvat gremo dēlat
dēsat, dēsat se zbrisāt za no lipi jabulko.

INDUVINIK

Du stuji ta stran, du stuji se stran, tami srido si jā. Koj to je? (*Putōk*)

NO PRAVICO?

TUJA ANU MUJA

Na mala brenkasta tuca sa ni vi, da skot paršla njawkala dišpirana, wdjokana
gore po ni poti: – Si lačna, zmerzla, niman strehe, kan se ritirat!?

Nišci ni rišpundāl, du je spodil, prignāl.

Dān sami zarjuvel: – Nimamo drubiža, ostajkow kruha, ničemo dlak po vasi! –

Boga tuca, štiri kosti, malo kože, ta na miro lažala. Na sama muha ji frunkule-
la. Tuv ni štali na kozā zablejnula, zablāčatala: – Mehehee... kebej si, puidi se
mle!

Boga tuca, se kumuj pobrala, nu par dura se sfulila, nu pod jasle se zdregala.

Nu pod jasle se zdregala, ko muja jo wgledala se nasmejnula.

– Ni stu se bat izde, ti će bit gorka anu sita. Pujdi se mle!

Muja se lopo ġala lāžāt. Tuja se parbližnila pučaso, pučaso jela pušāt.

Razpotje, šolsko leto 1959-1960.

KONTRAŠENJO

LUCIA P. TRUSGNACH – ŠKEJCOVA

Če me je kajšin prašou, al znam kej po teljansk, sim odgaurila »si«, celih nisim znala družega. Mami an tatu ni bluo dost mar nas navast tiste malo, k' so znal, so pustli, de nas ažilo navad, če prou prou muora bit.

Ažilo, čudna, nova besieda, k' so ti pravli smehe: »Boš hodila v ažilo,« so obiecjal zmierej le bul pogost.

»Ti dam ist ažilo.«

Na pasaš cje čez Laz brez pogledat gu tisto hišo Šiorovo, k' inkert je deržala noter našo pervo nepozabjeno šuolo.

Majhini, ustrašeni, lahko de an ujokani, smo se spliezli prvi krat gor po tistih vesokih štengah an smo gledal gu mamo: »Ka bo miela kuražo me pustit tle na pragu, de me tiste vrata požgrejo. Če me tle pusti, bo za zmieram. Mama, mamica moja! Najme pustit tle! Pelji me damu, bom berka!«

Smo se sperjel ta h mami, ko brušjan: za roko, za noge, za vrat an lase, če smo bli šele v naruočji. Pa ni valjalo nič. Nieka žena nas je čakala ta na pragu smehe.

»Ka se smieješ an ti, poviej mi, duo te pozna tebe, te necjem še videt, biez proč, te necjem,« an je pomagala mami, de so nas odtergal.

Šele si biu perpet za kijkljo mamino, k' so se vrata zaperle an pustle unè naše upanje. Ta noter nas je bluo že intkaj. Kajšnemu se je šele kucalo an kajšin, pried bul kuražin, je pa šele začeu cmikat, ker je vidou mamo iti damu.

Takuo je peršla naša perva zornada tu paražoni – bedin nas ni prašou, al cjemo al ne, sami se nismo bli basal cje noter – an smo se muorli navast, raj pried ko potle, kuo se živi vsi kup. Smo ostal zgubjeni kako uro, ne vic. Ker je biu cajt iti damu, smo bli vsi veseli an veliki perjatelji, smo se vsi poznal po imen.

Tentega smo miel imena že bul *moderne*, ko Vidja al Bepic. Ne prou ko na do-našnji dan, pa je bluo tkaj Gianni tu ažil, tisto lieto, de za jih arzločit meštra jim je uzdiela dergač: jih je pošacala andè brez družega, adin je ratou Gianni-no, adin Giannetto, adin Giannone. Se nismo mogli zgrešit: vsakemu po njega mier.

Radio, televižjon, k' je začenvou glih tentega nam učit pamet an *Grand Hotel*, k' so se ga naše mame posajale, so miel tako muoc, de na naglim so "zrasle" Nilla, Loretta – telih narvic – Adriana, Graziella, Jole, Graziano, Dorina, Sergio, Giuliano, Marino ... Dol z doline, k' so bli bul naprije ko mi, je vešpegala an kaka Edi, Niče, Niveš, Nirvana. Hudic naj vie, kje so ušafal tele imena an al so viedel, kej ciejo rec.

Našim staršim ni bluo dost mar, de ratamo perljudni al de se kej navadmo, so nas uozil v ažilo za de so nas diel ta miz pot, de nismo perderžal ta doma naše mame an none, k' so ble bul h nuc tu gruntu.

Še južno so nam dajal, an zaston je bluo!

Nam se je odpru pa nuou sviet, vse je bluo drugač ko ta doma, perfin jizik. Ta-ta me je prašou, ka so nas navadli prvi dan. Sim mu jala: *kontrašenjo*.

»Kaj tiste, kej cje rec?«

Se mi je čudno zdielo, de na vie, de mu muoram ist poviedat, niemu, k' je viedou vse reči.

Sim se čula že no malo vešuolana, buoga. Tist dan meštra nam je storla vebrat no podobo, namalano na majhini daščici, vsaka drugač, za de bomo viedel, kam obešat naš gvantič an skranit vse, kar je bluo naše.

Podobe so ble vesele an živuo pofarbane. Ker je peršlo minè za vebrat *kontrašenjo*, nisim uagala prebierat ande sim vzela podobo kandreje, k' je bila na verhu.

Vse so se mi zdiele lieuš ko moja, potlè. Sim jo bila rada zamenila, ma meštra mi je jala, de ne, do hliet boš kandreja, zdej maš no lieto cajta za poštudierat, kej cješ ratat.

»Matil cjem ratat, jagoca ardecja, mačica, pušilc al tičic,« sim študierala omuljena an jezna. Samuo za tuole se mi je zdielo dugo no lieto.

Za vse te druge mi je bluo takuo všec hodit v ažilo! Ki reči smo se navadli, gre-de k' smo se tolil, an bedin ni biu zaveržen, meštra je vsakega poslušala, ji ni manjkalo cajta, je bila atu za nas.

Ka smo dielal cieu dan? Puno cajta smo sediel ta za bankam an poslušal, kar nas je meštra učila. Grede smo diženjal ure an ure, ni permankalo karte an koluorjov al pa smo kake dielca napravljaj: Božic an Velika Nuoc so nam dajal zmierej puno opravil, še bul ko praznik mame, k' so začel tenčas praznovat.

So nas učil an piet. Meštra – čudež velik – je odkrila no veliko černo škatlo, je zavila nieko *manovelo* ta na stran an je začela gost na orle. Mi za njo z vsim sercam: »*Mama! Šoloperté lamiakanco nevola; mama, šarokonte tuñonšaraj piušola*« čelih nismo viedel, kej cjejo rec vse besiede.

Vse tele diela so ble narete poskrivš, Buog var poviedat kej ta doma, za de mame, ker so nas peršle gledat, so ušafale *šorprežo*.

So nas učil an kake diela bul hišne: pomest, snet prah, napravt mizo, kok se gre: vilce na lievo, nuož na pravo, tle tovajuc fajno spravjen na špik, vse dva persta ta od kraja mize an dva persta ta od tonta.

Šele dons, ker posodo obrisavam, se dostkert zmislim, de so me navadli tu ažil. So bli tonti takuo fajni, purcelan te fini, lepuo dekoran z otročjimi motivi. Smo obuval žametuove ardecje žekicje, zapiknjene ta na stran z batonicjam; ta doma an ta uone smo nosil zmierej te černe, ko vsi.

Smo nosil viertuge, ta zad zapiknjene, an te pervo rieč nas je meštra navadla, kuo se muormo pomagat adin družemu za jih zapikint an arspikint, an če so nas peljal na špaš, so nam nasadil na glavo še nieke biele šklefe: ščicam po cje an sam.

Našo meštro smo jo miel dobro radi, čelih je bila vsako lieto druga, vse do z Laškega, vse berke berke. Naj so se klicale Valeria, Liliana al Ilaria, smo ble šigurne, de naše hčera se bojo klicale ko one an de inkul, na bedno vižo, jih na pozabmo. Pa smo jih. Vse, kar nam je ostalo, so tiste obiune fotografije, od kort špegamo milo, mamu zaliskane lase, *banano* al pa *frangeto*, k' nam jo je mama glih glih ostrigla, ko Buog pomagej.

Ker popudan je peršlo rešilo, naše mame so nas že čakale ta na pragu.

Narraj smo se jim spliezli za vrat an takuo, ko na herbat kamela, v veseli karovan smo se perpingal damu an le napriej se menal ob naših otročjih opravil, glih takuo, k' so šepetale naše mame, bul dol zdol.

Kuo j' bluo lepuo gledat vse go miz verh, sapat tist fin ajer, k' je mou savuor veselja, frajnosti an materne ljubezni, vse kup.

In par liet potlè je peršu pa prvi dan šuole, tist, k' se na obedin pozab.

Mama mi je obliekla te novi viertug an kleče me je česala, še lieuš, ko v nedieljo za h maš: »Stuoj per mieru, de ti arzspartim lase naglih.«

Za vrat mi je diela bieu golaric, takuo poštierkan, de se ni tou opriet na rame an se je ovijou oku urata, kok je on tou. Viertug mi ga je zašila moja teta, k' je bla za škinjo.

»Nardi viertug čeči« ji je pravla nona, ker je videla, de niema igle tu roc.

»Bo hodila v šuolo brez viertuga, čelih mamō škinjo tu hiš, naj nam pitat špota. Ti ni bluo zadost cieluo lieto, za ga narest, troba že trohneje gu bank.«

In dan, sita tele litanije, teta je sedinla slave volje za staro Necchi an gobasta od jeze je začela makinat, ko *treno*. Na verh, jo je miela še z mano: »Naj se ganit tle od tod, de ti denem v *provo*.«

Viertužic obiui, za obliec tri pledenke tazdol, je mou vesok rob an dvie plete po cje an sam, za jih spustit druge lieto. Je smerdou po starim, zak je biu naret ta s tistega platna, k' je teta nucala an za *grembiulone* starim nunam. Pa je mou dva prečudna aržeta, takuo obiuna, de sim se muorla spregnit za nasadit roke daj du konc. Nisim videla ure ga obliec.

Ker je ura peršla, mama: »Stuoj per mieru, de ti postrojim golar, deni lase cje za uha, de na boš gledala križim, al maš facuou tu aržeti, de na boš šmerkala tu šuol, tle maš deset frankou za Bovolon, poslušej meštro, de na oстанеš kaštron, pridī hitro damu, ker fini, naj se basat tu bielfe.«

Tel je ratou potlè vsakdanji očenaš.

Smo viedel, de smo zrasli, zak smo hodil po štipienjah naših bratrou an no malo smo se nesli, no malo smo se bal, de na bomo zadost mocni za prenest tiste ostre meštre an terdo dišiplino, k' so nam trucional že od majhinega: »Boš videla, kuo te ustrojio tu šuol.«

Od telega strašila nas je motilo veselje tistega čudnega praznika pervega dneva: vsi v černim viertugu, obiuni floki za vratam – ne tri ščice an na glav – smo kazal din družemu, kar smo miel tu kartonovi armeni bušt z dugim pasam, pošedano buog vie od kerega: šest te kratkih lapežou *Giotto* za farbat, lapež za pisat an dvoje bukva z garnjasto černo kopertino.

»Mi pokažes tojo gomco?«

»Moja je an za peno, toja samuo za lapež.«

»Pa ist, mam *temperamatite!*«

»Pokazaj mi.«

»Če mi ga posodiš, ti dam gomco za peno.«

»Sama jo mej, sa na bomo pisal s tinto.«

»Ist mam že adno peno, pa ti jo na pokažem.«

Nismo bli vic mi, ta pred šuolo, takuo obliečeni an oflokani. Smo se tisčal kup ko kakuoša ta pod teršam, ker gre daž an smo špegal te velike, kuo se deržjo: oni so se lovil brezskerb, ko de b' jim na bluo mar, so že viedel, ka jih čaka.

Če so pogledal tu nas, se nam je zdielo, de so nam pravli: »Boš vidou! Boš videla an ti!«

Potlè, ker smo se že pervadli an zamerkal, de hodit v šuolo je pried ko vse zanimivo, de tu šuol nas na obedna štrafinga čaka an de meštra – samuo de jo poslušamo – je še bul dobra, ko naša mama, je peršla nazaj dušica tu nas. Vsakintkaj nam je vešpegala tista misu, de tist ki uči more bit ko *Vežuvio*, de se ujez na liepim an me upepeli tu in žlag, če mu pride tu glavo ...

Incajt smo se ga ahtal an fajno, fajno bougal, potlè smo se pervadli an, nomalo dons, nomalo jutre, smo se zapredli tu tisto štrieno, k' nas je odtezvala dan za dnevam, zmierej le bul, od breskerbnih otročjih diel.

Kam so finile šuolce naših mladih liet? Tiste majhine mizce an kandrejčice, priče šigurne, de smo bli zaries takuo majhini inkert?

Kjer je biu ažilo, na družina živi že dugo liet an tistih starih an majhinih šuolc, tle v Drec, pa jih ni vic, so jih vergli dol vse.

Ta na pot, obednemu h nuc brez otuok, so se pustle podriet. Jih ni obedin difindu.

OČETOVA PISMA PAVLI

MARTA MAZORA

1.

Breginj, 24.2.1935

Draga Paula, namenu sem se ti pisati en par vrstic in naj prvo, da smo zdravi usi taku žalmo tud tabe, to ljubo zdrauje. Toje pismo smo prejeli. Stanka Čadonua je šla dou špital v Čedad že za svejčncu je žež skor en misc. Tona Šula je pr Čutu na kvartirju, ker so mu use zapanjal kar un na pot zmatal. Žen se ne majden, ker se bojo mzerje, plešajo malo samo dva krat, pa samo furešt učitelce laške an gaspoda. Lucija Kocjanoua je pršla damou an Marija Mahojka je šla dou u Rim služt. Marija Lenkčua je še zmeran gor na Trbiž. Sda so ji naredli še to nisko murejno, ma use tri, kuhinjsko, tanisko, tavsoko in mizo. Sda so spartli drova tan za Krnicami, pa smo malo posikli, so za nosit in je dost snega. Stanko je pisu d tel tiden ni šu un z barake, je čaku d mu potoplajo čareuje. Cila je taku vesela, taku skače in se dobriha k smo ji zašili tejsto kikjo, d namore nejče spat od vasauja. Za sada ti nimam ki pisat. Gaspud ta z Prosnida te lepu pozdrauja, je uprašu kaku si. Nuna Rožina je še dou pr hiš za nje doto je odloču nunc dol Podhram pou njive. Soude k mu je posodu ji je prodau senožet dol na strmec.

Adijo z Bogom

L.V.

2.

Breginj, 6.6.1937

Draga Paula – zopet sen se namenu Ti pisat par vrstic, mi smo zdravi usi, kar žalmo tud Tabe. Tvoje pismo smo prejeli in 100 Lir, že na trejčega telga misca tu četrtak. Zatu se ti lepu zahvalmo. Ureme je lepu. Sirk smo odgrabli, bo hmal za prsut. Štilinga je bla na četrtga u petak, so bli samu triji, uzeli so not Burjankaca tga malga, Janez Filipič je šu nazaj na vizito u Gorico, an Jakopina niso bič uzel. Marija Tanua je dol u Kobarid pr Debetaku za diklo. Pepa Benua je pršla damou iz Tripolija in hodi vsa zabrškana uokou. Na 20 telga misca gre do dou Rim ta z usakga županstva po 5. Tukaj pojde učitlca ta Plastiška in Pepa Krštalana. Ma bišno pride še Makecija Marija če dobi dovolenje. Če pride jala Te pride gledat. Vožnja košta samu 15 lir, zatu jih če jt še. Sda sičamo uratnino, Cila hodi pa Lazarju krampir plit, zatu k pojde za Sv Antona dou Kobard. Lepu pozdravi Marijo in Marijo Šimac.

Adijo z Bogom

L.V.

3.

Breginj, 24.11.1940

Draga Paula pišem Ti en par vrstic, tukaj smo usi zdravi kar želimo tudi Tebi. Vin d rada čujaš našo domačo govorico. Doma je slabo urame daž gre kar naprej d namormo ne listja grabt ne po senu.

Marija je pisala d pride konc misca damou. Franc Lenkču se žen, zdaj je oklican, jemlje eno drugo Ložanko Mithuo. V srido bo poroču. Cilo je uprašu za na uohcat, ma jest nejčen d hod damou in d špndaua, kar ni ta doma. Dreja Nando se tud žen, jemlje Fani Milnuo. Katina Burjanka je tud damou pršla iz Trsta. Katina Pustoukčua, žena od Ton Klajna je umrla, včeri je bil pogreb. Taresca Mnanua je tud tam u Rimu, prej je bla tan u Trstu. Doma so strašne draginje,

obleka, špaha ni, uoja ni, mast al maslo gre na karte, sirka ni za ukupit, le malo moke sirkove, ušenične jo ni. Kruh je črn in mickan. Edno pismo sn Ti pisu d prid damou, naven če prideš.

Pa še za prase ti murn povidat d smo ga ukupil, z Muzonan in Ronhan smo šli dou u Trzizam (Tricesimo) ponje, ma Muzon se ga je napil, tan pr Dabelažu, se je prakucnu, in mu je prase utaklo, smo ga kumič ujeli.

Drugih novic ni, ostani z Bogom.

L.V.

4.

Breginj, 16.2.1941

Draga Paula, spet se ti oglasim, zdravi smo, enako želim tudi tebi. Tvoje pismo sem udobil. Rada bi vidala od poroke kaku je blo. Marija mi nč ne povi k ti piše, in ko ušaha pismo od Cile mi nč ne povi.

Poroka je bla na 6. tega misca, Cil je pisala d 7 dni pride dou, ma Cila je ušahala pismo šele 7 tu petak, poroka je bla dan prej tu četrtak. Čakal smo jo do pounoči, pa je ni blo. Taku d je šla za pričo Kristina Lenkčua namisto Cile pa Pavla Balantinčua. Usak smo mil po štir povabljanh. Mi smo mil Mirk Lenkčovega in Kristino pa še Marija. Mimi ta z Patuk je bla 8 dni tle je pomagala, Teta Pepa v Patukah ji je dala 1 kilo masla, pou litra uoja, pou kile cukarja in še 10 jajc je prnasla Mimi. Uohcat so ble uredu use smo pravidal, kaštrona smo uodrli, 2 kil taletine smo ukupil in še kakuš, use je blo dobro. Blo je le žalostno k niblo Tabe in Cile, mama se je jezla na me d dilamo drugim uohcat an nje hčeri pa ni. Uohcat smo mil tu izbi, vino je prnesu uan. Večerjo smo mil gor pr Biškču je uan praskrbu. Nič ni blo za ukupit, ni blo za udobit ne olja ne obile ne masti, ker gre use na karte. Dvakrat smo šli prosit Lazarco d nam je prodala 10 kil moke. Katina Kocjanua je dala malo uobile in Patrinka in Rožina Pulinkčua za štraube in za šniel. Kuhala je Katina Kukjaco-va, Štefanja se je tudi tisti dan poročila in ohcet so mil. Ukupoval smo dol v Udine, blo je taku dragu, novčal je bil 180 lir, braz flodre in šivanja. Za šenke nje več ku 300 lir, Ti si poslala 1000 lir in ostalo sem mu vse sam 15 stu lir d

smo use plačal. Kapot ji je šiuala v Starem selu za 84 lir. Koutre je zašila Jakšuka za 30 lir. Žakje pa sama. Klaužinua pouštre, srejsce in mudante. Kikje pa Paula Balantinčua. Use je mila lepu ščejanu.

Kristina ji je šenkala 4 šalce. Marija Lukčua lepo podobico leseno srce Jezusovo. Nuna Rožina 4 šale in 50 lir, in še podobo svete družine. Franc Lenkču ji je šenku 50 lir.

Marija je bla korajžna, obleka ji je lepo stala. Zvečer so jo gor peljali z ramoniko. Povabljena sta bla Franc Lenkču in njegova žena.

Umrta je tastara Laurenča. Katina Burjankacua se ženi je oklicana, jemlje tan u Trstu nekega uradnika. Ton Krašiča so peljali orožniki je nekaj gouru dol v dopo lavoro in so ga ošpijal. Krštalanka Pepa je zap ... priča in 1 lah od dela peljal so v Gorico.

Ostani z Bogom

L.V.

5.

Breginj, 13.4.1941

Draga Paula pišem Ti le par novic, Dam ti vedet, da smo zdravi in mislim, da si tud ti. Tu je zelo mrzlo. Kopati smo začeli. Na Velikonočni ponedeljek jutri je nova maša v Plastiščah. Brgincu je šlo dosti k vojakom, še stari so šli. Lojz Jakš, Karlo Pašturju, Marancon in še več. Tona Lenkču je pršu damou, je bil že 2 krat poklican, ma sda je fraj zatu k sta žej 2 brata notr. S Trente in Soče so bli pregnani, skuz dou po mej so pregnani. Te Sejsk gaspud je u špitalu, se mu je uoda ustavla in še nik je kar čudno govuru in se čudno obnašu. Štífan Sejcu so mu molil. Birma bo 18 maja, Dani Pečova je pršla tud domou. Stanko Lenkču je u Palermu. Drejc Vetiču je umru, za en mesec pri vojaki. Velika noč je bla žalostna, maša je bla zvečer in procesija. Novice so še samu o vojaki. jih kličejo notr. Kot zmiran Te pozdravljam z Bogom.

L.V.

Breginj, 20.9.2009

Draga Pavla, velikokrat mislim nate in te prav lepo pozdravljam. Tvoja pisma prebiram večkrat. Doma v naši vasi je vse obrnjeno na glavo. Leta 1976 je Breginj prizadel potres, ki je porušil celo vas. Le Bogu se moramo zahvaliti za naša življenja. Novo vas so zgradili na Polju, kjer so bile včasih njive. Niti tistih njiv, ki so še ostale, ne obdeluje nihče. Le tu pa tam je videti še zaplato krompirja, koruze nihče ne sadi. Živine ni, le Lazar redi nekaj krav, ki niso mlekarice. Mleko kupujemo v trgovini. V trgovine ga vozijo z vseh koncev in krajev, tudi tako, ki ga ni treba kuhati. Trop ovc ima le Pavel Gančkov in nekaj ovc ima še Srečko Nandov. Volne ne rabi nihče, mečejo jo kar v smeti, kolovrat vidiš le še v muzeju pri Ronhkih. Prašiče redijo par mesecev le še pri zgornjih Sejcih, Podklančarjih in zgornjih Krašičih. Ostali kupimo meso in napravimo le nekaj klobas in salam, ker pravijo, da to ni zdravo. Pojavljajo se nove bolezni, proti katerim ljudi kar cepijo.

Deset božjih zapovedi postaja ljudem neznanka. Vodilni v državi se ne držijo zakonov, pojavili so se tajkuni, nekakšni novodobni panjuti (razbojniki), ki kra-dejo revežem namesto bogatim. Nihče jih ne preganja. Ker imamo poklicno voj-sko, fantje ne hodijo več k vojakom in zato ne poznajo nabora (štilinge) in di-scipline. Nihče več se ne poroča, ker sedaj živijo kar skupaj, če pa pride do ne-sporazuma, gredo kar narazen. Otrok je malo, redki so kot zaplate krompirja. Tudi dandanes si domačini služijo kruh vsepovsod. Nekateri se vozijo tudi v Furlanijo, le da sedaj mej ni več, ker živimo v Evropski uniji, kruh pa je še ved-no enako trd. Stezice, po katerih si hodila, sta prerasla trnje in robida. Senožeti so se spremenile v gozdove. Kljub temu, da je gozd prerasel senožeti in, pra-vijo, da je komunjskih pravic manj kot nekoč, drv za kurjavo ni. V tem širnem gozdu so se naši odborniki najbrž izgubili. V vasi je ostalo malo ljudi, mladi študirajo v mestih in redki se vrnejo domov. Veliko hiš je praznih, iz nekaterih pa se le ob vikendih in praznikih sliši tuja govorica. Ljudje se ne družijo več, gostilne ni, v cerkev pa hodijo le redki. Tudi stari običaji zamirajo, ker jih mladi ne ohranjajo. Dandanes je tempo življenja prehitel, nihče si ne vzame časa, da bi sosedu rekel vsaj prijazen dober dan. Vsi hitijo v pisanih avtomobilih z mobi-

teli v roki drug mimo drugega. Tudi moje pismo je verjetno eno zadnjih, ki ga bo prinesel pismonoša, saj danes vsi uporabljamo le še elektronsko pošto. Draga Pavla, vem, da tega pisma ti ne moreš več prebrati. Vse te spremembe bi ti bile tuje in čudne. Kljub težkemu življenju, ki ste ga takrat živeli, je bil vaš čas prijaznejši in lepši.

Tiho in mirno v jami spiš
in te pokriva rodna zemlja
od trpljenja in skrbi
se v božjem miru odpočij

Marta Mazora

Dekleta iz Breginja leta 1935 od leve proti desni: Rožina Zehua, Marija Malenašua, Pavla Muhčua, Marija Muhčua, prijateljica, Suzana Kuačoua. Pavlin oče Valentin Lenkič-Muhču.

LAVATRIČE

REMO CHIABUDINI

Lavatriče je adna stvar, ki po našim na vien, kakuo jo klicat. Vien pa, de se je rodila tan v Ščiglah.

Ščigla so majhana vaščina, ku puno na sviete, manjka samuo turam an cierku. Se vide, de Ščigunji so imiel druge reči po glave. So ble dvie maringonije, tista Paulinova je imiela an kovačijo z adno veliko fužino.

Tinčerji so bli šuoštarji zlo barki, poznani po vsi dolin, Vigi je runu vsake sorte obutelja, njega žena Tonina je bila barka za jih patinat.

Matija je biu an bardak žnidar an je biu vekuštu adno jopo napuošto za jagarje, so jo klical "cacciatora": je imiela doplih harbat, ki notar je stau cieu sarnjak.

Moretto Vancu, ki je prehodu pu Europe an je znu vič jiziku so ga klical »segretario di tutti«. Biu je bardak za kuhat žganje; karabinierji so zaviedli an so mu sekueštral adno damigiano žganja an so ga pejal du Čedad. Sodniku je poviedu, de tiste žganje ga nuca za zdravit reumatizme. Marešjal ga je poprašu, al ga zaries nuca za zdravit reumatizme. Moretto je odguoriu: »Če bote imeu potriebo, vieste kamu se parporočit!«.

Tincjo Valok je biu parlietan stric, so ga imiel za meteorologa. Kar je imeu bit daž so ga boliele kosti; kadar je ratu zlo star, ga j' biu napadu velik daž an po vsi pot je guoriu: »Puobi, bo daž!... Puobi, bo daž!«

Ščigla so imiele tudi junca (stazione di monta) ma tuole nahajmo par kraj.

Kar je dalo buj žive Ščigla je biu malin na Nediž: te bližnje vasi so vse nosil tle mlet. Tele malin je mleu sierak, ušenico an je imeu dvie »stolpe« za olupit ičmen an »gejdo«. Za nas otroke je bluo ki gledat, kadar je vse tuole mlielo. Vas tele aparat je biu lesen.

Pred malnan je biu velik počau vode, ki Nediža je radovoljno posodila an nazaj zabrala. Gaspodarji od telega malna so ble štier družine an vsaka je imiela nje turno.

Tonin je imeu njega turno an njega žena je porodila te petega otroka.

Tonina, njega mat, mu je nesla, naj opere med adnim dielam an drugim, adno pletenico blaga, ki so ga klical "cule otročje". Tonin za oprat tele cule jo j' vekuštu: je ustavu zapor (tisto vodo, ki gone okuole koluo) an za vsako paloto je parvezu adno culo, potle je odpru zapor an koluo je začelo njega dielo.

Tonin je biu zlo veseu, ki je tuole vekuštu, pa nie rajtu, de inkanalana voda ima tako veliko muoc an je odpejala tele cule, adno za te drugo, dol po Nediž.

Tuole se je preca razglasilo tan v Qualizzovi oštariji, tan se se je zbieralo za vsake sort opravil, naj j' bluo za prodal al za kupit, tudi za igrat al pa za burelat so imiel liep žuh blizo Nediže.

Adno nediejo so se ustavli "par Qualizzi" an so poslušal, kar se je zgodilo tan v Ščigli buozemu Tonino, dva šiorna, lepua obliečena, doz Pordenona. Teli so paršli za oznanit, de runajo štufo an furnele, "cucine economiche", so jin pravli. Tala dva gaspodarja pordenoneža po vsi pot sta pensala an študierala, kar je točalo buozemu Tonino za oprat cule otročje. Tarkaj so študieral, de so rival zluožt kupe uso njih tekniko: puno "batonu" za partisint ...

Tala stvar, kadar vie, de je vse lepua veprano, se sama ustave: se kliče "lava-triče"!

LJUBEZIN

GABRIELLA TOMASETIG – PODPOTNIKOVA

Prave resnične

Tatu Giuseppe Tomasetig

So se uernile z žarkam od sonca
pravce resnične,
dale glas tistim merzlim dnuavam
ustavjenim tu cajtu.
So bli takuo frišni vaši spomini
tatic muoj.
Tu očicah je bliščala težava pretresena,
kar ujska vas je ujela tu trinčeah.
Sin je biu objet z gvantam sudaškim
poledjen mraz zimski
se j' spuščou tu sarce,
takuo glas se j' luomù tu jok,
vsi kup sudati objeti z merzlo pušo,
čakal boj, smert al pa življenje.
Z buogam perjatelj sudat!
So ga nesli go na barel,
zapustu je glaboke rane,
ni bluo besied, ni bluo glasu
tu tistim velikim mučecim nebam
kjer vse misli zgubjene
ta pod tisto kosò od lune,

kjer vieter je pihou tanko iskro
od upanja za rešienje
ste zaperu očica an glas
tatic muoj.
Tu tisti ujeti žalosti
so ble vaše tiste merzle ročice,
terdno me objemvale
grede, k' ste me pingou go na vaših kolienah
je bila moja ljubenjska obljava
samuo za vas tata, samuo za vas.
So se približali s soncam spomini,
zdej jih spustim naglo
go na pereticah od vietra.

Šenk ljubezni

mam Antonii Crainich

Ročica od življenja
varje naše serce
tu atelc od senjah nemogočnih,
kjer spomini pozabjeni se zgubjajo
tiščjo bolehave glasi
stare sience od mladuost
obiešajo senjé go na cveke
riežejo žalost,
k' živi tu serc
želje paržgane
z dno riuno
buošco materno
težava se j' potalažla tu tisti ujeti žalosti
obernila življenje
an pokazala nove poti
za se ogledat
an ušafat šenk ljubezni
takuo objet z veseljam an s piesmi od upanja
an s kako tiho pretreseno sizico.

»BUEN CAMINO«

LUISA BATTISTIG

An part žen, ki skarbijo za Planinsko družino Benečije so se diele na pot za iti v Santiago de Compostela. So imiele samuo osan dni cajta, želiiele pa so prehodit vič ku 200 km. Od duoma so šle v četartak, 9. aprila 2009, kar so "splule" do Madrida. V petak, 10. so se pejale do Leona, kjer so pruoit vičer začele njih dugo hojo. V Santiago so paršle v saboto, 18. zvičer. Rosina, Maria-teresa an Daniela so prehodile 209 km, parbližno 25 km na dan. Flavia, Carmen, Mira an Luisa (Lojza) 319! Vsak dan 40 km, kak dan manj, kak dan vič! Kar so one preživiele tiste dni, vam na bojo mogle nikdar dopoviedat. Srečale so puno ljudi, lepe skupine mladih, ki so mogli imiet 16, 17 al kako lieto vič, a tudi buj par lieteh, 70, 80 ... Poguarjale so se z ljudmi, ki so parhajal iz drugih kraju sveta, a so se vsedno lepoo zastopil. Tele besiede vam bojo no malo pomagale zastopit, kaj je tel pohod.

Santiago

Kan san šla
Kode san hodila
Po tisti stari poti
kjer pozdrav je bju
»Buen camino«,
kjer »Animo«,
je besieda napisana na zidu.
Muoč za iti naprej.

Po dažu, po sniegu
san pustila moje stopienje
v veliki luži.
Sonce an vietar so jih posušile.
Šla san do konca.
Paršla do sebe.

Na more bit

Tiste noči
brez spat.
Na »el camino«
san zgubila sanj.
Zmaltran leban
je ležu v pastej
martu.
Samuo moje misli,
samuo moji spomini
živi.

V SPOMIN

Orkester mladih harmonikarjev Antona Birtiča.

ANTON BIRTIČ – BENEŠKI

Glasbenik, pedagog, skladatelj, pesnik in publicist Anton Birtič se je rodil 26. maja 1924 v Mečani (Špeter), kjer je umrl 4.4.2009. Kot navzdevek si je dodal ime Mečanac in z njim postal znan v Benečiji in po vsej Sloveniji. Zadnja leta pa je raje uporabljal vzdevek Beneški.

Osnovno šolo je obiskoval v Petjagu in Tarčetu. Študiral je glasbo v Čedadu in Ljubljani, kjer je na gimnaziji tudi maturiral. Redno je obiskoval predavanja na tamkajšnji Pedagoški akademiji. Družinsko in vaško okolje, fantovsko petje na vasi in nekateri domači godci so pospeševali njegov glasbeni razvoj, tako da je prve skladbe sestavil že v času šolanja v Čedadu pri prof. Giorgiju Purisiolu.

Med vojno je odšel v partizane, po vojni pa se je zaradi nevzdržnega preganjanja vsega, kar je bilo slovenskega, moral zateči v Slovenijo. V Ljubljani je redno sodeloval pri tedenski radijski *Oddaji za Beneške Slovence*, (v programu je bila od leta 1950 do 1957) kot napovedovalec, glasbenik, člankar in urednik.

Leta 1952 je ustanovil prvi narodno-zabavni ansambel na Slovenskem in ga poimenoval *Beneški fantje* s katerim je zaslovel po vsej Sloveniji in drugje. Benečija mu nedvomno dolguje "popularnost" tudi med tistimi, ki o zamejskih Slovencih vedo malo ali nič. Poznajo pa še glasove Antona Birtiča in njegovih *Beneških fantov*.

Vrnil se je v domače kraje, kjer je deloval na področju zborovstva in šole za mlade harmonikarje, skozi katero je šlo na stotine učencev, tu je preživel tudi svojo jesen.

Leta 1966 je uredil prvo tiskano publikacijo društva Ivan Trinko *Oj božime*, ki je vsebovala slovenske beneške narodne, Birtičeve in druge pesmi. Predgovor ji je napisal primorski pisatelj France Bevk.

Leta 2005, ob 50-letnici ustanovitve, je društvo Ivan Trinko izdalo zbirko Birtičevih pesmi *Poezije – 1956-1999*, ki vsebuje 74 poezij in 15 uglasbenih pesmi.

V posvetilu k zbirki je Anton Birtič o svoji dejavnosti med drugim napisal: »Kot ustanovitelj svojega avtentičnega ansambla *Beneški fantje* in trajni vodja skupine do danes (1952 – 1999) sem že na začetku svoje kulturne poti uvidel, da se moram posvetiti svojim rojakom v celoti. Za pevske zборе sem prirejal izvirne ljudske pesmi iz Benečije, še prej pa sem pisal razne male skladbe za harmoniko in zatem še dosti prijetnih viž v našem tipičnem slogu Beneških Slovencev ter jih opremil z lastnimi besedili. Tako so nastale moje instrumentalno-vokalne skladbe in nekatere so tudi ponarodele ... Tudi ta moja nova zbirka ... prinaša nekaj uglasbenih, povečini pa neuglasbena dela izpod mojega peresa – nekaj jih je tudi v našem narečju.

Pišem jih pod težo svoje duševne in narodnostne nuje, v preprostem, svobodnem ljudskem slogu, da bi jih lahko razumeli vsi pripadniki mojega dragega slovenskega ljudstva, od vzhoda do zahoda.

Da ustvarjam glasbo in poezijo, me skrbno priganja moja muza, ki se je zagotovo rodila z mano istega dne in isto minuto kot jaz.

Vsem, ki me boste brali, priporočam, da gledate na mojo poezijo kot na delo zavednega Slovence z južne strani Matajurja, ki vse življenje nosi v sebi narodove radosti, trpljenje in uspehe naših slovenskih rodov ...«

Naj mu glas harmonike naprej odmeva v spomin!

POEZIJE

ANTON BIRTIČ – BENEŠKI

Moja Nediža

Čedad, 1975

Moja Nediža, kakuo si liepa,
krasna si, bistra, moja Nediža;
zate umieram deleč po sviete,
tata in mama, kje so bratri an moje sestre?

Dragi moj fantič, že dolgo čakam,
de se pouarneš v naše gorice,
beneški pušjac ti bom nardila,
ljubi moj fantič, srečna bom, če prideš nazaj.

Rad bi se uarnu v mojo vasico,
rajši ko vidim sonce na nebu,
rad bi te stisnu pod staro lipo;
sada je pozno, srce moje poknilo bo.

Stare stazice so vse zaprte,
kjer sem te sreču mlado devico;
beneška roža, ljubezen zlata,
bodi mi zdrava, bodi zdrava vekomaj!

Moja Nediža, kakuo si liepa,
krasna si, bistra, moja Nediža;
zate umieram deleč po sviete,
tata in mama, kje so bratri an moje sestre?

Beneška roža, ljubezen zlata,
bodi mi zdrava, bodi zdrava vekomaj!

Moja mati Benečija

27. 3. 1976

Moja mati Benečija,
z Matajurja do Kanina,
je moj sveti kraj na Zemlji,
moja sveta domovina.

Več kot tisoč let slovenska
naša kri se tod izliva;
od Trbiža do Čedadada
naš slovenski rod prebiva.

Od Viskorše do Ofjana,
gor do Žabnic pod Višarji,
od Barnasa pa do Rezijske,
iz Tipane do Podroba;

mi Beneški smo Slovenci,
radi sladko vince pijmo,
kadar zmanjka nam rumeno,
pa si rdečega nalijmo.

In vi, mladi Benečani,
ki že hodite za nami,
še močnejše skup držite,
da odpre se pot pred vami.

Pesmi naše vsi zapojmo
o Nediži, Matajurju,
ko pa sonce gre za goro,
o ljubezni na Čemurju.

Beneška

22. 11. 1988

Beneška Slovenija je naša Svetnica,
kjer mati nadiška je mene povila
in narod slovenski stoletja prebiva
okrog Matajurja, dežela moja!

Tipana in Špietar sta sestra in bratec,
Čedad je naš očim različnih potomcev:
Furlanov, Slovencev in kraj Italijanov,
različna odmeva tam pesem doma!

Beneško Slovenijo od Terske doline
do Idrije reke za Staro nam Goro
Marija naj Sveta s te romarske poti
očuva moj narod, da srečno mu bo!

Nikjer na tem svetu ni lepše dežele
kot naša Slovenija Beneška, kraljica,
za nas je Devica Beneških Slovencev
Svetinja nebeška pod Staro Goro!

Beneški Slovenci in Kranjci, Dolenjci,
Korošci ob Dravi, Gorenjci, Prekmurci,
Notranjci, Primorci pa štajerski fantje
jekleni smo bratje slovenske krvi!

Rodove za rodom nas družijo Ljubljana,
varuje pred tujci ponoči, podnevi,
saj *bela* Ljubljana je mati Slovencev,
nad vso očetnjavo nje sonce žari!

Novo leto 2000

28. 12. 1999

Te pozdravljam Novo leto,
da prišlo si tu med nas,
smo te čakali vse nade,
da prineseš novi čas.

Tvoj prihod je veličasten,
sega v dvajseto stoletje,
zgodovinskega pomena
je za svet in vsako vas.

Je dvatisoč jih poteklo
od tedaj, ko se jih šteje,
kar rodilo se je Dete,
ki obvlada naš ponos.

Se začela tam na vzhodu
tista doba je sorodna,
po kateri se ravnamo,
da človeštvu bolj gre.

Danes upamo v svetlejša
leta mirnega prihoda
in te prosimo, da bolje
vodiš barko čez morje!

Si *Dvatisoč Novo leto*,
dobrodošlico na Zemlji
ti izrekamo veselo,
bodi dobro dneve vse!

Božič je v sarcu

Sladki an nadušni otroški spomini od Ilde Chiabudini iz Ščiglel

Paršli so taki hudi cajti za malomanj vse družine, de takuo ki pravejo bo lietos Božič drugač. Vsi se muorajo ahtat, so parsiljeni šparat. »Vsaka škoda ima nje nuc« so pravli naši te stari. An je ries. Te velic an te mali ušafajo sigurno manj šenku pod božičnim drevescam. Namest iti v butigo an kupit drage darila, se vsak potrudi s toplino, z ljubeznijo, s sarcam voščit tistim, ki jih ima rad. An takuo Božič bo imeu nazaj njega pravi pomien, spet rata praznik ljubezni an ne senjam te bogatih.

Takuo je bluo ankrat an ne samuo, ker so bli ljudje buj revni. An tisti božični prazniki so pustil lepe spomine v naših ljudeh. Biu je pravi užitek poslušat Ilde Chiabudini iz Ščigle, ko nam je pravla, kak je biu nje Božič v otroških lietih. Grede ki nam je pripovedovala, nje oči so se smejale an tista nje radost je paršla an v naše sarce.

Nie samuo Božič, Božič gre napri puno dni an se začne že na Devetnico. Ankrat nie biu Božič ku sa, ki se samuo troštaš, de ti parnese ki. Kar smo bli otroc, smo se troštal navad, štrukju, al de naredmo kries an de puodemo požegnavat čja po njivah. Hlačo pač smo jo nimar luožli, pa tu hlači je bluo kar je bluo: špica, kajšan »dolce«. Naša mama nam je cuker, tist kristalizan, kladla notar, naredla je koščice. Z mojim bratram, s tistim, ki je tu Argentin smo se vprašal: »Ma duo je tuole parnesu? A kabi ku Gesù Bambino je parnesu«. Ja, niesmo vidli priet kieki takega... An oča pa viem, – so ble tiste karte armene,

debele, tuk so kladli notar mesuo – antà jo je zveču, je napisu notar kar mu je korlo: de bomo buj brumni, de bomo vič študjal, de bomo buj pridni na lotrin, de nie kontent... Ma je naredu tako kaligrafijo, de niesmo mogli zastopit, de je njega: »Eko, je Gesù Bambino napisu«. Takuo je šluo.

Antà, kar smo hodil v Laze na Devetnico je bluo mraz, tajšan mraz. An Bepo se zmisne, je biu adan tle v vas, Vigjac se je klicu, je imeu mantelino od njega strica, ki je biu karabinier. Bila je čarna an ardeča tazdol. Antà že ob štierih je paršu dol damu, tam smo imiel 'no kambro, ki se je klicala otročja kambra, so vsi puobje tan spal, dva tu nogah an trije gu glavi. Tele puober s telo mantelino že ob štierih, kar je bila Devetnica, je paršu gor h njim an so an njemu naredli prestor. Ob šesti je bila maša an mama, kar je bla peta an pu je šla v kambro, jih je odkrila an velovila. Antà tel Vigjac se je deu ta na sred an jih je s telo mantelino pokrù. »Ti odkri, mi bomo zaviti« je pravu. Antà so bli tu teli mantelin, de jim nie bluo mraz. Moreš viedet, ki nogi je hodilo!

Kar je finila Devetnica smo se troštal Božiča. Nas je osam bratru an so ble mizerje. Navada je bila za štrukje skuhat. Če smo bli pa tan doma, sa vieš, de smo bli sniedli vse gubančanje. Tenčas, če si ga ukradla, ga nie bluo vič za do-luožt. Antà muoj tata je pravu: »Vesta, ki nardmo otroc? Vsak naj vzame svoj košič antà nesemo gor na Kapun gnuoji, naredmo velik kries antà potlè pridmo damu«. An glih takuo je ratalo.

Teli otroc niesmo mogli učakat, kada začnemo. Vas je bla puna otruok, se jih je zbralo naglih sedam, deset. Šele seda Irma tam par Lipi mi prave: »Al se zmisleš, kar smo nosil gnuoj gor v Lot an smo pravce poslušal«. Tek je biu te parvi v varsti ni ču, antà gor an dol je hodu an prašu, kuo je šla napri pravca. Takuo smo rival gor v Lot antà oča je biu že paračju garbido, kupac za paržgat ta na križan pot, zak atu na Sveto nuoč pasavajo Balavantariji, tisti judje gardi. Se muore narest oginj, de na bojo mogli pasat atu tode. An tu Ruonce so runal kries. »Lejta, lejta« – nam je jau oča, ja' je muorlo bit, de so žgal kako sieršče, al pa lieskove veje, antà se je vidlo, de so mlatil s faglam – »lejta, lejta, kuo se tučejo Balavantariji. Gledajo ugasnit oginj an pravejo: "Ist puodem te parvi v vas, ist puodem te parvi v vas" ...antà tu vas so hodil za strašt judi, an lovit otroke, de bojo oni ta po hišah.« Tela je bila pravca Balavantarju.

Antà, kar smo paršli damu so bli štrukji kuhani antà je bila vičerja od štrukju. Kar smo jih sniedli smo zapiel Jožuf rajža. Mene an mojga brata Marja, te druž

so bli buj mikani šele, nas je oča peju pa ču Podbuniesac. Tan je bila žlahta, tuk je bila ankrat butiga, ta par Muce, tuk je tabakin. Gospodinji smo guoril šantula, zak nas je vse bratre okarstila ona. Atu nam je sturu piet Jožuf rajža, antà so nam dal karamele. Oh Marija santa, kako veseje je bluo!

Potlè Božič je šu do novega lieta. Je biu brat od mojga oči, je biu maringon, an on nas je biu navadu tisto piesam »Dobro jutro gaspodinja, gaspodarji« za koledo. Zvičér so hodil možje, zguoda puobči an so pravli »Koleda an koledon, stuokrat bohlon al pa pulento an sardelon«. »Ne, tolo se muorta navadit antà hodita«. Takuo se je vzdržala tale piesam »Dobro jutro«.

Zadnji dan lieta smo hodil po koledo. Možje zvičér, otroc zguoda, žene pa čez dan. Od Božiča do konca lieta se je malo nič dielalo. So guoril, de se muore spoštuvat praznik an čakati novo lieto. An zadnji dan lieta smo šli pa vsi ču La-ze »Te Deum« piet. Za zahvalit Boga.

Hvala Ilde za tele sladke otroške spomine: Upajmo, de bomo vsi spet znal živiet Božič takuo nadužno an glaboko.

(Novi Matajur, 23.12.1993, str. 8)

* Beneška pripovedovalka Ilde Chiabudini se je leta 1921 rodila v znani Čebudinovi družini v Ščiglah (Podbonesec), kjer je umrla 1. oktobra 2009. Njeno bogato ustno izročilo je Raffaella Iussa zbrala med leti 1990 in 1992 in zapisala v svoji diplomski nalogi »Narrativa di tradizione orale in Val Natisone. Il repertorio di Ilde Chiabudini (Cicigolis-Ščigla)«.

Pravljice Ilde Chiabudini so zbrane v knjigi »Sada te povien/Ora ti racconto«, ki jo je izdalo Kulturno društvo »Studenci«, »Tista od Malice« je bila objavljena tudi v Trinkovem koledarju 1994, kjer je bil tudi članek o njenem pomenu kot ljudska pripovedovalka.

POKLON LUCIANU MORANDINIJU

MIHA OBIT

Na srečo ima človek le malokrat v življenju vtis, da je izgubil nekoga nenadomestljivega. Ko sem 16. septembra prejel novico, da Luciano Morandini ni več med nami, sem imel prav ta občutek. Nisem se posebno družil z Lucianom, dogajalo se je, da sva se srečala, včasih, na kakem srečanju med pesniki ali na literarni prireditvi.

Enkrat, marca leta 2008, smo ga kot društvo Ivan Trinko povabili v Čedad, da bi predstavil svojo dvojezično pesniško zbirko (poezije je v slovenščino prevedel Marko Kravos) *Camminando camminando – Iti hoditi*, ki jo je izdala založba ZTT. Drugič pa mi je njegova žena Luisa predlagala, naj berem svoje pesmi na vrtu njene hiše v Buji. Tja namreč enkrat na leto povabi svoje prijatelje, da bi poslušali nekatere pesniške glasove in okusili dobroto in svežino pridelkov z njenega vrta. Bila so to občasna srečanja, a vsakič sem občutil neko vznemirjenost, tudi če sem ga samo pogledal. In to zato, ker je zame Luciano vedno predstavljal neko vrednoto, ki smo jo že izgubili: intelektualno poštenost, intelektualno etiko.

Morandini je bil eden izmed "velikih starih" kulture v naši deželi. Skupaj z Eliom Bartolinijem, Amadeom Giacominiem in Titom Maniaccom je znal takoj razumeti spremembe, ki jih je furlanska družba doživela od petdesetih letih prejšnjega stoletja naprej, od tistih, ki so bile posledica neorealizma, do tistih, ki so sledile potresu in obnovitvi, in še vse do današnjih dni. Bil je kulturnik, ki je že v davnih časih znal komunicirati in dialogirati s kulturno realnostjo, ki je nam geografsko najbližja, mislim na slovensko stvarnost, ki pa je bila tedaj, predvsem zaradi ideoloških in političnih razlogov, še zelo oddaljena.

Morandini je bil v vseh pogledih intelektualec, ki je besede v verzih uporabljal, da bi z natančnim stilom pripovedoval neko vsakdanjost polno grenkobe in trez-

nosti. Opisoval je Italijo, na nek način pa tudi propad človeštva, ki je brez spomina in se torej ne nauči iz zgodovinskih napak. Ki ne pozna več pomena moralnosti.

Morandini je bil civilni pesnik, to besedo uporabljam v najplemenitejšem smislu. Ne bo lahko spet najti tisto človeškost in umirjeno modrost, ki je zaznamovala Morandinijev značaj. Ko je Pier Paolo Pasolini umrl, je Alberto Moravia med njegovim pogrebom v Rimu povedal, da se v Italiji v vsakem stoletju rodijo največ dva ali trije pravi pesniki in da je bil Pasolini gotovo med njimi. Zame je bil to tudi Morandini.

Vest

Luciano Morandini

pod kožo nenehno potuje dih
kot ladja
po cevkah žilah po mišicah
ali kar še od tega ostaja

vest je otok
neopredeljiva prostrana planjava
se zgane strese se zlekne spokojno
posrka izvrže se spet sestavi
maternica vsega živega
brez izjeme

nič ne pomaga če zapreš oči
ne da ti miru niti v spanju
na krov zvleče prizore
vse si zapomni
velike stvari in malenkosti

(prevod: Marko Kravos)

IZ DELA

IZ NAŠEGA DELA

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

6.1.2009

Čedad, gledališče Ristori
Dan emigranta

29.1.2009

Špeter, Slovenski kulturni center
predstavitve Trinkovega koledarja
nastop učencev Glasbene šole GM Špeter

8.2.2009

Čedad, gledališče Ristori
Dan slovenske kulture
Sodelovanje: Glasbena Matica, Inštitut za
slovensko kulturo, SKGZ, SSO, KC Lojze Bratuž,
Kulturni dom Gorica, NŠK, Slovenska prosveta,
SCGV »Emil Komel«, SLORI, SSG, ZSKP
Pokroviteljstvo: Občina Čedad

13.2.2009

Gorica, Knjižnica D. Feigel
predstavitve Trinkovega koledarja in srečanje
z beneškimi in kulturnimi delavci
Sodelovanje: Knjižnica D. Feigel, KB Center,
SKGZ, ZSKD

27–28.2.2009 – 1.3.2009

Kobarid, Dom Andreja Manfrede
Skupni slovenski kulturni prostor – Kobarid
2009
»Benečija v skupnem slovenskem kulturnem
prostoru«
sodelovanje: Kulturno društvo Stol Breginj,
Občina Kobarid, Ustanova Fundacija Poti miru
v Posočju, JSKD OI Tolmin, Inštitut za slovensko
kulturo Špeter

28.2.2009

Predstavitve Trinkovega koledarja
in knjižnih novosti Benečanov

15.3.2009

Breginj, osnovna šola
Spoznajmo naš skupni kulturni prostor ob Nadizi
predstavitve Trinkovega koledarja in knjige
Rudija Šimaca Legenda o Sveti Heleni in Sveti
Marjeti
Sodelovanje: Kulturno društvo Stol Breginj,
podružnična šola Breginj

28.3.2009

Ravascletto, Cjasa da Vicinia
Naučimo se pripravljati velikonočne pierhe
Impariamo a fare le uova pasquali colorate
konferenca in barvanje beneških pierhov
Sodelovanje: Kd Kobilja glava, Associazione
Pro loco di Ravasclet, Consorzio Pro Loco della
Carnia, Associazione fra le Pro loco del FVG

5.4.2009

Solarje – Dreka
Kuo se napravajo, kuo se farbajo,
kuo se pišejo pierhe
Sodelovanje: Društvo Kobilja glava

17.4.2009

Špeter
Paskval Gujon, Očak z Matajurja – poklon
pokončnemu Čedermacu ob 100-letnici rojstva
Sodelovanje: Inštitut za slovensko kulturo, Dom,
Novi Matajur, Fundacija Poti miru v Posočju,
Društvo Čedermac, Društvo Tigr

Pokroviteljstvo: Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu, Pokrajina Viden, Gorska skupnost Ter, Nediža in Brda, Občine: Špeter, Podbonesec in Sovodnja, SKGZ, SSO

farna cerkev

Maša v spomin na mons. Paskvala Gujona in druge beneške Čedermace
nastop pevskega zbora Rečan

občinska večnamenska dvorana
predstavitev knjige *Paskval Gujon, očak z Matajurja* in DVD *Mons. Paskval Gujon matajurski gaspuod nunac, zadnji Čedermac*
nastop Okteta Simon Gregorčič iz Kobarida in Moškega pevskega zbora Matajur

5.5.2009

Nova Gorica, grad Kromberk
predstavitev Trinkovega koledarja
Sodelovanje: Goriški muzej

8.5.2009

Hlodič, Občinska dvorana
srečanje z avtorjem Iztok Geister Plamen
sodelovanje: Društvo Topoluove, Postaja Topolove

30.5.2009–30.6.2009

Špeter, Beneška galerija
razstava Silvane Paletti *Mijar vištow tu-w ti obračenin žiwjosti_I mille volti e risvolti della vita_Tisoč obrazov in preobrazb življenja*
Sodelovanje: Beneška galerija, Inštitut za slovensko kulturo, Kd Rozajanski dum

6.6.2009

Kambreško (SLO)
VII. Kulturni dnevi pod Globočakom
Slovenci Videnske pokrajine in tiskana beseda predstavitev Trinkovega koledarja za leto 2009 in novejših beneških publikacij,
gledališka predstava Beneškega gledališča: Kozja koža
Organizacija: TRD Globočak – Kambreško, občina Kanal ob Soči
Sodelovanje: Beneško gledališče, Inštitut za slovensko kulturo

10.6.2009

Kobarid, Fundacija Poti miru v Posočju
Gujonov večer v Kobaridu
predstavitev Gujonovega zbornika in filmskega zapisa ob 100-letnici rojstva mons. Gujona
Organizacija: Fundacija poti miru v Posočju

11.6.2009

Špeter, Beneška galerija
Otvoritev razstave Silvane Paletti *Mijar vištow tu-w ti obračenin žiwjosti*

Špeter, Slovenski kulturni center
predstavitev publikacije *Rezija naša*
Sodelovanje: Beneška galerija, Inštitut za slovensko kulturo, Kd Rozajanski dum

28.06.2009

Špeter, oživitev Arenja in razstave obrtnikov animacija za otroke: srečanje z Lintverjem
Organizacija: Pro loco Nediške doline

28.06.2009

XV. mednarodni pohod prijateljstva Čeniebola-Robidišče-Podbela – II memorial Ado Cont
Sodelovanje: Združenje Alpincev in društvo Lipa iz Čeniebole, Kamp Nadiža, Fundacija Poti miru v Posočju, Občina Kobarid, Upravna Enota Tolmin, Občini Fojda in Ahten, SKGZ

18.7.2009

Topolove – Postaja Topolove
predstavitev knjige Iztok Geisterja Plamen *Zverinice iz Nadiških dolin / Piccoli animali selvatici delle Valli del Natisone*
Sodelovanje: Društvo Topoluove, Postaja Topolove

29.7.2009

Čedad, Palača Costantini:
Kapljice zgodovine in kulture
Sodelovanje: Univerza za tretjo življenjsko obdobje, družina Costantini
nastop Moškega pevskega zbora Matajur in rezijanske pesnice Silvane Paletti
Pokroviteljstvo: občina Čedad

9.8.2009 – 16.8.2009

Razpotje – Dreka, občinska dvorana
razstava *Cieglci*

Sodelovanje: Društvo Kobilja Glava,
Beneška Galerija
pokroviteljstvo: občina Dreka

24.8.2009 – 5.9.2009

Špeter, Beneška galerija
razstava *Cieglici*

Sodelovanje: Društvo Kobilja Glava,
Beneška Galerija

Špeter – Lese, 11.–12.9.2009

Projekt Potovanje z Romi

Sodelovanje: Inštitut za slovensko kulturo,
Beneška galerija, ZSKD

11.9.2009

Špeter, Beneška galerija
otvoritev razstave Barbare Tomasino:
Ke se boji ta črna moža?
Koncert cingarska življenja

Slovenski kulturni center
predstavitve knjige Pina Petruzzelli:
Non chiamarmi zingaro

12.9.2009

Špeter, občinska dvorana
okrogla miza:
Romi v Italiji in Sloveniji: jih poznamo?

Lese, telovadnica
koncert ciganske etno skupine Langa

25.9.2009

Gorica, KB Center
deželna knjižna izložba članic ZSKD
Organizacija: ZSKD
Sodelovanje: Dežela FJK, Pokrajina Gorica,
SJKD, KB Center, NŠK, ZTT,
Zadruga Novi Matajur
Pokroviteljstvo: SKGZ

2.10.2009

Monošter (Porabje)
Kongresna dvorana Slovenskega doma
20. Slovenski slavistični kongres:
Okrogla miza o manjšinskih medijih
Organizacija: Slavistično društvo Slovenije

24.10.2009

Gorenji Tarbi, Okno na slovanski svet
Srečanje literatov
Organizator: Javni sklad Republike Slovenije za
kulturne dejavnosti – Območna izpostava Tolmin
Sodelovanje: Inštitut za slovensko kulturo

7. – 22.11.2009

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
samostojna razstava Luise Tomasetig
»Ekvilibristi«
med razstavo srečanja z avtorico za soloobvezne
otroke
Sodelovanje: Študijski center Nediža, SSG,
Beneška galerija
Pokroviteljstvo: Občina Čedad, ZSKD

14.11.2009

Čedad, gledališče Ristori
Poseben večer Film Video Monitor
Predstavitve trilogije »Triptih/Trittico/Tryptich«
Alvara Petriciga,
projekcija dokumentarca Rosselle Schillaci *Vjesh*
in izbor kratkih filmov Paola Rojatti
Sodelovanje: Kinoatelj, Zavod Kinoatelj,
Študijski center Nediža, Laboratorio La Camera
Ottica – Film and Video Restoration (Dams
Cinema Gorizia/Gorica), Home Movies – Archivio
Nazionale del Film di Famiglia (Bologna)
Pokroviteljstvo: Občina Čedad, ZSKD

29.11.2009

Lese, telovadnica
Glasbeni spomin na Antona Birtiča
Sodelovanje: Glasbena šola GM Špeter,
Ansambel *Beneški fantje*
Pokroviteljstvo: SKGZ, ZSKD, Občina Grmek

5.12.2009

Špeter, Slovenski kulturni center
Miklavževanje
Sodelovanje: Inštitut za slovensko kulturo,
Glasbena Matica Špeter

MALA APOKALIPSA

Projekcije filma Alvara Petriciga
Sodelovanje: Kinoateljje, Zavod Kinoateljje

21.9.2009

Ljubljana, Klub Gromka, Metelkova Mesto
Neodvisni ljubljanski mednarodni festival
dokumentarnega filma Dokubazaar

18° Festival Dokument ART, sekcija Eastern Bloc

20.10.2009

Miejsce Sztuki Officyna – Szczecin (POL)

21.10.2009

Kino Latücht – Neubrandenburg (NEM)

Publikacije:

Paskval Gujon, očak z Matajurja
(v sodelovanju: Zadruga Most, Zadruga
Novi Matajur, Fundacija Poti miru v Posočju)

Koderjana III, Iztok Geister,
Piccoli animali selvatici delle valli del Natisono
Zverince iz Nadiških dolin
(v sodelovanju: Associazione/Društvo Topolò-
Topoluove)

Cieglci (katalog razstave)
(v sodelovanju: Društvo Kobilja glava)

Luisa Tomasetig,
Ekvilibristi. Nekateri plujejo, drugi
strmoglavljajo, tretji letijo...
Funamboli ovvero appesi a un filo.
Chi galleggia, chi precipita, chi vola...

DVD »Tryptih/Trittico/Tryptich« Alvara Petriciga
(v sodelovanju: Kinoateljje, Študijski center
Nediža)

Trinkov koledar za leto 2010

Mlada lipa

Stiki

Aldo Klodič: Duhor an luna

Graziano Podrecca, Novi fotografski vodnik po
Ljubljani / Nuova guida fotografica della città
di Lubiana
(v sodelovanju: Študijski center Nediža)

Spletna stran www.kries.it

GRAZIANO PODRECCA: NOVI FOTOGRAFSKI VODNIK PO LJUBLJANI

ŠTUDIJSKI CENTER NEDIŽA

Graziano Podrecca se ukvarja s fotografijo že štirideset let. Slika diskretno, vendar tudi z velikim navdušenjem. Njegov zgodovinski arhiv, ki ga je sam digitaliziral v okviru dejavnosti Študijskega centra Nediža, obsega danes okrog 17.000 fotografij, ki vključujejo negative in originalne slike. K temu je treba dodati še na tisoče digitalnih fotografij, ki jih še vedno slika na potovanjih, ob praznikih, v trenutkih sprostitve ali prostega časa.

S tradicionalno fotografijo se je torej začel ukvarjati konec šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko je fotografije razvijal in tiskal sam doma. Čisto naravno je potem prešel k digitalnemu slikanju, ki po njegovem mnenju ni ne boljše in niti ne slabše od tradicionalne fotografije: digitalni fotoaparati preprosto omogoča bolj sproščeno slikanje, saj pri tem ni treba razmišljati o izboru fotografij oz. je to mogoče opraviti pozneje.

Obema vrstama fotografije je skupen najmikavnejši in najbolj pričakovani trenutek: ta je v preteklosti nastopil takoj pa razvijanju in tiskanju, danes pa nastopi ob prenosu podatkov s fotoaparata na računalnik in ob gledanju posnetkov na zaslonu. To je trenutek, ko se fotografija primerja z utrinkom, ki smo ga želeli posneti, z nekim krajem ali obrazom. Gre za tisti vedno problematični odnos med tem, kar zazna naše oko, in sliko, ki nam jo vrne objektiv.

Neustavljiva »fotografska zgodovina« Graziana Podrecche je bila že večkrat objavljena v publikacijah in predstavljena na razstavah, ki jih je uredil Študijski center Nediža.

Leta 2004 so bile nekatere njegove fotografije objavljene v antologiji narečnih besedil *Besiede tele zemlje*, ki jo je objavilo Založništvo tržaškega tiska: takrat

smo povsem nepričakovano odkrili njegovo večdesetletno neznano delo, za katerega so dotlej vedeli le njegovi ožji sorodniki in prijatelji, njegovi učenci (Graziano je bil osnovnošolski učitelj) in osebe, ki jih je slikal in katerim je navadno podaril kopijo fotografije.

Tisto odkritje je omogočilo razstavo *In ascolto-Prisluhni*, na kateri je bil predstavljen dovršen del Podreccovega udejstvovanja na področju fotografije. Razstavljeni so bili najrazličnejši posnetki: izseki pokrajine, notranjosti hiš, portreti, otroci pri igri itd. Iz vseh fotografij je razvidno, da se je Podrecca dobro zavedal izraznega potenciala fotografske tehnike.

V Podreccovem fotografskem opusu je bilo mogoče že takrat opredeliti njegova glavna področja zanimanja. To so družina, prijatelji in počitnice, vaško življenje, gorske pokrajine s pogostih nedeljskih izletov, metodološko zbrano alpsko cvetje, potreti ljudi – še zlasti starejših – iz Nadiških dolin in brezskrbnih otrok, ki jih je večinoma slikal v času, ko je poučeval v osnovni šoli. Prav temu sklopu je bila leta 2006 posvečena nova razstava z naslovom *Un paese : la scuola – Vas : šola*.

Njegov fotografski niz se je nanašal na Dolenji Tarbij (Srednje), kjer je Podrecca poučeval med letoma 1970 in 1972. Pri vzgoji se je posluževal Freinetovih metod, saj je bil njegov pouk tesno povezan z lokalno stvarnostjo, torej z okoljem, v katerem so živeli otroci. Na tak način je šola postajala sestavni del vaškega življenja, ki je bilo takrat polno zanimivih spodbud in dogodkov, pri katerih se je bilo mogoče navdihovati za spodbujanje učenja. Otroci so veliko časa posvečali neposrednemu opazovanju življenja na vasi, o katerem so potem razpravljali v razredu in specifične vidike poglobljali pri posameznih predmetih. *Vas : šola* priča prav o tem izrednem poučevanju in življenju v okolju, ki ga je malo zatem – leta 1976 – zabrisal potres. To je bila pripoved v slikah, podobna družinskemu filmu, v kateri so fotografije v epizodah prikazovale krajše zgodbe.

Kot smo že dejali, Podreccovo fotografsko udejstvovanje ne sega samo v tista daljna leta: to delo se je nadaljevalo v okviru zgoraj omenjenih sklopov, vendar se je kaj kmalu razširilo še na nova področja. Podrecca se je lotil slikanja ljudi na vaških šagrah ali v mestnih okoljih. S tem, da je izbiral mesta, kamor je zahajalo veliko ljudi, je s fotografiranjem opravljal nekakšno antropološko »katalogacijo«.

Med njegovimi priljubljenimi mesti je gotovo tudi Ljubljana, ki ji je tudi posvečen ta tretji katalog, priložen Trinkovemu koledarju 2010, z naslovom *Novi fotografski vodnik po Ljubljani / Nuova guida fotografica della città di Lubiana*.

Podrecca je redno zahajal v Ljubljano že v 70-ih letih zaradi študijskih obveznosti in zaradi njene kulturne ponudbe (redno je obiskoval na primer znani Grafični bienale). Vsakič je tam posnel na desetine fotografij, v zadnjih letih pa z digitalnim fotoaparatom celo na stotine.

Na Ljubljano je Podrecca čustveno navezan (tam je tudi spoznal ženo Luiso), poleg tega ga to mesto od vedno fascinira, pa čeprav se je v zadnjih časih zelo spremenilo.

»Vsakič, ko grem tja, preprosto moram tudi na tržnico«, pravi. Tržnica je tudi na fotografijah iz zadnjih let videti kot nekoč, kot v prvih letih obiskovanja tega mesta. Na tržnico se navezujejo tudi posnetki mimoidočih, ki jih je Podrecca ujel v svoj objektiv, ko je na primer sedel pod Prešernovim kipom. Potem pa so tu še popisani zidovi, zanemarjena dvorišča in sodobne izložbe: vse to sobiva na medsebojni razdalji le nekaj metrov. Nekaj četrtri je Podrecca poslikal tudi na sprehodu ob poletni zarji.

»Ljubljana je mesto s tisoč obrazi, polno protislovij in zelo raznoliko«, pravi Podrecca. »Odkar sem jo začel obiskovati, se je zelo spremenila, saj v nji ni več čutiti nekdanje intimnosti. Postala je kaotična, ulice so polne ljudi, turistov ... Ljubljana je danes prestolnica, kljub temu pa je ohranila domačnost, ki je sicer značilna za vasi. Pa tudi mestno središče je ohranilo svojo nekdanjo lepoto. Na njenem robu je Tivoli, ki je bolj podoben gozdu kot pa parku; potem pa so tu še tovarniški dimniki in zanemarjeni predeli, vse to pa le nekaj korakov od bleščečih ulic za turiste. Ljubljana je moderna, svetovljanska, evropska, po drugi strani pa ponekod še tako tipično jugoslovanska.«

Pri izboru fotografij za katalog smo se odpovedali barvam originalnih digitalnih posnetkov in dali prednost črno-belim slikam. Na tak način so posnetki izvzeti iz krajevnega in časovnega okvira, tako da se lahko distanciramo od stvarnosti, ki naj bi jo neposredno prikazovala fotografija. Gre za stilizacijo, ki zmanjša dokumentarni pomen posnetka in omogoča bolj čustveno interpretacijo. Ta *fotografski vodnik* mesta temelji na osebnostnem pristopu in zavrača obvezno

prikazovanje glavnih spomenikov ali najbolj slikovitih vidikov. V njem so zbrani utrinki in navidezno obrobní trenutki, ki pa so vredni vse naše pozornosti.

»Mislim, da smisel fotografij ni pričevanje o nečem. Najlepše je prav to, da fotografije spodbujajo našo domišljijo. Ko si jih ogledujem, si postavljam vprašanja o življenjski zgodbi posnete osebe, o preteklosti nekega dvorišča. Sprašujem se, kdo živi v tisti hiši in kaj dela.« Če želimo biti aktivni pri gledanju fotografij, si moramo vzeti čas in se jim posvetiti: »V današnjem svetu, ko vsi nekam hitimo in v katerem nas reklamni oglasi v 30-ih sekundah preplavijo s stotinami podob, nam umirjeno ogledovanje fotografij lahko pomaga, da preživimo. Kljub vsemu hitenju in hiperprodukciji podob pa mislim, da si mnogi še vedno znajo vzeti čas za take stvari.« Podrecca meni, da je prav to razlog za popularnost nekaterih spletnih strani, kakršna je na primer Flickr, na katerih lahko uporabniki objavljajo svoje fotografije.

Ni pa si mogoče zatiskati oči pred tem, da vedno večja proizvodnja podob neizogibno vodi v njihovo razvrednotenje. V vsesplošnem in brezmejnem morju fotografij se tako tudi najbolj posrečeni in umetniški posnetki včasih potopijo. Prav s takim izborom, tiskom in objavo v katalogu pa je mogoče obuditi vrednost in smisel fotografije.

SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE

UREDILA KSENIJA MAJOVSKI
NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNIŽNICA, TRST

Slovenska bibliografija videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje z besedilom, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo razmnoženo kot tipkopis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča). Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje skoraj 400 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.nsk-trst.sik.si>.

1. **All'ombra** del Canin = Ta pod Čanynowo sinco : bollettino parrocchiale di Resia. – Anno 1, n. 7 (1928)- . – Resia : Parrocchia di S. Maria Assunta
81 (2008), 1-4
Četrtletnik. – Odg. ur. Elena Merlino. – Besedilo pretežno v it. s posameznimi članki ali stavki v rezijanskem narečju. – Zapis vzpor. nasl. v rezijanščini se spreminja

2. **Beneški** dnevnik. – 2005- . – Čedad = Cividale del Friuli : Cooperativa Most
2008
Letnik. – Nadaljevanje stenskega koledarja: Beneški koledar

3. **Clenia** ieri e oggi : informazioni del comitato pro-Clenia. – [2005?]- . – [Clenia : Comitato pro-Clenia]
2008, dic.
Občasno. – Besedilo pretežno v it. s posameznimi stavki ali besedami v beneškoslovenskem narečju

4. **Dal** "San Martino" : bollettino parrocchiale. - [Ljesa : župnija, 1962?]
46 (2008), n. 1-3
Trikrat letno. - Besedilo pretežno v it. s posameznimi stavki, besedami ali krajšimi članki v beneškoslovenskem narečju. – Popis po št. 1, leto 12 (1973)

5. **Dom** : kulturno-verski list. – Anno 1, n. 1 (1983)- . – Cividale del Friuli : Most
43 (2008), št. 1-22
*Petnajstdnevnik. – Odg. ur. Marino Qualizza. – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju. – Podnasl. se spreminja.
ISSN 1124-6472*

6. **Emigrant** : periodico bimestrale dell'Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia = Časnik Zveze izseljencev iz Furlanije-Juljske krajine. – 1981, n. = št. 0- . – Cividale : [Zveza slovenskih izseljencev]
25 (2008), n. 1, 2/3, 4, 5/6
Dvomesečnik. – Odg. ur. Dušan Udovič – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju ter priložnostno v drugih jezikih. – Slovenski podnasl. se spreminja. – Pril. k št. 2/3: Koledar 2009

7. **Galeb** : mladinska revija. - Let. 1, št. 1 (1954)- . – Čedad : Soc. Coop. Novi Matajur
54 (2007/2008), št. 5-10
55 (2008/2009), št. 1-4
Mesečnik. – Gl. ur. Majda Železnik, odg. ur. Igor Gabrovec

8. **Galebov** šolski dnevnik – 1983/84- . – [Čedad] : Zadruga Novi Matajur
2007/2008

2008/2009

Letnik. – Ur. Igor Gabrovec

9. Mlada lipa. – 1997- . – Subit : [s. n.]

2008, [št.] 12

Letnik. – Besedilo v it. in v beneškoslovenskem narečju. – Z oznako: Suppl. a Trinkov koledar za leto 2009

10. Nās glas = La nostra voce : semestrane del circolo culturale resiano "Rozajanski dum". – Anno 5 [i. e. 1], n. 1 (dic. 2005)- . – Prato di Resia : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum"

4 (2008), n. 1-2

Dvakrat letno. – Odg. ur. Luigia Negro. – Pril.: Kuškritavi = Coscritti : naš kolindrin 2009

11. Novi Matajur : tednik Slovencev Videmske pokrajine. – Let. 1, št.1(1974)- . – Čedad = Cividale : Soc. Coop. Novi Matajur

2008, št. 1-49

Tednik. – Odg. ur. Jole Namor. – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju

ISSN 1124-6626

12. Sloviti : Sloveni in Italia : bollettino di informazione = informacijski bilten Slovencev v Italiji. – Anno 1, n. 1 (1999)- . – Cividale del Friuli : Most

10 (2008), n. 1-6, 7/8, 9-12 = 123-128, 129/130, 131-134

Mesečnik. – Odg. ur. Giorgio Banchig

13. Trinkov koledar za leto... / [izdalo] Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. – 1952- . – Špeter : Zadruga Lipa ; Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko

2008

Letnik. – Odg. ur. Jole Namor. – Priloga: S strani Matajurja / Mario Magajna

ISSN 1126-6790

14. La vita cattolica : settimanale del Friuli. – Udine : La Vita cattolica

86 (2008), n. 1-50

Tednik. – Odg. ur. Ezio Gosgnach. – Popis po št. 5, letn. 78 (2000). – Vsako prvo ali drugo št. v mesecu str. v slovenščini oz. v beneškoslovenskem narečju z naslovom: Po slovensko (12-krat letno)

15. Vitainsieme = Življenjekupe : bollettino delle parrocchie di S. Leonardo AB (S. Leonardo) e di S. Paolo AP. (Stregna). – Anno 1, n. 1 (dic. 2001)- . – S. Leonardo : parrocchia

8 (2008), n. 1-3

Trikrat letno. – Odg. ur. Luca Nazzi. – Poleg vzpor. nasl. tudi posamezni izrazi, stavki ali članki v beneškem narečju

O ZNANOST IN ZNANJE NA SPLOŠNO

1.

ZVEZA slovenskih kulturnih društev (Trst ; Gorica ; Videm)

Zveza slovenskih kulturnih društev v Italiji = Unione dei circoli culturali sloveni in Italia = Union of the Slovenian cultural associations in Italy : vedno na strani kulture = sempre dalla parte della cultura = always on the side of culture : "Stati inu obstati" / [urednica, redattrice, editor Rosana Sabadin ; besedila in prevodi, testi e traduzioni, text and translations Marisa Pelesson... [et al.] ; slike, foto, pictures Mirna Viola, Foto Kroma-Balbi, arhiv ZSKD]. - Gorica = Gorizia ; Trst = Trieste ; Videm = Udine : Zveza slovenskih kulturnih društev = Unione dei circoli culturali sloveni = Union of the slovenian cultural associations, 2008 (Divača : Mljač). - 27 str. : ilustr. ; 21 cm

1.000 izv. - Besedilo v slov., it. in angl.

COBISS.SI-ID 3229676

32 POLITIKA. MANJŠINSKO VPRAŠANJE

2.

AMEDEO, Santino

Tre vallate tre culture = Tri duline tri kultüre : minoranze linguistiche nell'itinerario di un fotografo : immagini dal 1985 al 2008 : [Val Resia = Rozajanska dolina, Friuli Venezia Giulia, Val Sarmento, Basilicata, Vallata Amendolea = Vathia tis Amiddalia, Calabria] / [fotografie di] Santino Amedeo ; [collaborazione di Luigia Negro ; testi di Santino Amedeo e Luigia Negro ; contributi di Luigi Paletti ... [et al.] ; disegni di Sara Bobaz]. - Resia = Rezija : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum", 2008 (Paluzza : C. Cortolezzis). - 272 str. : illustr. ; 22 x 25 cm

Zadnji podnasl. na ov. - Vsebuje tudi nekaj pesmi v rezijanščini, grščini in albanščini

COBISS.SI-ID 3432684

3.*

STOLFO, Marco

Jezikovne manjšine : evropske korenine in perspektive zakona 482/1999 / Marco Stolfo ; [prevodi furlanščina Serling, Udine, nemščina [in] slovenščina Euroservis, Trst]. - [Udine = Videm] : Univerzitetni konzorcij Furlanije = Consorzio Universitario del Friuli, 2007 (Udine = Videm : Tipografia Marioni). - 62, 60 str. ; 23 cm

Opombe z bibliografijo. - Vsebuje tudi izvorno it. besedilo, tiskano v obratni smeri: *Minoranze linguistiche : radici e prospettive Europee della legge 482/1999*

COBISS.SI-ID 29918253

4.

JOVANOVIĆ, Klarisa M.

Široko morje, beli breg : pravljice iz dežel Sredozemlja / izbor, prevodi in priredbe Klarisa Jovanović ; ilustracije Dušan Muc ; [spremna beseda Marko Kravos]. - 1. izd., 1. natis. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 55 str. : ilustr. ; 27 cm

700 izv.

COBISS.SI-ID 3392492

6 UPORABNE ZNANOSTI

5.

FERLUGA, Peter

Škrobek kuha : krasne dobrote za ustvarjalne otroke / Peter Ferluga ; ilustrirala Jasna Sepin ; [spremna beseda Majda Železnik]. - 2. izd. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 48 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 3391468

6.

KALENDAR 2009 [Slikovno gradivo] / realizzazione e foto Margherita Trusgnach-Tarbanjano. - [Garmak] : Garmiški kamun ; [s. l.] : Kulturno društvo Rečan = Grimacco : Comune ; [s. l.] : Circolo culturale [Rečan], [2008] ([s. l.] : Juliagraf). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 45 x 23 cm

Besedilo v beneškem narečju. - Stenski koledar s kuharskimi recepti iz Beneške Slovenije in fotografijami tihožitij

COBISS.SI-ID 3839980

7.

TERRA di castagne = Prostor kostanja / [coordinatore Michele Coren ; koordinator Michele Coren ; traduzione Mojca Švab Guštin, Kmečka zveza]. - San Pietro al Natisone : Comunità montana del Torre, Natisone e Collio, 2008. - 166 str. : ilustr. ; 22 x 24 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov. - Z oznako: Program pobude skupnosti Interreg IIIA Italija-Slovenija. - Bibliografija za nekaterimi prispevki

COBISS.SI-ID 3319020

73/77 KIPARSTVO. RISANJE. SLIKARSTVO. GRAFIKA. FOTOGRAFIJA

8.

GUJON, Ivan

Slovenj : la gente della Slavia nel primo Novecento = ljudje Benečije na začetku

dvajsetega stoletja : fotografie di Giovanni Gujon = fotografije Ivana Gujona / [a cura di, uredila Roberto Del Grande, Alvaro Petricig ; collaborazione, sodelovanje Michela Predan ; traduzioni, prevodi Luisa Vigini]. - Cividale del Friuli = Čedad : Most, 2008 (Pasian di Prato : LithoStampa). - [86] str. : ilustr. ; 22 cm

Na nasl. str. tudi: Associazione, Združenje Don Eugenio Blanchini, Centro studi, Študijski center Nediža. - Vsebuje biografske podatke
COBISS.SI-ID 527432

9.

MAGAJNA, Mario

S strani Matajurja / Mario Magajna. - [Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko, 2008?] ([Premariacco] : Juliagraf). - [24] str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo v slov. in it. - Z oznako: Trinkov koledar za leto 2008: likovni vložek/inserto. - Izšlo kot priloga Trinkovega koledarja za leto 2008

COBISS.SI-ID 3109100

10.

POSTAJA (15 ; 2008 ; Topolove)

[Petnajsta]

XV [!] Postaja Topolove = [XVa] Stazione di Topolò : 5>20-7-2008 / [traduzioni Ivana Placer - sloveno, Cosimo Miorelli - italiano ; disegno di Giorgio Vazza ; fotografie Antonella Bukovaz ... et al.]. - Topolò = Topoluove : Associazione ; [s. l.] : Associazione artisti della Benecia = Društvo beneških likovnikov, [2008] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 135 str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo v it. in slov. in včasih tudi v angl.

COBISS.SI-ID 3483884

78 GLASBA

11.

SLAMA, Dina

Poezije v notah za otroški glas [Glasbeni tisk] / Miroslav Košuta, Igo Gruden, Srečko Kosovel ; uglasbila Dina Slama ; ilustrirala Magda Tavčar. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 1 partitura (49 str.) : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 3393004

79 ZABAVE. IGRE. ŠPORT

12.

JELEN, Igor, 1962-

L'uomo di Stregna = Človek iz Srednjega = The man from Stregna / [testi di, besedila napisala, text by Igor Jelen, Simone Venturini]. - San Pietro al Natisone : Centro studi Nediža = Špeter : Študijski center [Nediža] ; Cividale del Friuli : Circolo di cultura Ivan Trinko = Čedad

: Kulturno društvo [Ivan Trinko] ; Gorizia = Gorizia : Kinoateljje, 2008 (Pasian di Prato : LithoStampa). - 55 str. : ilustr. ; 21 cm
Besedilo v it., slov. in angl. - Spremna knjižica k istoimenskemu filmu na DVD-ju
COBISS.SI-ID 3175660

81 JEZIKOSLOVJE

13.

DAPIT, Roberto

Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo / Roberto Dapit. - Padova : CLEUP, 1995-2008. - 3 zv. ; 25 cm

3: Area di Bila, San Giorgio, Njiwa, Gniva e Ravanca, Prato / [foto di Roberto Dapit, Silvana Paletti]. - 2008. - 237 str., [5] str. pril. - Bibliografija: str. 207-216. - Kazalo

COBISS.SI-ID 3441709

14.

PUNTIN, Maurizio

Juánac = Joanaz : una indagine linguistica sui nomi dei villaggi, dei luoghi e delle genti dell'alta valle del Chiarò = jezikovna raziskava o imenih vasi, krajev in ljudi zgornje doline Rieke : la montagna di Torreano, ovvero l'antico comune censuario di Maserolis, con Reant, Tamoris, Canalutto, Gnivizza, Rieka, Costa e Laurini : sul confine orientale della Provincia di Udine / di Maurizio Puntin ; [fotografie di Nino Flebus e archivio Eleonora Comugnaro]. - Torreano : Astre ; Cividale : Most, 2008 (Udine : Graphic Linea). - 95 str. : ilustr. ; 21 x 30 cm
Besedilo v it., nasl. str. v it. in slov.

COBISS.SI-ID 3326956

82(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

15.

BAIT, Maurizio

Bohinjska proga = La Transalpina / Maurizio Bait. - Kanalska dolina : Slovensko kulturno središče Planika = Val Canale : Centro culturale sloveno Stella alpina, 2008 (Tarvisio : Tipografia Tarvisiana). - 62 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 3169772

16.

CONCORSO internazionale di poesia inedita Calla in poesia (2007 ; Calla)

Calla in poesia = Kal v poeziji : 2007 : concorso internazionale di poesia inedita = mednarodni natečaj neobjavljenih pesmi : umetnost brez meja : [ieri, oggi, domani: una finestra sul tempo = včeraj, danes, jutri: okno na čas = yesterday, today, tomorrow: window on time]. - Pulfero : Comune, 2008 (Manzano : Grafiche Manzanesi). - 142 str. ; 19 cm

Besedilo v it., angl., slov. in beneškoslovenskem narečju. - Tretji podnasl. na ov. - Nasl. na

vzpor. nasl. str.: *Calla in poetry borderless art*
COBISS.SI-ID 3431404

17.*

TOMASETIG, Gianni

Un filo di spago : dalle Valli del Natisone a Roma / Gianni Tomasetig. - Roma : CISU, 2006 (Roma : Rotostampa). - 109 str. : illustr. ; 21 cm

O avtorju na str. [9]-10
COBISS.SI-ID 526664

18.

TOMASETIG, Gianni

L'osteria della nonna : dalle Valli del Natisone / Gianni Tomasetig. - 3a ristampa. - Roma : CISU, 2008 (Guidoni : Ciesse). - 159 str. : illustr. ; 21 cm

O avtorju na str. 11-12
COBISS.SI-ID 526920

19.

TOMASETIG, Gianni

Tra vecchi e nuovi confini / Gianni Tomasetig ; [foto e immagini Archivio Piermario Ciani ... et al.]. - 2a ed. riveduta e corretta. - Roma : CISU, 2008 (Guidonia : Ciesse). - 142 str. : illustr. ; 21 cm

Besedilo v it. s posameznimi izrazi in stavki v beneškoslovenskem narečju ali prevodi v slov. - Podatki o avtorju na str. [11]-12 ter na hrbtni str. platnic
COBISS.SI-ID 526408

20.

TOMASETIG, Gianni

Il vento delle Valli / Gianni Tomasetig. - 2a ed. riveduta a corretta. - Roma : CISU, 2008 (Guidonia : Ciesse). - 207 str. : illustr. ; 21 cm

Nekateri deli v beneškoslovenskem narečju ali slov.
COBISS.SI-ID 526152

21.

VYSOCKIJ, Vladimir Semenovič

Poesie : con introduzione e riflessioni sugli anni trascorsi nell'URSS, in Bielorussia, Russia ed Ucraina / Vladimir Vysotskij ; traduzione [e testi] di Elio Berra. - Taipana = Tipana : Circolo culturale "Naše vasi" ; Cividale del Friuli = Čedad : Associazione - Združenje "don Eugenio Blanchini", 2008 (Pasian di Prato : LithoStampa). - 70 str. : illustr. ; 22 cm

Besedilo pesmi v ruščini in vzpor. prevod v it.
COBISS.SI-ID 3456236

22.

JANČAR, Drago

Appunti dalla Schiavonia = Zapiski iz Schiavonie / Drago Jančar ; immagini Posta di Topolò, slike Pošta Topolove Piermario Ciani ; [traduzione, prevod Ivana Placer ; disegno, risba Giorgio Vazza]. - Topolò : Associazione = Topoluove : Društvo ; [Civiale] : Circolo di cultura Ivan Trinko = [Čedad] : Kulturno društvo [Ivan Trinko], [2008] (Commons : Poligrafiche San Marco). - 63 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Collana = Zbirka Koderjana ; 2008, 2)

Vzpor. slov. besedilo in it. prevod. - Z oznako: Stazione di Topolò-Postaja Topolove, XV edizione-15. izvedba

COBISS.SI-ID 3318764

23.

KOKALJ, Tatjana, 1956-

Pravljice za Gajo / Tatjana Kokalj ; ilustrirala Daša Simčič. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 27 str. : ilustr. ; 27 cm

O avtorici teksta in ilustratoriki na hrbtu platnice.

COBISS.SI-ID 3391724

24.

KOŠUTA, Miroslav

Tri sončne pravljice / Miroslav Košuta ; ilustriral Klavdij Palčič. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 46 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 3391212

25.

LEVSTIK, Fran

Martin Pesjan / Fran Levstik in Bogdan Novak ; ilustriral Klavdij Palčič. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 43 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 3405036

26.

LIUBEZEN : Špietar, 16. februarja 2008 : poezije. - [Špeter] : Inštitut za slovensko kulturo, 2008. - [31] str. ; 21 cm

COBISS.SI-ID 481608

27.

MAJHEN, Zvezdana

Trikrat bravo za naravo / Zvezdana Majhen ; ilustrirala Mojca Cerjak ; [spremno besedo napisala Majda Železnik]. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 35 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 3392236

28.

PETEK Levokov, Milan

O zmaju, ki je požrl šolo : devet pravljic in še pol pravljice za nameček / Milan Petek Levokov ; ilustrirala Chiara Jasna Sepin. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 39 str. : ilustr. ; 27 cm
COBISS.SI-ID 3391980

29.

REZIJA naša : [priloga Trinkovega koledarja za leto 2009] / [uredili Roberto Dapit, Lucia Trusgnach, Iole Namor (odgovorna urednica) ; predstavitev pesmi Renata Quaglie v knjižno slovenščino Marko Kravos, v italijanščino Renato Quaglia ; predstavitev pesmi Silvana Paletti v knjižno slovenščino Marija Pirjevec, v italijanščino Silvana Paletti ; prevodi [besedil] Roberto Dapit, Jadranka Križman]. - Čedad : Kulturno društvo "Ivan Trinko", 2008 (Premariacco : Juliagraf). - 59 str. : portreta ; 21 cm. - (Trinkov koledar, ISSN 1124-6790 ; 2009, priloga)

Prispevka M. Šeklija in R. Dapita vzpor. v slov. in prevodu v it. - Pesmi R. Quaglie in S. Paletti vzpor. v ita., slov. in rez. - Na str. 37 in 55 bio- in bibliografski podatki o R. Quaglii in S. Paletti v slov. in it.

COBISS.SI-ID 39161698

30.

SENJAM beneške pjesmi (28 ; 2008 ; Lesa)

[Osemindvajseti]

XXVIII. Senjam beneške pjesmi, Lesa, Garmak, 29.-30. novembra 2008 / [uredila Margherita Trusgnach]. - Lesa : Kulturno društvo Rečan = Liessa : Circolo culturale [Rečan], 2008. - 17 str. ; 21 cm

COBISS.SI-ID 3433196

31.

SEVLJAK, Jože

Kako je martinček shujšal / Jože Sevljak ; ilustrirala Katerina Kalc. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2008 (Trst : Graphart). - 42 str. : ilustr. ; 27 cm
COBISS.SI-ID 3405292

32.

SREČANJE med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2008 ; Liesa)

V nebu luna plava : literarni večer, Liesa (Garmak) : serata di poesia, Liessa (Grimacco) : 13.09.2008 / [Srečanje med pesniki, pisatelji in drugi (!) ustvarjalci = Incontro tra scrittori, poeti ed altro] ; [avtorji] Lucia Gazzino, Beti Strgar, Luisa Battistig ; [pripr. Margherita Trusgnach]. - Liesa : Kulturno društvo Rečan = Circolo culturale [Rečan], 2008. - [24] str. ; 21 cm

Ime korporacije na ov. - Besedilo slov., v beneškoslovenskem narečju, furl. in it.

COBISS.SI-ID 3412972

33.

TOMASETIG, Gabriella

Mutasti se šuljajo spomini / Gabriella Tomasetig-Podpotnikova ; [ilustracije, ilustrazioni Lucia Trusgnach-Škejcova]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko ; Dreka : Društvo Kobilja glava = Cividale del Friuli : Circolo di cultura Ivan Trinko ; Drenchia : Associazione culturale Kobilja Glava, 2008 (Premariacco : Juliagraf). - 31 str. : ilustr. ; 21 cm

Vzpor. besedilo v slov. in prevod v it.

COBISS.SI-ID 3285228

908 DOMOZNAVSTVO

34.

CALENDARIO [Slikovno gradivo] = Koledar : 2009 / fotografije, slike Maurizio Buttazoni, Željko Cimprič ; [izdajatelj] Comune di Taipana, Tipajski komun [in] Občina Kobarid, Comune di Caporetto. - [Čedad] : Most, [2008] ([s. l.] : Selekt). - 1 koledar (7 listov) : barve ; 33 x 49 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov. - S krajinskimi fotografijami Terske doline in okolice Kobarida

COBISS.SI-ID 246234880

35.

CAUCIG, Paolo

Clastra e la sua storia recente e passata / Caucig Paolo. - 2 ed. - Cividale del Friuli : Most, 2008 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 125 str. : ilustr. ; 24 cm

COBISS.SI-ID 3344620

36.

C'ERA una volta --- Vernasso = Kajšan je bil ankrat --- Barnas / [hanno realizzato questa iniziativa Viviana Snidaro ... et al.]. - [Vernasso] : Associazione culturale "Insieme per Vernasso", 2008- (Buttrio : Tecno copy Buri). - Zv. <1-> : ilustr. ; 30 cm

Dosedanja vsebina:

Vol 1. - 2008. - 117 str.

COBISS.SI-ID 3434220

37.

CIGALOTTO, Paola

Stregna = Sriednje : terra di castagne = zemlja kostanja = the land of chestnuts / [testi Studio Cigalotto e Santoro, i testi relativi ai paesi, dove non diversamente specificato sono tratti da Stefania Carlig ; a cura di Paola Cigalotto, Mariagrazia Santoro ; foto Studio Cigalotto e Santoro ... [et al.] ; traduzione in sloveno Živa Gruden, Tina Grbec, traduzione in inglese Bronwen Lewis]. - [Stregna : Comune], 2008 (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 64 str. : ilustr. ; 21 cm

Avtorice navedene v kolofonu. - Besedilo v it. in vzpor. prevod v slov. in angl. - Bibliografija: str. [66]

COBISS.SI-ID 30206509

38.

ČENIEBOLA [Slikovno gradivo] = Canebola : kalendar lieto 2009 anno / foto Associazione "Lipa" Canebola - Čeniebola, Kulturno društvo "Monte Joanaz" - Čeniebola. - Canebola = Čeniebola : Associazione "Lipa" : Kulturno društvo "Monte Joanaz" ; Čedad = Cividale del Friuli : Združenje don E. Blanchini = Associazione [don E. Blanchini], [2008] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm
Besedilo v it. in beneškoslovenskem narečju. - Stenski koledar z notami in besedilom božičnih pesmi, ki jih pojejo v Terski dolini in v Nediških dolinah; povzete so iz zbirke Se zmisleš Antonia Qualizze; koledar prinaša tudi stare fotografije vaščanov
COBISS.SI-ID 3835116

39.

DVA tisoč devet

2008 [Slikovno gradivo]. - Sant'Andrea di Cravero = Sv. Štandri : Circolo ricreativo e culturale, [2008] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : č-b ; 44 x 20 cm
Besedilo v beneškem narečju in delno tudi v it. - Koledar s starimi fotografijami vaščanov ter domačimi pregovori in reki
COBISS.SI-ID 3841260

40.

KOLEDAR 2009 [Slikovno gradivo]. - [S. l.] : Slovenci po svetu = Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, [2008] ([s. l. : s. n.]). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 24 x 32 cm
Stenski koledar z reprodukcijami slik likovnih umetnikov iz Beneške Slovenije in vremenskimi pregovori, ki so razširjeni v Beneški Sloveniji. - Stenski koledar izšel kot priloga k št. 2/3 (2008) glasila Emigrant
COBISS.SI-ID 3834348

41.

KUŠKRITAVI [Slikovno gradivo] = Coscritti : naš kolindrin 2009. - Ravanca : Te rozajanski kulturni čirkolo "Rozajanski dum" = Prato di Resia : Circolo culturale resiano "Rozajanski Dum", 2008 ([s. l. : s. n.]). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm
Vzpor. besedilo v rezijansčini in it. - Izšlo kot priloga serjske publikacije Náš glas = La nostra voce decembra 2008. - Stenski koledar s fotografijami rezijanskih nabornikov
COBISS.SI-ID 3833836

42.

LIETO 2009 [Slikovno gradivo] : njvanja bujše vidijo kuj oči. - Bardo : Center za kulturne raziskave = Lusevera : Centro di ricerche culturali ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2008] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 25 cm
Tersko narečje. - Koledar s portretnimi fotografijami z domoznansko vsebino iz Terske doline in pregovori
COBISS.SI-ID 246175232

43.

MADOTTO, Fulvio

La Val Resia : fra storia e leggenda : Antonio Odorico Madotto Čikarin / Fulvio Madotto. - Trieste : Il Piccolo museo, cop. 2008 (Gallarate : E.S.A. Trend). - 150, XXXI str., [13] str. pril. : ilustr. ; 21 cm

Prvi podnasl. nad nasl. - Vsebuje tudi: Lessico : già pubblicato in "Il Catechismo resiano" di Jan Baudouin de Courtenay, 1875

COBISS.SI-ID 3824108

44.

VAL Resia = Rozajanska dolina : 2008 : Učja, Solbica, Bila, Njiva, Liščace, Korito, Osoanë, Ravanca / [testi Associazione turistica Pro loco Val Resia ; traduzioni Luigia Negro ... [et al.] ; fotografie Archivio fotografico Parco delle Prealpi Giulie ... et al.]. - Prato di Resia : Associazione turistica "Pro loco Val Resia", [2008] [(s. l.) : Rossografica]. - [36] str. : ilustr. ; 15 cm

Besedilo v it. in delno prevedeno tudi v nem., slov., angl.

COBISS.SI-ID 3598316

929 BIOGRAFSKE IN SORODNE ŠTUDIJE

45.

KUGY, Julius, 1858-1944

La mia guerra nelle Giulie = Mein Krieg in den Julischen = Moja vojna v Julijcih / Julius Kugy ; a cura di Davide Tonazzi. - Valbruna : Saisera, 2008 (Tavagnacco : Graphic line). - 144 str. : ilustr. ; 25 cm + 3 zvd., 1 razglednica. - (Collana Vecchi scarponi)

Prevod dela: Kriegsbilder aus den Julischen Alpen. - Besedilo v it., nem. in slov. - Bibliografija: str. 142

COBISS.SI-ID 3344876

- Appunti dalla Schiavonia 22
 Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo 13
 Bohinjska progá 15
 Calendario 34
 Calla in poesia 16
 Canebola 38
 C'era una volta --- Vernasso 36
 Clastra e la sua storia recente e passata 35
 Coscritti 41
 Čeniebola 38
 Človek iz Srednjega 12
 2008 39
 Un filo di spago 17
 Jezikovne manjšine 3
 Joanaz 14
 Juánac 14
 Kajšan je bil ankrat --- Barnas 36
 Kako je martinček shujšal 31
 Kal v poeziji 16
 Kalendar 2009 6
 Koledar 34
 Koledar 2009 40
 Kuškritavi 41
 Lieto 2009 42
 Ljubezen 26
 The man from Stregna 12
 Martin Pesjan 25
 Mein Krieg in den Julischen 45
 La mia guerra nelle Giulie 45
 Minoranze linguistiche 3
 Moja vojna v Julijcih 45
 Mutasti se šuljajo spomini 33
 O zmaju, ki je požrl šolo 38
 XXVIII. Senjam beneške piesmi, Lesa,
 Garmak, 29.-30. novembra 2008 30
 L'osteria della nonna 18
 XV [!] Postaja Topolòve 10
 Poesie 21
 Poezije v notah za otroški glas 11
 Poezije v notah za otroški glas in klavir 11
 Pravljice za Gajo 23
 Prostor kostanja 7
 Rezija naša 29
 Rozajanska dolina 44
 S strani Matajurja 9
 Slovenj 8
 Sriednje 37
 Stregna 37
 Široko morje, beli breg 4
 Škrobek kuha 5
 Terra di castagne 7
 Tra vecchi e nuovi confini 19
 Tre vallate tre culture 2
 Tri duline tri kultüre 2
 Tri sončne pravljice 24
 Trikrat bravo za naravo 27
 Union of the Slovenian cultural associations
 in Italy 1
 Unione dei circoli culturali sloveni in Italia 1
 L'uomo di Stregna 12
 V nebu luna plava 32
 La Val Resia 43
 Val Resia 44
 Il vento delle Valli 20
 [XVa] Stazione di Topolò 10
 Zapiski iz Schiavonie 22
 Zveza slovenskih kulturnih društev v Italiji 1

- Amedeo, Santino 2
 Associazione culturale (Topolò - Topoluove) 10
 Associazione "Lipa" (Čeniebola) 38
 Associazione turistica Pro loco (Val Resia) 44
 Bait, Maurizio 15
 Battistig, Luisa (avtor) 32
 Berra, Elio (prevajalec, avtor) 21
 Bobaz, Sara (ilustrator) 2
 Bucovaz, Antonella (fotograf) 10
 Buttazzoni, Maurizio (fotograf) 34
 Carlig, Stefania (avtor) 37
 Caucig, Paolo 35
 Cerjak, Mojca (ilustrator) 27
 Ciani, Piermario (fotograf) 22
 Cigalotto, Paola 37
 Cimprič, Željko (fotograf) 34
 Circolo ricreativo e culturale (Sv. Štandri) 39
 Concorso internazionale di poesia inedita
 Calla in poesia (2007 ; Calla) 16
 Coren, Michele (urednik) 7
 Dapit, Roberto 13 , 29
 Del Grande, Roberto
 (avtor dodatnega besedila, urednik) 8
 Društvo beneških umetnikov 10
 Ferluga, Peter 5
 Flebus, Nino (fotograf) 14
 Gazzino, Lucia (avtor) 32
 Gerbec, Tina (prevajalka, prevajalec) 37
 Gruden, Igo (skladatelj) 11
 Gruden, Živa (prevajalec) 37
 Gujon, Ivan 8
 Jančar, Drago 22
 Jelen, Igor (1962-) 12
 Jovanović, Klarisa M. 4
 Kalc, Katerina (ilustrator) 31
 Kobarid (Slovenija) (občina) 34
 Kokalj, Tatjana (1956-) 23
 Kosovel, Srečko (pisec besedila za pesmi
 (uglasbene)) 11
 Košuta, Miroslav 24
 Košuta, Miroslav (pisec besedila za pesmi
 (uglasbene)) 11
 Kravos, Marko (1943-) 4 , 29
 Križman, Jadranka (prevajalec) 29
 Kugy, Julius (1858-1944) 45
 Kulturno društvo "Monte Joanaz"
 (Čeniebola) 38
 Levstik, Fran 25
 Lewis, Bronwen (prevajalec) 37
 Madotto, Fulvio 43
 Magajna, Mario 9
 Majhen, Zvezdana 27
 Miorelli, Cosimo (prevajalec) 10
 Muc, Dušan (ilustrator) 4
 Namor, Jole (urednik) 29
 Negro, Luigia (fotograf, prevajalec) 2 , 44
 Novak, Bogdan (1944-, avtor) 25
 Palčič, Klavdij (ilustrator) 24 , 25
 Paletti, Luigi (avtor) 2 , 13 , 29
 Pelesson, Marisa (avtor, prevajalec) 1
 Petek Levokov, Milan 28
 Petricig, Alvaro (avtor dodatnega besedila,
 urednik) 8
 Pirjevec, Marija (prevajalec) 29
 Placer, Ivana (prevajalec) 10 , 22
 Postaja (15 ; 2008 ; Topolove) 10
 Predan, Michela (urednik) 8
 Puntin, Maurizio 14
 Quaglia, Renato (avtor) 29
 Qualizza, Antonio (zbiratelj) 38
 Sabadin Celin, Rosana (urednik) 1
 Santoro, Mariagrazia (avtor, urednik) 37
 Senjam beneške pesmi (28 ; 2008 ; Lesa) 30

Sepin, Chiara Jasna (ilustrator) 5 , 28
Sevljak, Jože 31
Simčič, Daša (ilustrator) 23
Slama, Dina 11
Snidaro, Viviana (urednik) 36
Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi
ustvarjalci (2008 ; Liesa) 32
Stolfo, Marco 3
Strgar, Beti (avtor) 32
Šekli, Matej (avtor) 29
Švab Guštin, Mojca (1962-, prevajalec) 7
Taipana (Italia) (comune) 34
Tavčar, Magda (ilustrator) 11
Tomasetig, Gabriella 33
Tomasetig, Gianni 17 , 18 , 19 , 20
Tonazzi, Davide (urednik) 45
Trusgnach, Lucia (1953-, urednik) 29
Trusgnach, Lucia (ilustratorica, etnografinja,
urednik) 33
Trusgnach, Margherita (urednik) 6 , 30 , 32
Vazza, Giorgio (ilustrator) 10 , 22
Venturini, Simone (avtor) 12
Vigini, Luisa (prevajalec) 8
Viola, Mirna (fotograf) 1
Vysockij, Vladimir Semenovič 21
Zveza slovenskih kulturnih društev (Trst)
(Gorica) (Videm) 1
Železnik, Majda (avtor dodatnega besedila)
5 , 27

KAZALO

- 5 • IOLE NAMOR,
Pregled leta 2009
- 11 **KOLEDAR**
- 24 • LUCIA TRUSGNACH - CEKOVA
Leto 2010
- 27 • TEJA GERBEC, MIHA MLINAR,
Stiki Svetolucijske skupine s svetom
- 34 • BRANKO MARUŠIČ,
Pred stotimi leti v Beneški Sloveniji
- 38 • IOLE NAMOR,
Novi Matajur že četrstoletja vsak teden v beneških družinah
- 41 • ZDRAVKO LIKAR,
Štiri desetletja Novoletnih srečanj Slovencev iz Videnske pokrajine
in Posočja
- 48 • VALENTIN BIRTIČ – ZDRAVKO,
Srečanje
- 50 • LUIGIA NEGRO – ŠIMILJONAWA,
»Te rozajanski glas« ma 30 lit
- 53 • DOMENICO MORELLI,
Ob desetletnici zakona 482. Kritični razmislek
- 66 • MARCO STOLFO,
Zakon, ki ga je treba izvajati in obvarovati

- 76 • JULIJAN STRAJNAR,
Kaj bi s to ljudsko glasbo?
- 82 • MOJCA KOVAČIČ,
Pritrkavanje, *tonkanje* in *škampinanje*
- 89 • GINO TONHU,
Zuonit an škampinjat v Kravarje
- 92 • VIDA ŠKVOR,
Zvonovi ob Nadiži še vedno pojo
- 102 • IVANKA POČKAR,
Slivarke in žaudarce, prinele in prunele
- 108 • FABIO BONINI,
Cieglci – Svete podobice
- 114 • JANKO MLAKAR,
Kako sem spoznal Benečijo
- 116 • RUDI BARTALOTH,
»Tako so peli – Così cantavano«

NAŠA BESEDA

- 121 • ADA TOMASETIG,
Ti martvi na guorjo ... an nečijo suze
- 124 • JOŽICA STRGAR,
Tu pič te panvam
- 127 • CLAUDIA SALAMANT,
Moderni strahuovi
- 130 • Prauca o Mrtvaškem potoku iz Sovodenjske doline
- 132 • SILVANA PALETTI,
Za wotrokè
- 135 • LUCIA P. TRUSGNACH – ŠKEJCOVA,
Kontrašenjo
- 140 • MARTA MAZORA,
Očetova pisma Pavli
- 146 • REMO CHIABUDINI,
Lavatriče

- 148 • GABRIELLA TOMASETIG
Ljubezin
- 151 • LUISA BATTISTIG,
»Buen camino«

V SPOMIN

- 155 • Anton Birtič – Beneški
- 157 • ANTON BIRTIČ – BENEŠKI
Poezije
- 162 • V spomin na Ilde Chiabudini
- 165 • MIHA OBIT,
Poklon Lucianu Morandiniju

IZ DELA

- 169 • KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO,
Iz našega dela
- 173 • ŠTUDIJSKI CENTER NEDIŽA,
Graziano Podrecca: Novi fotografski vodnik po Ljubljani
- 177 • **SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE**
KSENIJA MAJOVSKI - NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST

FINITO DI STAMPARE NEL MESE DI DICEMBRE 2009
PRESSO LA LITHOSTAMPA DI PASIAN DI PRATO

3. om. 1. pol.
knjižnica

TRINKOV KOLEDAR 2010

Inv. št.
6966

KD Ivan Trinko

ISSN 1124-6790